

ГАГОУЗ ФОЛКЛОРУ

(СЕЧМƏЛƏР)

Н 316

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin
İşlər İdarəsi
PREZİDENT KİTAPXANASI

БАКЫ · КƏНЧЛИК · 1996

82/4 Мора = Гагауз). + 03. 5"

Г 1
Г 12

Г 13

Өн сөзүн мўаллифи, тәртиб едәни, гагоузчадан
чевирәни филолокија елмләри намизәди
Күллү Јологлу

Редактору Мәммәд Намаз

Г 12 Гагоуз фолклору. Б. Кәнчлик. 1993.—200 сәһ.

Китаба гагоузларын фолклор нүмунәләри—нағыллар, ата-
лар сөзләри, түркү вә мааниләр, Хоча Настрадаһини ләтифәлә-
ри, тапмачалар топланмышдыр.

Г $\frac{4803150400}{М 653 (07) : 6}$ 30—94

ISBN 5—8020—0690—0

© Кәнчлик, 1996

ӨН СӨЗ

Гагоузлар әсасән Молдованын җәнубунда, Украинада, Шима-
ли Гафгазда вә Газахыстанда јашајырлар. Онлар христиан
диниә мәнсуб олан, лакин Азәрбајҗан түркҗәсинә јахын бир дил-
дә данышан, мүасир дөврә гәдәр өз адыны горујуб сахлајан јеканә
оғуз халгыдыр. Һал-һазырда кечмиш Советләр Бирлијинин әрази-
синдә 200 минә гәдәр гагоуз јашајыр.

Бу халгын кечмиши һаггында узун мүддәт мүхтәлиф фикирләр
ирәли сүрүлмүшдүр. Сон вахтлар даһа кәҗиш јайылмыш мүлаһи-
зәјә әсасән гагоузлар орта әср кәчәри түрк тајфалары олан гыпчаг,
куман вә печенегләрин нәслиндәндир. Аја, Күнәшә, ода ситајиш
едән гагоузлар сонралар болгар вә јунан гошунлары тәрәфиндән
әзиләрәк тәзјиг алтында христиан динини гәбул етмишдиләр. Рус-
түрк мүһарибәси вахты исә гагоузлар индики Молдованын җәнуб
һиссәсиндәки Буцаг дејилән јердә өзләринә сығыначаг тапмышлар.
Кечмиш Советләр Бирлијинин дикәр јерләринә исә онлар сонрадан
көчүрүлмүшләр.

1957-чи илдә рус графикасы әсасында ССРИ-дә јашајан гаго-
узларын әлифбасы јарадылмышдыр. Бу әлифбаны Дионис Танас-
оғлу вә Лјудмила Покровскаја јаратмышлар. Әввәлләр мәк-
тәбләрдә румын вә рус дилләриндә тәһсил алач гагоуз ушаглары
һәмин әлифба васитәсилә өз ана дилләриндә охујуб јазмаг, ејни за-
манда өзүнүн зәнкин шифаһи халг јарадычылығыны өјрәнмәк им-
каны әлдә етдиләр. 1959-чу илдә Кишиңјовда Д. Танасоғлунун топ-
ладығы «Буцагдан сәсләр» әдәби-фолклор мәҗмуәси нәшр олунду.
Онун ардынча гагоуз шаири Дмитри Гара Чобанын «Илк лаф»
(«Илк сөз», 1963), «Јаныклык» («Арзу», 1968), «Бајылмак» («Ил-
һам», 1969), «Персенгеләр» («Вариатсијалар», 1970) ше'рләр вә
«Алчак сачак алтында» («Алчаг таван алтында», 1966) һекәјәләр

мәчмүәси; Д. Танасоғлунун «Чал, түркүм!» («Сәслән, түркүм!», 1966), «Хошлук» («Сәадәт», 1970) вә с. кими ше'рләр китабы, «Узун керван» («Узун карван», 1985) романы; М. Көсәнин «Топраан үрек дүүлмеси», («Торпағын үрәк дөјүнтүсү», 1983), («Кысмет» («Хошбәхтлик», 1937), «Хазыр ол!» («Назыр ол!», 1986), С. Куроғлунун «Бир кучак гүнеш» («Бир гунаг күнәш», 1969), «Үүсек кушлар» («Лүксәклик гушлары», 1982) ше'рләр мәчмүәси вә с. чапдан чыхмышдыр.

Һәммин илләрдә орта мәктәб шакирдләри үчүн гагоуз дилиндә дәрсликләр һазырланды. Бу дәрсликләрин һазырланмасында Н. Танасоғлунун, Н. Арабачынын, Д. Танасоғлунун, Н. Бабоғлунун вә Г. Гајдарчынын бөјүк ролу олмушдыр.

Дикәр оғуз дилләриндән фәрғли олараг гагоуз дили славјан вә роман дилләринин күчлү тә'сирина мә'руз галмышдыр. Бу тә'сир гагоузларын узун мүддәт башга дилли халғларла гоншу вә сых әлағдә олмасы илә изаһ олунур. Молдовадакы гагоузлар Болгарыстандан бураја көчәндән сонра түркдилли әһали илә әлағдә олмадығларына көрә мәшиәтдә, елм вә техникада ишләнән сөзләрин әксәријјәти тәрјүмә олунмадан, нечә варса, еләчә дә рус вә молдов дилләриндән гагоуз дилинә кечмишдыр (школа, литература, арта, култура, историја вә б.).

Гагоуз халғынын нағыллары (масаллар), аталар сөзләри (сөйләјишләр), Хоча Настрадаиниң ләтифәләри (фыкралары), бајаты (маәни), маһны (түркү) вә тапмачаларла (билмејчәләр) зәнкин, өзүнәмәхсус фолклору вар. Бу китаба дахил олунан фолклор нүмунәләри һәм дил бахымындан, һәм дә мотив вә сүжет бахымындан түрк халғларынын, о чүмләдән Азәрбајчан түркләринин фолклоруна чох јахындыр. Бу да тәсадүфи дејилдир. Оңлар да өз көкүнү Кичик Асијадан алан гәдим түрк тајфаларынын бир һиссәсидир. Бу тајфалар елдән-елә көчәрәк гәрбә доғру һәрәкәт едәрәк ајры-ајры јерләрдә һиссә-һиссә мәскән салыр, мүхтәлиф халғларын тә'сири алтында мүхтәлиф динләр гәбул едирләр. Лакин демәк олмаз ки, онлар гәрбә һәрәкәт едәндә бурада артыг түркләр јох иди. Түркләр бу јерләрин ән гәдим сакинләридир вә шәрәдән кәләч түрк тајфаларынын чох һиссәси дә мәһз бу јерләрдәки түркләрлә гајнајыб-гарышырдылар. Лакин индики гагоузларын тәлеји тамам башга чүр кәтирди. Онлар түрк халғларындан ајры дүшәрәк јунанлар, болгарлар, румын-молдав вә русларла гарышыландылар. Бу да онларын христиандығы гәбул етмәләринә сәбәб олду. Мәһз буна кө-

дә дә тарихи дүзкүн билмәјән бир чох алимләр (бураја әсасән болгар алимләрини вә бир нечә гагоуз «зијалысыны» дахил етмәк олар) гагоузлары түркләрдән ајырмаг мәгсәди илә онларын көкүнү болгарларла бағлајырлар. Бу мәвгәји тутаркән онлар һеч билмәк белә истәмирләр ки, болгарлар өзләри дә түрк тајфаларындан әмәлә кәлибләр. Һалбуки, тарихдән мәлумдур ки, «V әсрдә түркдилли тајфалар иттифагы јараныр вә заман кечдикчә онлар «булгар» адланырлар¹. Онларын бир һиссәси Аспарух хан башда олмагла Дунаја кедир вә бурада јашајан славјан тајфаларыны өзләринә табе едиб Дунај Болгарыстанынын әсасыны гојурлар. Лакин бу булгарлар тезликлә чохсајлы славјан әһалиси илә гајнајыб-гарышыр вә онларын дилини гәбул едирләр².

Бир чохлары гагоузларын адыны «гагауз», јә'ни «гушун димдији» кими јозур вә һәр васита илә «гагоуз», јә'ни «көј оғуз» јазанлара гаршы чыхырлар. «Гагоуз» јазмагла биз халғын тарихи адыны бәрпа етмиш олуруг. «Гагауз» јазанлар бу халғын оғузларла һеч бир әлағәси олмадығыны иддиә едирләр. Илк бахышдан ади көрүнән бу мәсәлә гагоуз зијалылары арасында чидди ајры тирәлијә кәтириб чыхардыб. Јазычы, шаир, дилчи алим... Дәниз ага Танасоғлу, «Ана сөзү» гәзетинин редактору Тодур Занет, Молдова тәһсил назиринин сабиг мұавини, јазычы Николај Бабаоғлу кими әсл вәтәнпәрвәрләр чидди һүчүмлара мә'руз галсалар да, халғын јаддашынын силичмәсинә чалышанлара гаршы мубаризәдән јорумурлар.

Шаһиди олдуғум бир факты да гејд етмәк истәрдим. Ихтијар гагоузлардан сорушанда ки, «сиз кимсиниз?», онлар бир ағыздан «биз гагоузуз» дејирләр. Белә олдуғу һалда һәр јердән әли үзүлән «гагаузларын» «халг индијә гәдәр «гагауз» дејиб, бу сөзә өјрәшиб, ону дәјишмәк истәмир» демәкләри нә гәдәр мәгсәдә ујғундур?!

Ади бир мисалы да охучуларымызын нәзәринә чатдырмағы ләзым билирик. 1991-чи илин апрел ајында Гагоузистанын Чадыр-Лунга шәһәриндә кечирилән, иштиракчысы олдуғум Үмүмиттифаг елми конфрансда М. Чеботаренко фамилијалы бир нәфәр дә чыхышында гагоузларын оғузларла һеч бир әлағәси олмадығыны сөйләјәрәк, оғуз сөзүнүн бу халғын адына јахын бурахылмамасыны тәклиф етди. Түркијәли алим Мустафа бәј Кафалынын она вердији елми чаваб чохларына һәзигәти ајдынлашдырды.

¹ Историја народов Советского Кавказа с древнейших времјон до контеа XVIII в.—М., «Наука», 1988, с. 96.

² Јенә орада, с. 117.

Лухарыда гејд етдијимиз кими фолклорларымыз арасындакы јакынлык да көкүмүзүн ејнилији илэ изаһ олунур. Дикәр түрк дилләриндән фәрғли олараг гагоуз дили бу дилләрин Азәрбајчан, түрк вә түркмән дилләринин дә дахил олдуғу оғуз ґрупуна дахилдир.

Гагоуз фолклорунун топланмасы илэ илк дәфә рус алыми Валентин Александрович Мошков мәшғул олмушдур. XIX әсрин сонунда о, Варшавада јашајырды. Артиллерија мүнәдиси иди. 1890-чы илләрдә В. А. Мошков Варшавадакы рус алајларынын бириндә ики гагоуз әскәринә раст кәлир вә онларла сөһбәт едир. Бу сөһбәт она чох марағлы көрүнүр вә о, Бессарабијаја, гагоуз кәндләринә кәлир, узун мүддәт Бешалмада вә Етулидә галараг бу халґын мәшиәти вә адәт-ән'әнәси илэ јакындан таныш олур, шифаһи халґ әдәбијатына даир хејли материал топлајыр. 1901—1902-чи илләрдә В. А. Мошков «Бендер ґәзасынын гагоузлары (этноґрафија очеркләри вә материаллары)» адлы китаб бурахдыыр. 1904-чү илдә исә онун «Бессарабијалы гагоузларын данышығлары» китабы академик В. В. Радловун редактәси илэ чап едилир.

XX әсрин орталарында гагоузларын шифаһи халґ јарадычылығына марағ даһа да артыр. Тез-тез Буцаг дүзүнә експедицијалар тәшкил олунур, јашлы адамларын сөјләдикләри бајаты, тапмача, нағыл вә аталар сөзләри ґәләмә алынырды.

Чохшахәли гагоуз фолклорунда халґ маһнылары өзүнәмәхсус јер тутур. Әсрләр боју елдән-елә көчән гагоуз халґынын истәк вә арзулары, севинч вә кәдәрләри бу маһныларда өз әксини тапмышдыр. Маһнылар ики һиссәјә бөлүнүр: түркүләр вә мақилләр.

Бу ґәдим халґын адәт-ән'әнәсиндән, ачыначағлы таләјиндән хәбәр верән түркүләр гагоузларын мүасир һәјатында да өзүнә јер тапмышдыр. Инди дә тој вә јас мәрасимләриндә, маһсул јығымда, ел шәнликләриндә һәмин түркүләр сәсләнир. Мәсәлән, «гелин түркүләри, бәјин үзүнү ғырхаркән охунан «тараш түркүсү», хәмир јоғруларкән ифа олунан «хамур түркүсү» вә с.:

Кыздым, назлыјдым—гелин еттиләр,
Сурмалы сачымы педик еттиләр,
Кыналы елләрими хамур еттиләр,
Биәз да үзүмә кара дедиләр,
Кара да кашыма күлүк дедиләр,
Ғөзүмүн јашына чамур дедиләр..

Тој мәрасиминдә һәр бир адәт түркү илэ мүшајәт олунур. Буна мисал олараг «хамур», «пелик» вә «траш» түркүләринә диґгәт јетирәк.

Гагоузлар тоја адәтән чүмә ахшамы чөрәк биширмәклә башлајырлар. Һәмин күнүн ахшамы дәвәт олуналар бәјин евинә јығышырлар. Кәнч оғлан вә ғызлар рәґс едә-едә мусиги сәдалары алтында хәмирә гатмағ үчүн булаға вә ја чаја су кәтирмәјә кедирләр. Онлар бәј вә кәлин палтары кејмиш ики ғызы мүшајәт едирләр. Бәји тәмсил едән ғыз киши папағы ґојур вә әлиңә дәсмал бағланмыш балта алыр, кәлин палтары кејмиш ғыз исә јайлығы көзүнүн үстүнә ендирәрәк, демәк олар ки, үзүнү өртүр. Кәтирдикләри сују «гелин хавасы» адланан мусигинин сәдалары алтында ғыздырырлар. Хәмирин јоғрулмағы «хамур түркүсү» илэ мүшајәт олунур.

Тој мәрасими илэ бағлы маһныларда бери дә «пелик өрмәк» түркүсүдүр ки, бу да шәнбә күнү ахшам кәлинин сачынын һөрүлмәси илэ бағлыдыр. Дикәр түркү «траш етмәк» түркүсүдүр. Бу түркү бәјин үзүнүн ғырхылыб тәмизләнмәси вахты ифа олунур.

Сач һөрмә вахты «гелин түркүсү» дә охујурлар. Кәлинин дилинән охунан бу түркүләрдә онун өз кәнчилији илэ видалашмасындан, кәләчәкдә ону нәләрим көзләдијиндән, доғма евдән, ата-анадан ајрылмағын нечә ағыр олдуғундан данышылыр. Маһныларын әксәријәтиндән мә'лум олур ки, ғызы зорла истәмәдији адама әрә верирләр:

—Нечин вердин, мали,
Бени ашырыја
Вермедин бени.
Истедиимә?

Ашыры јолун
Тозу динмәз,
Беним ґөзүмдә
Јаш курумаз...

Кәлинин сачыны һөрдүкдән сонра бүтүн бу мәрасимдә иштирак едәнләр бәјин үзүнүн ғырхылмасы мәрасиминә ахышырлар. Бәји отағын ортасында отурдур, габағына да күзкү ґојурлар. Ики ушағ—оғлан вә ғыз—әлләриндә јанан шам тутурлар. Бу просеси скрипкачынын чалдығы «ааламак хавасы» мүшајәт едир. Ғонағлар су долу габа пул салырлар, сонра һәмиди пуллар ушағлара пајланылыр.

Арада да гызлар «гүвә түркүсү» охујурлар. Бу маһныларын да мәзмуну ејни илә «гелин түркүсү»ндәки кимидир: бәј доғма адам-ларыннан вә кәнчлијиндән ајрылмағына чох кәдәрләңир... Гејд ет-мәк ләзымдыр ки, гагоузларын тој мәрасимләри гәдим адәтләрлә зәнқиңдир.

Өз тарихини вә ән'әнәләрини дәриндән өјрәнмәјә сәј көстәрән гагоуз халгы ата-бабаларынын чәкдији әзаб-әзијјәтләри унуда билмир. Евсиз-ешиксиз галмыш, валидејнләрини, гоһум-әгрәбала-рыны итирмиш гагоуз ушагларынын изтираблары «үүсүз түркү»-ләриңдә өз әксини тапыр: «Једи јашыңда бән үүсүз калдым...», «Не зордур, мали-ма, үүсүз калана...», «Не да зор, ма малју...» вә б.:

Једи јашында бән үүсүз калдым
Хем анадан, хем бобадан;
Илк капулардан бән суулдум-куулдум,
Илк софралардан бән итирилип куулдум.
Алдым башымы—гиттим мезарлаа
Хем ааладым, хем да баардым...

Халгын ән севимли маһнылары мәһәббәт вә севки түркүләри-дир. Саф һиссләри тәрәннүм едән бу маһнылар инди дә гагоуз фолклор ансамблы «Дүз ава»нын ифачылары вә халг тәрәфиндән севилә-севилә охунурлар («Шу баа чотуун алтында», «Оғлан, оғ-лан», «Чеши мә башында» вә с.):

..Башчада кују каздым
Хем оқудум, хем јаздым.
Назлы јарим гелмеди,
«Аз калды»—өлә јаздым.

Гагоуз түркүләринин (мәһәббәт вә кәнчлик) әксәријјәти диалог, дејишмә характери дашыјыр («Минувшә», «Кыз хем чочук» вә с.):

—Аман мари, Минувшә,
Не гәзәл да бојун вар!
—Беним дә бојум пек гәзәл,
Харманда фидана пек бензәр.

—Аман мари, Минувшә,
Не гәзәл да сачын вар!
—Беним дә сачым пек гәзәл.
Папшојда пүскүлә пек бензәр...

Бундан башга гагоузларда тарихи маһнылар, әскәр маһнылары да чохдур («Бутковун түркүсү», «Варна», «Варшава», «Падишах-тан киат гелди» вә с.). Халгын икид оғлаң вә гызларынын гәһрә-манлығындан бәһс едән бу түркүләр инсана ишығлы кәләчәјә үмид, вәтәнпәрвәрлик вә достлиг кими һиссләр ашылајыр. Марағлы бура-сыдыр ки, бу маһныларда һаггында сөһбәт ачылан гәһрәманларын әксәријјәти гызлардыр. Сәккиз гызы олан атасынын әвәзиндән әс-кәр кедән Тудорка («Падишахтан киат гелди»), варлылара диван тутмагда һәјдуғлара көмәк едән Тудорки («Тудорки») вә башга-лары буна көзәл мисалдыр. Бу түркүләрин һәр бири бир дастандыр. Мисал үчүн «Падишахтан киат гелди» түркүсүнә нәзәр салаг.

Һөкмдарын әмринә әсасән кәрәк кими оғлу варса оғлу, кимин јохдурса, өзү әскәр кетсиң. Тудорун сәккиз гызы вар. Демәли, Ту-дор өзү кетмәлидир. Бәс гызлара ким бахсын? Бу вахт кичик гыз Тудорка атасындан хаһиш едир ки, онун үчүн базардан бир дәст әскәр палтары, бир ат вә ити бир гылынч алсын. Истәдикләрини глдә едән Тудорка кејинир вә атасынын әвәзиндән әскәр кедир. Забит һөкмдара хәбәр чатдырыр ки, алајда гыз вар, лакин ким олдуғуну билмирләр. Һөкмдар дејир: алајы базара апарын: гыз жүзкү алачаг, оғланлар исә түтәк. Намыдан габаг Тудорка түтәк-ләрә тәрәф кедир, һеч кәс онун гыз олдуғуну билмир. Бу дәфә һөкмдар дејир: алајы Дунаја апарын. Тудорка һамыдан габаг ке-дир, о бириләр кәләнә гәдәр атыны да јујур. Јенә дә һеч кәс һеч нә аңламыр. Тудорка хидмәти баша чатдырыр вә јолдашларыңа дејир:

—Калын саалыңејлан, ба кафадарлар,
Калын саалыңејлан, ба достлар,
Кыз гелдим, кыз гидерим
Беши да кимсеј аннамады.

«Ааламак түркү»ләри бизим ағылара бәнзәјирләр. Бурада ки-минсә башына кәлән гәзадан вә ја кәнддәки үмуми бәдбәхтликләр-дән бәһс олунур («Илија, оолум», «Калк, Тоди, калк» вә б.):

Калк, Тоди, калк,
Чуфа антерини гиңдирдик,
Кара калтааны гиңдирдик,
Гарус киткаларны башына којдук...

Гагоузларда да чаван икән һәјатдан көчән оғлан вә гызлары

мусиги вә түркү илә дәфн едирләр. Буну бир нөв һәмн кәнчин тоју кими гәләмә верирләр.

Јухарыда гејд етдијимиз кими «ааламак түркү»ләринә тој мәрасимләриндә дә раст кәлирик. Лакин бу түркүләр јас мәрасимләриндәкиндән фәргли оларак кәлинин вә ја бәјин өз кәнчилијиндән, ата-анасындан ајрылмасы вә ја гызын зорла истәмәдији адама эрә верилмәси илә бағлыдыр.

Гагоуз маһныларынын бир голу да мааниләрدير. Мааниләр әввәлләр ел шәнликләриндә вә мәһсул јығымында даһа чох сәсләнәрдди. Оғлан вә гызлар бир-биринә «сөз ата-ата», дејишә-дејишә, јә'ни маани дејә-дејә ишләјирдиләр. Севкилисинин вәфасызлығындан шикајәтләнән, интизарла јолуну көзләмәкдән јорулан, мәһбүбәси илә сөһбәтдән дојмајан, мәһәббәт кими ағыр бир «бәләја» мүбтәла олан ашиглар өз һисс вә һәјәчанларыны, севинч вә кәдәрләрини, арзу вә истәкләрини бу мааниләрдә ифадә едирләр. һәмн мааниләри арашдыраркән онларын бизим бајатыларымыза јахынлығы, охшарлығы ајдын көрүнүр:

Бир таш аттым јамача,
Бир куш урдум алача.
Алачасы бојунча
Лаф етмедим дојунча.

вә ја:

Индим чешмә башына
Јазы јаздым ташына.
Севги недир билмедим
О да гелды башыма.

Халг түркүләриндән башга гагоуз фолклору аталар сөзләри (сөјлејишләр) вә тапмачалар (билмејчеләр) илә дә зәнкиндир.

Гагоузлар дәдә-бабаларынын әсрләрдән бәри сынагдан чыхмыш, һәјат тәчрүбәсиндән ирәли кәлән бу һикмәтли сөзләрини индијәдәк горујуб сахлајыр вә јери кәләндә онлардан истифадә едирләр. Халгларымыз арасындакы јахынлык, ејни көкә бағлылык, дил гоһумлуғу өзүнү аталар сөзләри вә зәрб-мәсәлләримиздә даһа габарыг көстәрир:

Јабаныјы некадар беслә
О хеп дааја бакер

Јени сүпүрәә үст көшәдә дурер

Тамахлык адамы кәјбедер

Јымырта тауктан акыллы чыкмыш.

Суја гөтүрү, сусуз гетири.

Һазырчаваблыг тәләб едән тапмачалар кәркин физики әмәкдән сонра отуруб динчәлән, узун ғыш кечәләриндә соба ғырағына топлашан чаванларын шән мәчлисләриңидә бир-биринә үстүн кәлмәјә чалышан оғлан вә гызлар үчүн бир нөв әјләнчә вәситәси иди;

Алты кардаш бири бирини коулеер
Да бири бирини јетиштирәмеер.
(Д е р м е н к а н а т л а р ы).

Вар бир ев, ичи долу инсан,
Ама јок не капусу, не пенчереси.
(К а б а к).

Иер—дојумеер, гидер—гелмеер.
(С о б а х е м т у т у н).

Вар бир фычы—ичиндә ики түрлү шарап вар.
(Ј ы м ы р т а)

Гагоуз фолклору Хоча Настрадаинин ләтифәләри (фыкырлар) илә дә зәнкиндир. Марағлы бурасыдыр ки, 1986-чы илдә Москвада нәшр олунаң «Ијирми дөрд Нәсрәддин» китабында газакларын, аварларын, азәрбајчанлыларын, өзбәкләрин, түркмәнларин, сербләрин, түркләрин вә бир чох башга халгларын Нәсрәддинләринин ләтифәләриндән нүмунәләр верилдији һалда гагоузларын Хоча Настрадаинләринин фыкырлары «јаддан чыхарылыб».

Бајатыларымыз вә аталар сөзләримиздә олдуғу кими Нәсрәддинләримизин ләтифәләри арасындакы охшарлык да һејрәтамиздир («Падишах хем ешек», «Гөз илачы», «Јорган гитти, кавга да битти» вә с.):

Јорган гитти, кавга да битти.

Хоча бир геча јатаркан, соакта бир шамата ишитмиш да хемен не олдууну аннамаа меракланмиш. Карысы баармиш гитмесин, ама лаф аннадамамыш. Хава суук олдуундан, јорганы сыртына алып, Хоча сокаа фырламыш.

Кавга еденнәр Хоцајы гөрүп сесләрини кесмишләр, ама араларындан бири Хочанын сыртындан јорганы чектии гиби карангыкта кәбелмиш.

Евә титирәә-титирәә дәнән Хоцаја, карысы сормуш:

— Не о? Не үстүнәјмиш кавга?

Хоча бојнусуну бүкерәк демиш:

— Безбелли бизим јорган үстүнәјмиш. Ничал јорган гитти, кавга да битти.

Гагоуз фолклорунда нағыллар (масаллар) әсас јерләрдән бирини тутур. Халгын һәјаты, арзу вә истәкләри дикәр фолклор жанрларында олдуғу кими, нағылларда да өз әксини тапыр. Зүлмәтин јарылачағына, ишигы кәләчәјә, хејир гүввәләрин шәр үзәриндә гәләбәсинә имам халг нағылларынын вә әфсанәләринин сәһијјәви хүсусијјәтләриндәндир.

Китаба дахил олан нағылларын әксәријјәти сәһрли вә мәшһәт нағылларыдыр. Бу нағыллар садә әмәк адамларынын мәшһәтини әкс етдирир. Онларын әсас гәһрәмәннәри да гоча кәндлиләр, сәнәт адамлары, хошбәхтлик ахтаран икид оғланлардыр. Нағылларда хејирхәһлыг, аличәнәблыг, мәрһәмәт кими һиссләр тәблиғ олунар. «Иванчу», «Әл дәјирманы», «Ајы гулаглы оғлан» вә дикәр нағылларда буну ајдын көрмәк олар. Бир сыра нағыллар залым кешиш, сәһибкар вә падшаһлара гаршы јөнәлдилмишдир: «Ганиш», «Туку», «Балакир вә сәһибкар», «Тодур», «Гырк тоғлу» вә б. Бәзи нағылларын гәһрәмәни исә өзү бир гарыш, саггалы вә бығлары ики гарыш олан балача, ләкин чох фәрасәтли оғланчығаздыр («Чүнә Тодур», «Пирку»). Бунлардан әләвә гагоуз халг нағылларында бирлији («Нағыл-тапмача»), аличыгылыг, аличәнәблыгы («Гонишлуғ», «Әдаләт»), тамаһкарлығын ағыр ағибәтини («Тамәһкар гарға») көстәрән нағыллар да вар.

Гагоуз нағылларынын әксәријјәти белә башлајыр: «Бир вакыт вармыш, бир вакыт да јокмуш». Чоху да белә битир: «Бән дә орадајдым, да не гөрдүм, сизә дә сөледим», вә ја: «Бән дә орадајдым,

да кәфленип чыктым, ама оннар, ләзым олсун, шинди дә конушәрлар» вә с.

Китабдакы нағыллар, еләчә дә аталар сөвләри, мааниләр, тапмачалар, фыкралар, түркүләр ајры-ајры мәнбәләрдән топланыб, јығчамлашдырылыб. Охучуларымызда гагоуз дили һаггында мүәјјән тәсәввүр јаратмаг мәгсәдилә јухарыдакы фолклор нүмунәләрини мәһз бу дилдә вермишик. Гејд етмәк ләзымдыр ки, гагоуз алифбасында ичә саитләр олан ә, ө, ү-нү ифадә етмәк үчүн а, о, у һәрфләринин үстүндә ики нөгәә гојулур (ä, ö, ü).

Охучуларымыза тәгдим етдијимиз «Гагоуз фолклору» китабы гоһум халгларын бир-бирини даһа јахындан танымасыны тәмин етмәк кими нәчиб бир мәгсәдә хидмәт едир.

Ону да гејд етмәк ләзымдыр ки, китабын ичиндәки фолклор нүмунәләринин топланыб јығчамлашдырылмасында Д. Танасоғлунун «Бучагдан сәсләр» (1959), Н. Бабаоғлунун «Гагоуз фолклору», һабелә гагоузча Кишинјовда чыхан «Ана сөзү» гәзетинин сәһифәләриндә «Сызынтыларымыз» башлығы алтында дәрч олуна халг јарадычылығы нүмунәләриндән, ајры-ајры адамларын сөјләдикләри түркү вә мааниләрдән, гагоуз фолклорунун тәдғигинә даир бир сыра јазылардан вә с. истифадә олунамушдур. Әлдә етдијимиз зәнкин материал арасында әсасән болгар, молдав вә русларын тәсири алтында јаранан бир чох антитүрк нүмунәләри дә вар. Бу да тәсадүфи дејил. Узун мүддәт түркләрлә мүһарибә едән халгларын әһәтәсиндә јашадығларына көрә онларын бәзи адәт-әнәнәләри кими, түркләрә мунасибәтләри дә гисмән гагоузларын зейһинә һопмушдур. Бунун бир сәбәби дә узун мүддәт апарылан түрк халгларыны бир-бириндән узаглашдыраг онлары бир-биринә гаршы гојмаг сијасәти олмушдур. Бизә белә кәлир ки, инди бүтүн бунлары дәрк етмәјә башлајан гагоузларын өзләри дә белә түркү вә рәвәјәтләрин, маани вә масалларын бу китаба дахил олмасыны истәмәздиләр, она көрә дә һәмин фолклор нүмунәләри китаба салынмамышлар.

Гагоуз фолклору илә бағлы бир мәсәләни дә охучуларә чатдырдырмаг истәрдик: гагоузларын дилиндә олдуғу кими халг јарадычылығында да дикәр халгларын, хүсусилә дә болгарларын тәсири ајдын көрүнүр. Белә ки, һәтта бу китаба дахил едилән бәзи фолклор нүмунәләринин гагоузларә махсус олдуғу шүбһә алтындадыр. Буну да гагоузларын фолклор нүмунәләринин дикәр түрк халгларынын

фолклору илэ алагэлэриниң өјрәнилмәси сакәсиндә апарылан вә апарылачаг тәдгигат ишләри тәдричән үзә чыхарачаг.

Бир нечә кәлмә дә китабын рәссамы һаггында демәк истәрдик.

Дмитри Савастин 1942-чи илдә Молдованын Вулканешт рајонунда гагоуз аиләсиндә анадан олмушдур. Ушаглыг илләринин бир гисмини Бакыда кечирән Савастин 1965-чи илдә И. Ретин адына Кишинјов рәссамлыг мәктәбини, 1980-чи илдә исә И. Фјодоров адына Львов полиграфија институтуну битирмишдир. Әсасән, графика үчүн характерик олан ағ вә гара рәнкләрдән истифарә едир.

«Гагоуз фолклору» китабы Азәрбајҹан—гагоуз әдәби, фолклор вә мәдәни алагәләриниң инкишафы јолунда атылан илк аддымлардандыр.

КУЛЛУ ЈОЛОҒЛУ

филолокија емләри намизәди.

1991.

ТҮРКУЛӘР

СТҮЈЕНИ

—Стүјени, оғлум, Стүјени,
Нијә дәрдлисән, Стүјени,
От-алафынмы чатмыр,
Јемәјинми чатмыр?
—От-алафым да чатыр,
Јемәјим дә чатыр—
О вахтдан сүрүмә
Мын араба от јолдум.
Һараданса даданды
Бир дүшмән ајы, даданды.
Кечә дә кәлиб јејир,
Күндүз дә кәлиб јејир—
Беш јүз гојундан бешини гојду,
Үч јүз гузудан үчүнү гојду.
—Стүјени, оғлум, Стүјени,
Үч јүз сажын! узунлуғунда,
Ики јүз сажын дәринлијиндә,
Бир гују газ, Стүјени.
О ајы кәләндә,
Гујуја дүшәчәк.
Стүјени бир гују газыр
Үч јүз сажын узунлуғунда,
Ики јүз сажын дәринлијиндә.
О ајы кәләндә,
Гујуја дүшүр.
Стүјенијә сәс кәлир:
—Еј, саһибкар Стүјени,
Гыјма мәним доггуз балама,

¹ Са ж ы н—2,134 метрә бәрабәр көһнә узунлуғ өлчүсүдүр.
Китабдакы изаһлар Күллү Јолоғлуундур.

БИР ТОЈА РАСТ КЭЛДИЛЭР

Батүсүнүн тојујмуш,
Батүсүлэ будүсүнүн.
Мари, hei!
Тојдакылар шэраб вердилэр.
Һамыја шэраб чатыр.
Стојана шэраб чатмыр.
Чыхардыр гылынчыны белинден,
Һамыны кэсиб төкүр,
Төкчө бөјлө кэлине дэјмир.

ЧЫХСАНА, МАРИ ЛЈАНКА

—Чыхсана, мари Лјанка,
чихсана,
Бојуну көрөк.
—Бағда ағач көрмэмисәнми?
Ағач нечәдирсә,
Бојум да еләдир.

—Чыхсана, мари Лјанка,
чихсана,
Башыны көрөк.
—Бостанда говун
Көрмэмисәнми?
Говун нечәдирсә,
Башым да еләдир.
—Чыхсана, мари Лјанка,
чихсана,
Јанағыны көрөк.
—Базарда алма
Көрмэмисәнми?
О алма нечәдирсә,
Јанағым да еләдир.

—Чыхсана, мари Лјанка,
чихсана,
Көзүнү көрөк.
—Чөлдө бөнөвшә
Көрмэмисәнми?
Бөнөвшә нечәдирсә,
Көзүм дә еләдир.

—Чыхсана, мари Лјанка,
чихсана,

Гашыны көрөк.
—Дуканда гәјтан
Көрмэмисәнми?
Гәјтан нечәдирсә,
Гашым да еләдир.

—Чыхсана, мари Лјанка,
чихсана,
Додағларыны көрөк.
—Дуканда «прјаник»
Көрмэмисәнми?
«Прјаник» нә дададырса,
Додағларым да о дададыр.

ЧӘЈІРТКӘ

Ај чәјирткә, чәјирткә,
Сиври будлу чәјирткә.
Чәјирткәни наладым,
Әдирнәјә јолладым;
Беш пара вердим әлине—
Дуз, сабун алсын кәлине,
Дуз, сабун алмады кәлине
Ичиб хәрчләди өзүнә.
Дөнмәди о евинә,
Кетди башга кәлине.
Сабаһ олмуш аләмдә,
Вурһавур олачаг евдә!
Ај чәјирткә, арпаја,
Тап, зопә дәјди архаја.
Гачан гачды, гуртулду,
Амма бучуғаз тутулду.

Һајды, гызлар, вуралым,
Ганадларыны гыралым,
Һајды, вурун, вуралым,
Ајағларыны гыралым—
Әл чәксин бу кәзмәкдән,
Әл чәксин бу ичмәкдән.

КӘЛИН ТҮРКҮСҮ

Гызыјдым, назлыјдым—кәлин етдиләр,
Сүрмәли сачымы һөрүк етдиләр,
Хыналы әлләrimi хамыр етдиләр,
Думағ үзүмә дә гара дедиләр,
Гара гашыма да көмүр дедиләр,
Көзүмүн јашына палчыг дедиләр.
Анамын јанына кетдим—көјнәкләр тикир,
Көз јашы дамладыгча палтар чүрүјүр.
Какумун¹ јанына кетдим—килим тохујүр,
Көз јашы дамладыгча килим чүрүјүр.
Батүмүн јанына кетдим—чәниз сандығы бојајыр,
Көз јашы дамладыгча бојалар солур.
Атамын јанына кетдим—мәзар газыр,
Көз јашы дамладыгча мәзар чөкүр.

КӘЛ, АЈ ЧОБАН ОҒЛАН!

—Кәл, ај чобан, һеј киди,
гардаш олаг!
Гардаш олаг, һеј киди,
пул бөлүшдүрәк!
—Нә асанмыш, һеј киди,
пул бөлүшдүрмәк?
Мән газананда, һеј киди,
сән бөјрү үстә јатырдын,
Сән бөјрү үстә јатырдын, һеј киди,
түтәк чалырдын.
Сәнин кечән, һеј киди, мәним
күндүзүмүјдү!
Мәним чырағым, һеј киди, көјдә
улдузлар,
Мәним дөшәјим, һеј киди, чәмәндә
отлар,
Мәним јастығым, һеј киди, дашдыр,
кәлтәндир,
Мәним јорғаным, һеј киди, һавада булуд,
Һавада булуд, һеј киди, сән буну унут!

¹ Қ а к у—бөјүк бачы (гаг.).

МИРЧУ

—Мирчу, ај Мирчу, Мирчу војевод,
Сән бу једди илдә нә газандын?
—Бу једди илдә, бу гулдурлугда
Мән једди мин гызыл газандым.
Једди мин гызыл, маچار гызылы.
—Мирчу, ај Мирчу, кәл гардаш олаг,
Кәл гардаш олаг, мал пајлашдыраг.
—Нә асанмыш гардаш олмаг,
Гардаш да олмаг, мал да пајлашдырмаг.
Мән газананда, сән јатырдын,
Һүндүр чардагда, исти дөшәкдә.
Мәнимсә чардағым улу мешә ичиндә:
Алтыма дөшәк—төкүлән јарпаг,
Башыма јастыг—хырдача дашлыг,
Үстүмә јорған—һавада думан.

ЧЕШМӘ БАШЫНДА

Чешмә башында, гардаш,
Ат кәлир тақыр-тақыр.
Мән назлы бир јар севдим
Гашлары чатыр-чатыр.

Ендим чешмә башына
Јазы јаздым дашына.
Севки нәдир, билмәздим,
О да кәлди башыма.

Бағчада гују газдым,
Һәм охудум, һәм јаздым.
Назлы јарым кәлмәди,
«Аз галды»—өлә јаздым.

ЈЕТИМ ТҮРКҮСҮ

Једди јашымда мән јетим галдым
Һәм анадан, һәм атадан;

Илк гапылардан мән сөјүлдүм, говулдум,
Илк сүфрэләрдән мән итирилиб говулдум.
Башымы көтүрүб мазарлыға кетдим,
Һәм ағладым, һәм дә бағырдым.
Ағлаја-ағлаја мән ујумушдум.
Һараданса бир јахшы адам кәлди—
Алды мәни гучағына,
Алды мәни, апарды өз евинә.
Ач идим—дојурду, сусуз идим—су верди,
Палтары јыртыг идим—јамады, чылпагдым—
кејдирди.

Кичикдим—бөјүтдү, мәни евләндирди,
Һеч нәјим јох иди, һәр шеј тапдым.

ЈЕДДИ ЈАШЫНДА ЈЕТИМ ГАЛДЫМ

Једди јашында јетим галдым
Јад сүфрәләрдә тәһәләдиләр,
Јад астаналардан итәләдиләр,
Јад чардаглар алтында далдаландым.
Башымы көтүрүб доггаза чыхдым.
Башымы көтүрүб доггаза чыхдым.
Сәсими күләјин сәсинә гошдум.
Јанымдан бир аллаһ бәндәси кечирди,
Көтүрдү мәни, бөјүтдү мәни,
Ағ кағыза гара јаздырды!
—Тудорка, мору¹, Тудорка,
Евләнмәк вахтымыз чатды.
—Ата, ата, бу күнаһдыр!
Тудорка, мору, Тудорка, гуш олдун, учдун,
Атанса, мору, даш олду, галды.

АҒЛАМА, ИЛЈАНКА

—Ағлама, Илјанка, кәлинсән, гызым.
—Нәнәчан, нәнә, нечә ағламајым?

¹ Мору—мари (гаг.).

Вердиниз мәни узак јерә, башга кәндә,
Хәстә олсам да, ешитмәјәчәксән,
Өләси олсам да, кәлә билмәјәчәксән,
Дуру көз јашыны төкә билмәјәчәксән.
Бүтүн һәфтәни ишләјәјдим.
Базар кәләндә сејрә келәјдим,
Евә кәләндә сүфрә ачајдым,
Сүфрәнә финчан дүзәјдим,
Финчанында түркү чалајдым,
Түркүнә рәгс едәјдим,
Јашлы олајдым, јашыдым олајды.

ПАДШАҢДАН ӘМР КӘЛДИ

Падшаһдан әмр кәлди.
«Кимин оғлу варса—әскәр кетсин,
Кимин оғлу јохса, өзү кетсин».
Тодурун јалныз сәккиз гызы вар—
Лазымдыр ки, өзү кетсин.
Тодур отуруб дүшүнүр:
«Ким бахачаг гызларына?»
Ән кичик гызы белә дејир:
—Һеч дәрд чәкмә, ата, атачан,
Һеч фикир етмә, сәнин јеринә мән келәчәм,
Хидмәtimi дә баша вурачам.
Кејин, ата, базара—
Алын мәнә бир дәст палтар—
Әскәр палтары;
Алын мәнә бир ат—
Бир халлы ат;
Алын мәнә бир гылынч—
Бир кәсәр гылынч.
Тудорка кејинди, гуршанды,
Тудорка алаја кетди.
Баш забит һај салды:
—Бизим алаја гыз вар,
Амма кимдир, билинмир.
Падшаһса она дејир:
—Һајлајын алајы базара,
Гыз олан күзкү алачаг,
Оғланлар—түтәк.
Һамыдан габаг Тудорка кедир
Түтәкләрә доғру,

Буну үфләјир, о бирини үфләјир,
 Јолдашларына да белә дејир:
 —Унутмушам түтәк чалмағы.
 Јенә кери гајыдырлар.
 Ону һеч кәс танымыр.
 Баш забит һај салыр:
 —Бизим алајда гыз вар,
 Амма кимдир, билинмир.
 Падшаһса белә дејир:
 —Һајлајын алајы Дунаја.
 Һамыдан габаг Тудорка кедир,
 Онлар кәлинчә атыны да јујур,
 Ону јенә һеч кәс танымыр.
 Тудорка хидмәтини тамамлајыр,
 Јолдашларына да белә дејир:
 —Сағлыгла галын, јолдашлар,
 Сағлыгла галын, достлар!
 Гыз кәлдим, гыз кедирәм,
 Мәни кимсә танымады.

ТУДОРКИ

—Тудорки, мари Тудорки,
 Бу гајдугун¹ гујусуна кетмә.
 —Кедәчәм, ана, кедәчәм,
 Гајдуглары таныјырам,
 Војводлары да сеvirәм.
 Тудорка көтүрүр ведрәсини,
 Гајдуг булағына јолланыр.
 Азмы кедир, чохму кедир,
 Гајдуг булағына чатыр.
 —Ај гајдуглар, гајдуглар,
 Аллаһ көмәјиниз олсун!
 —Сағ ол, Тудорки!
 Тудорки, мари Тудорки,
 Кәндиниздә варлы кимдир?
 —Атам да варлыдыр,
 Амма дајым ондан да зәнкинدير.
 Ај гајдуглар, гајдуглар,
 Сиз бир аз көзләјин.

¹ Гајдуг — кәндлиләрин мәнәфејини күдән, варлыларын вар-јохуну сојуб-касыблара пајлајан гачаг. Бәзән бу сөзү «хајдут» — «гулдур» сөзү илә гарышдырырлар.

Мән кедәчәм сәвә,
 Газаны көтүрәчәм,
 Гапылары ачачам,
 Көпәји зәнчирә бағлајачам.
 Гајдуглар кәндә кирди,
 Зәнкинләри дәнләди.

БӘНӨВШӘ

—Аман мари, Бәнөвшә,
 Нә көзәл дә бојун вар!
 —Мәним бојум чох көзәл,
 Бағдакы ағача чох бәнзәр.

—Аман мари, Бәнөвшә
 Нә көзәл дә сачын вар!
 —Мәним сачым чох көзәл!
 Гарғыдалы сачағына чох бәнзәр.

—Аман мари, Бәнөвшә,
 Нә көзәл дә гашын вар!
 —Мәним гашым чох көзәл,
 Гарача гајтана чох бәнзәр.

—Аман мари, Бәнөвшә,
 Нә көзәл дә көзүн вар!
 —Мәним көзүм чох көзәл,
 Гарача үзүмә чох бәнзәр.

—Аман мари, Бәнөвшә,
 Нә көзәл дә јанағын вар!
 —Мәним јанағым чох көзәл,
 Гырмызы алмаја чох бәнзәр.

—Аман мари, Бәнөвшә,
 Нә көзәл дә бурнун вар!
 Мәним бурнум чох көзәл,
 Колдакы хијара чох бәнзәр.

—Аман мари, Бәнөвшә,
 Нә көзәл дә дишин вар!
 —Мәним дишим чох көзәл,
 Бојнумдакы сәдәфә чох бәнзәр.

КЕЧИЧИЈИМ

Кечичијимин бујнузундан
Дарагмы дүзэлдим, мале?¹ (2 дөфә)

Нәгарәт:

Зүмбүллү² бағлара,
Кечи минди будағлара,
Дарагмы дүзэлдим, мале?
Дарагмы дүзэлдим, мале?

Кечичијимин гујруғундан
Сүпүркәми дүзэлдим, мале? (2 дөфә)

Нәгарәт:

Кечичијимин дишләриндән
Сәдәфми дүзэлдим, мале? (2 дөфә)

Нәгарәт:

Кечичијимин ајағындан
Түтәкми дүзэлдим, мале? (2 дөфә)

Нәгарәт:

Кечичијимин көзләриндән
Бүллурму дүзэлдим, мале? (2 дөфә)

Нәгарәт:

Кечичијимин саггалындан
Шоткамы дүзэлдим, мале? (2 дөфә)

Нәгарәт:

Кечичијимин дәрисиндән
Давулму дүзэлдим, мале? (2 дөфә)

Нәгарәт:

Кечичијимин гујруғундан
Сүпүркәми дүзэлдим, мале? (2 дөфә)

Нәгарәт:

¹ Малә—анаја мөһрибанчасына мурачиһәт—аначан (гаг.).

² Зүмбүл—сүнбүл чичәји. (гаг.).

ИЛИЈА, ОҒЛУМ

—Илија, чобан оғлум, нә олду сәнә?
—Кечә јарысы күллә атылды,
Нәнәчан, аначан, дујмадынызмы?
Кечә јарысы Илија вурулду?
Нәнәчан, аначан, ачсана гапыны,
Јер ач јатым, јемәк вер јејим.
Илија отуруп јемәјә.
Биринчи тикәсини аланда дејир:
— Нәнәчан, аначан, дүз кәләчәјәм,
Амма горхмајын мәнән.
Нәнәчан, аначан, чыхсана бајыра,
Гојунлара бахсана,
Ачсана дамын гапысыны,
Гојунлара бахсана.
—Етмәрәм, оғлум Илија, атан һирсләнәр мәнә.
—Нәнәчан, аначан, доггаза бахсана,
Түтәјим чалынмамыш галды.
—Аһ, чобан оғлум, доггазы да ачдым,
Гојунлары да бурахдым.
Оғлум Илија, галхыб бахсана,
Гојунлар чөлә ахышды.
—Нәнәчан, аначан, јағыш јағмаға башлады,
Архаја бахдым ки, сел кәлир,
Нәнәчан, аначан, гојунлары бурахдым,
Өзүм бу тајда галдым.
Бахдым о таја, адамлар дүзүлүб
Су бојунча дурурлар.
Үч гојуну су апарды—
Саһибкар о тајдан көрүб
Бағырмаға башлады, түфәнки алды—
Оғлуна, нәнәчан, аначан, күллә атды.

ТОХУЧУ

Сәккиздән дә памбыг алдым,
Доггуздан да хана гурдум,
Өкүзә вердим тохусун.
Өкүз ону тохумады,
Өкүз ону бујнузлады.

Сәккиздән дә памбыг алдым,
Доггуздан да хана гурдум,
Донуза вердим тохусун.
Донуз ону тохумады,
Донуз ону ешөләди.

Сәккиздән дә памбыг алдым,
Доггуздан да хана гурдум,
Пишијә вердим тохусун.
Пишик ону тохумады,
Пишик ону чырмаглады.

Сәккиздән дә памбыг алдым,
Доггуздан да хана гурдум,
Сичана вердим тохусун.
Сичан ону тохумады,
Сичан ону кыхмыглады.

КӘЛИН ТҮРКҮСҮ

Надинин анасы
Гырма гырыр.
Һәм гырыр,
Һәм ағлајыр.

Надини анасы
Нишанлады.
Нишанлады,
Јад јерә верди.

—Нијә вердин, ана,
Мәни јад јерә?
Вермәдин мәни
Истәдијимә?

Јад јерин јолунун
Тозу динмәз,
Мәним көзүмдә
Јаш гурумаз.

Јад јер гапысы—
Ачы јовшан гохусу,
Ата-ана гапысы
Јашыл рејһан гохусу.

* * *

Ағлама, чаным,
Кетсәм дә,
Јенә кәләчәм,
Сәни алачам,
Сәнә дөнәчәм.
Чәмәнә енәрди
Үч кәми, Зенко,
Вани оғлан,
Ән көзәл оғлан,
Вани оғлан,
Ән сәрбәст оғлан,
Түтәк чаларды,
Һәм дә ағлајарды:
«Дедим она, Зенко,
Ағлама, чаным,
Мән кетсәм дә,
Јенә кәләчәм,
Сәнә дөнәчәм,
Сәни алачам.
Һәјәтдә, Зенко,
Јер шумлајарсан,
Јовшан әкәрсән,
Рејһан әкәрсән,
Рејһан битәрсә,
Үмид едәрсән,
Јовшан битәрсә,
Үмид кәсәрсән».

ИЛЈАНКА

Илјанка кетди мешәјә,
Тут јарпағы дәрмәјә.
Тут јарпағы тапмады,
Бир сары алтын тапды.
Оса сары алтын дејилмиш,
Бир сары илан имиш.
Сарылыр Лјанканын инчә белинә,
Инчә белинә, күмүш кәмәринә.
Илјанка бағырыб чығырыр,
Илјанка бағырыб чығырыр:

—Кэл, атачан, кэлсэнэ,
 Дүшмэндэн гуртарсана.
 Илјанканын атасы
 Илјанкаја белэ дејир:
 —Элсиз, ајагсыз оламмарам.
 Амма сэнсиз дурам.
 Илјанка бағырыб чығыры,
 Илјанка бағырыб чығыры:
 —Кэл, аначан, кэлсэнэ,
 Дүшмэндэн гуртарсана.
 Илјанканын анасы
 Илјанкаја белэ дејир:
 —Элсиз, ајагсыз дураммарам,
 Амма сэнсиз оларам.
 Илјанка бағырыб чығыры,
 Илјанка бағырыб чығыры:
 —Кэл, севкилим, кэлсэнэ,
 Дүшмэндэн гуртарсана.
 Илјанканын севкилис
 Илјанкаја белэ дејир:
 —Элсиз, ајагсыз дурам,
 Амма сэнсиз дураммарам.

JARЫM BAP, DEJEPAM

—Кедин, дејин атама,
 Кэлсин јаныма зиндана.
 Сатсын торпағыны,
 Гуртарсын мәни зиндандан.
 —Нә зиндана кедәрәм,
 Нә оғлум вар, дејәрәм.
 —Кедин, дејин анама,
 Кэлсин јаныма зиндана.
 Сатсын лефтлирини¹,
 Гуртарсын мәни зиндандан.
 —Нә зиндана кедәрәм,
 Нә оғлум вар, дејәрәм.
 —Кедин, дејин агама²,

Кэлсин јаныма зиндана.
 Сатсын өкүзләрини,
 Гуртарсын мәни зиндандан.
 —Нә зиндана кедәрәм,
 Нә дә гардашым вар, дејәрәм.
 —Кедин, дејин јарыма,
 Кэлсин јаныма зиндана.
 Сатсын ченизләрини,
 Гуртарсын мәни зиндандан.
 —Зиндана да кедәрәм,
 Јарым да вар, дејәрәм...

OГЛАНЛАР

Дүздә оғланлар от бичәр,
 Оғланлар от бичәр,
 Этрафында гыз сечәр,
 Этрафында гыз сечәр.
 Танкуја бу кечә дөндүләр,
 Бир гыз апардылар.
 Тезчә ону атдылар,
 Арабаја атдылар.
 Сөһәр евә кәлдиләр,
 Евә кәлдиләр.
 —Һајды, ај гыз, кәл, дүш јерә,—
 Ди ен,—дедиләр.
 —Вај, вај ајағым!
 Ајағым ағрыјыр!
 Бурахын мәни, аначығым,
 Ајағым ағрыјыр!
 Чыхардын тәкәрләри,
 Чыхартдылар.
 —Һајды, ај гыз, ди дүш јерә,—
 —Вај, вај, вај, белим!
 Инди јахшы бахдылар
 Ки, бу кәлин дејилмиш.
 Гара бир гары имиш.
 Алтмыш јашында.
 Нә ағзында диши вар,
 Нә башында сачы вар...

¹ Леф т—гызыл вә күмүш пуллар дүзүлмүш бојунбағы (гаг.).

² А г а—бөјүк гардаш. Чох вахт һөрмәт мәнасында да ишләдилер (гаг.).

ГОЧА ГАРЫ

Ај гары, гоча гары,
Сатдын мәңг гоча газы.
Сәккиз адам өдун јарыр,
Доггуз адам очаг чатыр.

Үч күндүр ки, гајнадырыг,
Галдырыб да ојнадырыг.
Чыхарыб да ојнадырыг,
Јенә салыб гајнадырыг.

Димдијини кәсмәјибләр,
Дәндијини дешмәјибләр.
Газ башыны галдырыб бахыр,
Газанын гулпунда гашыны јандырыр.

Гајнатмагдан газан чатлајыр,
Газ ичиндә галхыб атланыр.
Једди килә¹ дары једи,
Ғамысы да дадлы иди.

Ај гары, уғурсуз гары,
Нијә сатдын бугазы?
Үч күндүр ки, гајнадырыг,
Чыхарыб да ојнадырыг...

ДУНАЈДА

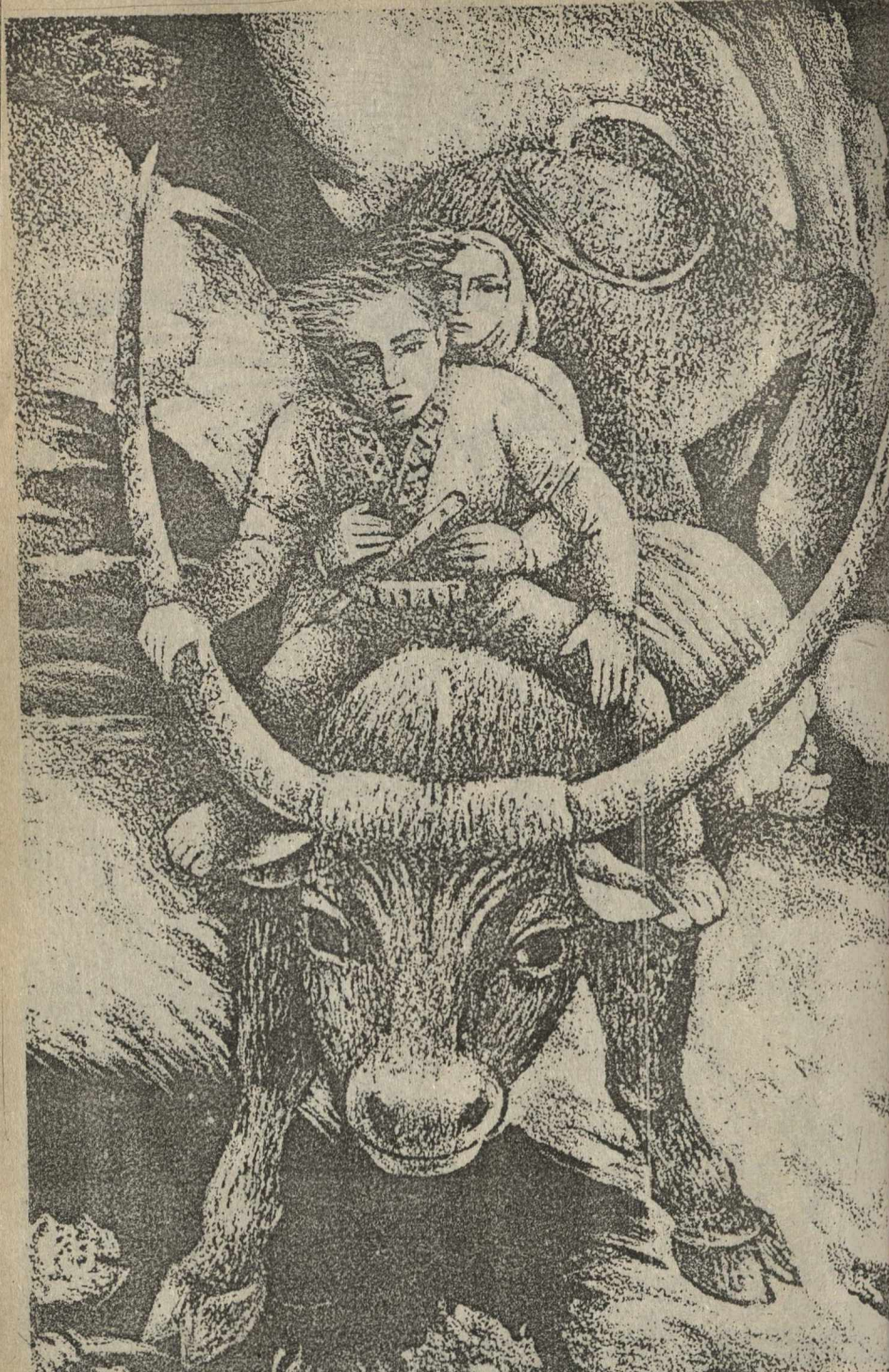
Ешидин, сөјләјим,
Нәләр олду Тумарвада!²
Тумарвада, Дунај сујунда,
Танас оғлан нишанланды.
Чәршәмбә күнү, чүмә ахшамы габағы
Танас агасынын јанына кетди;
—Кәл, ај батү, шәһәрә
кедәк,
Кәнч нишанлыма палтар сечәк,
Гумаш тапаг, шәраб ичәк,
Дунај бојунда јарыш кедир,

¹ К и л ә—40 кг-а бәрәбәр өлчү ваһиди.

² Т у м а р в а—Рени Украинада јер ады.

Гајыгчылар суда үзүр.
Танасла агасы палтар алдылар,
Палтар алдылар, гумаш сечдилер,
Гумаш сечдилер, шераб
ичдилер,

Гајыглара миндилер,
Жарыша кирдилер.
Танасла агасы галиб кэлдилер,
Мүкафат алдылар.

Танасла агасы јенә чыхдылар.
Сујун ортасында сејрә
далдылар.

Һарданса горхунч бир күләк
эсди,

Һарданса бир күләк
эсди.

Далғалар чошду, гаранлыг
дүшдү—

Танасла батүсү Дунајда
боғулду.

ПАЧИКО, ГЫЗЫМ!

Ики габаг, бир тајаг,
Добридә! Колијә олду
гонаг.

Чәршәмбә габағы башланды,
Чүмә ахшамы габағы алданды,
Һавалы һачы алданды.

Өз арвады алдатды.
—Һачы, галдыр башыны,

Јастыг гојум.

О јастыг дејилмиш,
Илкәкли чатыјмыш.

Илкәји атан—

Арвады имиш,

Голларыны тутан—

Оғлу Митијмиш,

Ганыны ичән—

Гудасы Колијмиш.

! Добрик—Добруча.

—Пачико, гызым,
 Ач гапыны,
 Чағыр гоншулары,
 гуртар атаны.
 —Атачан, ата,
 Нечә ачым?
 Гарабәниз оғлун
 Гапыда дурур.
 —Пачико, гызым,
 Гыр пәнчәрәни,
 Чағыр гоншулары.
 Гуртар атаны.
 —Атачан, ата,
 Нечә гырым?
 Гудан Коли
 Пәнчәрә габағында.
 —Пачико, гызым,
 Галдыр башымы,
 Ал гызыллары,
 Ан атаны...

АТА ЛӘ'НӘТИ

—Никола, оғлум, Никола!
 Никола атлы кедир,
 Атасы пијада кедир.
 —Никола, оғлум, Никола!
 Душ, әлләрим ач!
 Сабан Аллаһын күнүдүр,
 Мән дә јујум үзүмү,
 Мән дә едим дуамы...
 Никола атдан енди,
 Ахмады атасынын әлләрини,
 Лакин бир аз да сыхды.
 Атасы оғлуна деди:
 —Никола, оғлум, Никола!
 Мән сәни лә'нәтләјәчәјәм—
 Доггуз ил хәстә јатасан,
 Доггуз дөшәк чүрүдәсән,
 Доггуз јорған чүрүдәсән,
 Човдар сапына дөнәсән.
 Ијнә гулағындан кечәсән,

Финчан дибиндә отурасан,
 Үскүклә су ичәсән,
 Јенә дә чан вермәјәсән...

* * *

Никола хәстәләнир,
 Доггуз ил хәстә јатыр.
 Ата лә'нәтинә тутулур.

СТАНКА

Гызлар, кәлинләр
 Топланды без чырпмаға.
 Намысы күлүб данышыр.
 Станка нә күлүр, нә данышыр.
 —Нијә күлүм, данышым?
 Нә анам вар, нә атам,
 Нә гардашым, нә бачым....
 Даға баханда көрдүләр—
 Гәра таун кәлир
 Ал аты једәјиндә,
 Дәфтәри дә әлиндә.
 Намы таундан гачыр,
 Станка гаршысына чыхыр:
 —Алсана, таун, чанымы—
 Нә анам вар, нә атам.
 Таун Станкаја дејир:
 —Ал тут, Станка, атымы,
 Дәфтәримә бахым:
 —Станкачан, ај гыз Станка,
 Сәни инди апармајачағам—
 Дәфтәрдә адын јохдур.
 Инди мән апарачам
 Ики түтәкчи оғлан,
 Ики дә рәггасә гыз.
 Гызлар Данчунундулар,
 Оғланларса Ванчунун.
 Једди ушағын оlanda,
 Сәни дә апарачағам,
 Једдисини дә јетим гојачағам.

ЈЕТИМИН ЈУХУСУ

Тудорка кетди үзүмлүжө
 Үзүмлүктөн зейтун топламага.
 Тудорка зейтун тапмады,
 Тудорка јаманча јорулду,
 Тудорка јатды ки, динчәлсин,
 Зейтун ағачынын алтында,
 Јашыл отлар үстүндө
 Тудорка јухуја далды,
 Тудорка јухуја кетди,
 Анасы јухусуна кирди.

—Тудорка, гызым, Тудорка,—
 деди,—

Доггуз илдир өлмүшәм,
 Сәнин сачыны ким һөрүр?
 Тудорка деди анасына:
 —Атам бир дә евләнди,
 Башга бир ана алды,
 Амма сәнин кимисини алмады.
 Башымы да јујур,
 Сачымы да һөрүр,
 Јенә сәнә бәнзәмир.
 —Кәтир, гызым, тәкнәни
 Мән дә јујум башыны,
 Сачыны јумшаг һөрүм,
 Гызым, дејәрәк севим.
 Тудорка кәтирди тәкнәни.
 Гарданса бир күләк әсди
 Зейтун ағачы јелләнди.
 Тудорканын јанағына
 Бир зейтун дүшдү,
 Тудорка бирдән ојанды,
 Анасындан ајрылды.

ИЛЕНКА

—Иленка, ај гыз, Иленка,
 Кәлсәнә, бизим олсана,
 Нијә бу гәдәр истәндик,
 Сөзүмүз сајылмајачагса?
 —Нечә кәлим мән сизә?
 Гардашымла арвады бурахмыр.

Гардашымла арвады вермирләр...
 —Иленка, ај гыз, Иленка,
 Көтүр күзәни кәл бизә
 Гардашынла арвадындан кизли.
 Кәл бизә, бизим бағчаја.
 Бизим бағчада бир сары илан
 вар.

Елә билдим бир топ
 гызылдыр.
 Көтүрәк, Ленко, о иланын
 зәһәриндән,

Гојаг сәнин күзәнә.
 Гарышдыр, Ленко, зәһәри,
 Зәһәри ағ арагла.
 Гардашын тарладан кәләндә,
 Вер она јорғунлуг чыхаран арагы...
 —...Ал, гардаш, верим сәнә
 Јорғунлуг чыхаран араг...
 Гардашы дејир Ленкоја:
 —Бујур, Иленко, әввәл сән ич!
 Гардаш, мән ичсәм,
 Кәрәк гәбир һазырлајасан.
 Гардашы Ленкодан күсмәди,
 Гардашы Ленкоја деди:
 —Һарада көрүнүб ки,
 Бачы гардашы зәһәрләсин?
 Кет севкилинә де ки,
 Верәчәм сәни истәдијинә.

МАРИНКИ

—Мари Маринки, сән бир булгар гызы—
 Мән бир зәнкин оғлу.
 Кәлмәзсәнми мәнә, мари Маринки?
 —Гардашым гојмур, анам да вермир.
 Гардашым, гардаш, Дмитри гардаш!
 —Кедәрсән, кирәрсән бағчаныза,
 О бағчаныза, күлләр алтына,
 Күлләр алтында бир јашыл габ,
 О габы көтүрүб баға кедәрсән,
 Багда тутун алтына.
 Тут ағачынын алтында бир сары илан,
 Бир сары илан балаларыјла.

О иланы габын ичинә гојарсан,
 Кедәрсән бөјүк дүкана, күнчдәки чәлләјә
 Бир габ шәраб төкәрсән,
 Гардашыны гонаг едәрсән:
 —Гардашым, гардаш, бујур јорғунлуғуну чых.
 —Мән бујурачағам, сән дә бујур.
 —Мән бујурачағам, мәнә бир ев тик,
 Бир ев үч пәнчәрәсијлә:
 Бириси олсун күнчыхана доғру,
 Бириси олсун күнбатана доғру,
 Бириси дә олсун сәнин јолуна доғру.

БАЗАР ГАБАҒЫ

Базар габағы јуху көрдүм,
 Бизим евин далында сәрин бир булаг,
 Этрафында рејһан әкилиб.
 Мән онлары суладыгча, онлар севинир.
 Онда билдим ки, өләчәјәм.
 Мәнә бир мазар дүзәлдәрсиниз,
 Үч пәнчәрәли бир мазар;
 Үч пәнчәрәли, ал чәрчивәли.
 Бир пәнчәрәси күнчыхана доғру,
 Күн чыханда мән көрүм.
 Бириси анама доғру,
 Анам ағлајанда ешидим.
 Бири дә хору¹ја доғру,
 Кәнчләр ојнајанда мән сејр едим.

ГАЧДЫМ, КЕЧДИМ

Гачдым, кечдим Дунајы,
 Дунај башында көрпү вар.
 Дунај башында көрпү вар,
 Көрпү башында булаг вар.
 Көрпү башында булаг вар,
 Булаг башында гызлар вар.
 Булаг башында гызлар вар,

Гызлар вар, без чырпырлар,
 Оғланлар от бичирләр.
 —Вер мари гыз, ведрәчијини,
 Сулајым гара атымы!
 —Ај оғлан, сән һаралысан?
 —Ај гыз, мән Бешалмалыјам¹.
 Бу кечә бурда галмалыјам,
 Бир булгар гызы алмалыјам.

* * *

Вардым кетдим Дунаја,
 Дунај башында бир булаг вар,
 Булаг башында гызлар вар,
 Гызлар, вар, без чырпырлар,
 Оғланлар от бичирләр.
 Ај гыз, версәнә ведрәчијини,
 Сулајым мән дә ал атымы.
 Ај оғлан, сән һаралысан?
 Ај гыз, мән Бешалмалыјам,
 Бу кечә бурда галмалыјам.

АЈ ГЫЗ, АЈ АЛМА ФИДАНЫ²

—Ај гыз, ај алма фиданы,
 Ким төкдү сәнә бу кәрдәни?
 —Зәркәр, чанымы алан,
 Вур—ата гырдым гыныны,
 Вардым, кечдим Тунаны³.
 Туна башында булаг вар,
 Булаг башында гызлар вар.
 О гызлар булгар гызлары.
 Оғланлар от бичирләр,
 Гызлар да без чырпырлар.
 Бу кечә бурда галмалы,
 Бир булгар гызы алмалы;
 Бир дүзүм гызыл бојнуна тахмалы,
 Сәһәрчағы евә јолланмалы.

¹ Хору—рәглә, маһны илә мушајәт олунан үмүмхалг шәнлији (гаг.).

¹ Бешалма—Молдованын Комрат рајонунда гагоуз кәнди.

² Фидан—ағач (гаг.).

³ Туна—Дунај чајы.

КЭЛИН ТҮРКҮСҮ

Мән бир гәриб гушудум,
Мави дә көзлүйдүм.
Учдум, кетдим јувамдан
Тамам јад јерләрә,
Лап гүрбәт кәндләрә.
Ичәријә кирирәм,
Ичәри дејил мәним,
Дышарыја чыхырам—
Дышары дејил мәним.
Гапымызын өнүндә
Дурналы бир булаг¹ вар,
Кәлән, кечән дурналар
О дурнаја гонурлар.
Гонмајын, дурналар, гонмајын,
Бурада баһар олмаз
Үрәјиниз үшүјәр,
Дырнағыңыз да дүшәр.
Салам апарарсыңыз
Анама вә атама.
Атам јаман гочадыр,
Тајына² минә билмәз,
Бураја кәлә билмәз.
Анам да чох гочадыр,
Бураја дөзә билмәз,
Гардашым балачадыр,
Јоллары тапа билмәз,
Јоллары тапа билмәз,
Бураја кәлә билмәз.

СӘНӘР ЧАҒЫ

Гыз топлајыб әлван чичәк
Сәһәр чағы.
Еләчә дә ујујубдур
Күлләр ичиндә.

Кәнч оғланлар јолдан кечир
Сәһәр чағы:

¹ Дурналы булаг—булагын үстүнә тахтадан дурна фигуру јонуб вурурлар.
² Тај—бириллик ат (гаг).

—Галх ,ај гыз, галх, ај гыз,
Севжилин евләниб.

—Гој евләнсин, гој евләнсин,
Мәни бәјәнмәди.
Мәним севкилим мави булуд,
Көјдәки улдуз.

ШҮКҮР КИ, ТАЈ ТАПДЫМ

Евин, дамын арасы
Митинин дә тарласы,
Кедәк, мари Оли, тарлаја
Бугда бичәк јарыја.
Бугдалары сатарыг,
Алтын пара аларыг,
Доггуз лефт дә тахарыг,
Копкуја¹ тоја кедәрик.
Копкуја тоја кедәрик
Јанашы шәраб ичәрик.
Шәраб ичдим кефләндим,
Шүкүр ки, өзүмә тај тапдым.

МӘЗӘЛИ МААНӘ

Гоча гары, гоча гары,
Сатды мәнә ихтијар газы.
Једди адам одун јарыр,
Сәккиз адам очаг чатыр.
Үч күндүр ки, гајнадырам
Чыхарыб да ојнадырам.
Гары газыны јохлајыр
Газса чыхыб отлајыр.
Үч күндүр ки, гајнадырам
Чыхарыб да ојнадырам.
Чубуг кәсдирдим

¹ К о п к у ј—Купкуј. Молдовада кәнд адыдыр.

Гарыны күсдүрдүм.
 Экәр күссән сән мөндөн
 Гонаглыгым һалал сәнә.
 Гуггулугу хорузчуғазым,
 Нә олду ки, јох олдун?
 Ертән галхыб өтәрдин,
 Бир мөһлөјә јетәрдин.
 Тојугларын әријдин,
 Чүчәләрин атасыјдын,
 Өрдәкләрин кирвәсијдин,
 Гиндушкаларын нунасыјдын¹,
 Газларын сенселәсијдин².
 Сенселә, ај сенселә,
 Вурдулар бу әнсәнә.

ҮШҮДҮМ

Үшүдүм, үшүдүм,
 Вај мәним чаным, үшүдүм.
 Кејин күркү, кејин күркү,
 Вај мәним чаным, кејин күркү.
 Күркүм јох, күркүм јох,
 Вај мәним чаным, күркүм јох.
 Алсана, алсана,
 Вај мәним чаным, алсана.
 Пара јох, пара јох,
 Вај мәним чаным, пара јох.
 Оғурласана, оғурласана,
 Вај мәним чаным, оғурласана.
 Тутарлар, тутарлар,
 Вај мәним чаным, тутарлар.
 Асарлар, асарлар,
 Вај мәним чаным, асарлар.
 Бу түркләр, бу түркләр,
 Ән көзәл гызы апарарлар.

¹ Н у н а—хач атасы мәнасында (гаг.). Гагоуларда да дијәр христиан халгларында олдуғу кими ушағы хач сујуна саларкән она хач атасы вә анасы тәјин олунур. Ушағын валидејиләри вәфат етдикдә хач атасы вә анасы она һи-мајәдарлыг едир.

² Сенселә—бурада гоһум мәнасында (гаг.).

ҺАРДА ПЕТИ, ҺАРАДА

Һарда Пети, һарада
 Хидмәт етди Бендердә,
 Һарда Лјанка, һарада
 Папур¹ бичир чајда.

Папур бичир чајда
 Чәһрәчији белиндә.
 Чәһрәчији белиндә
 Орагчығы әлиндә.

Евә кәлир, сүпүрүр,
 Пети кечир, көзләдир.
 Мари Лјанка, бир дөјмә
 Сән дә мәни көзләмә.

Ал, ај Пети, бир алма,
 Сән дә мөндән ајрылма.
 Ал, мари, Лјанка, бир армуд
 Сән мөндән алма үмид.

Буламач гајнар, дуз истәр,
 Оғланын көнлү гыз истәр.
 Буламач гајнар гапагсыз,
 Пети ојнар папагсыз.

МӘРКӘЗДӘН БИЗӘ ӘМР КӘЛДИ

Мәркәздән бизә әмр кәлди,
 Јөлләр дашдан олсун,
 Дашдан олсун башдан-баша.
 Һамар олсун, һәм дүз олсун.
 Ағла, ағла, чаным, ағла!
 Көрдүкләринә сән дә сөјлә:
 Јалан дејил, керчәкдир бу.
 Оканы² фунта ендирдиләр,
 Буткову³ мөһкәмәјә сүрүдүләр.

¹ Па п у р—су ғамышы (гаг.).

² О к а—1 кг 225 г-а бәрәбәр түрк чәки ваһиди.

³ Б у т к о в—1832-чи илдән 1844-чү иләдәк Бессарабија колонијаларыны идарә етмиш мүлки мушавир.

Агла, агла, чаным, агла!
 Яры көрөндө она де:
 Жалан дежил, керчөкдир бу.
 Болград төк шөһөр јохдур,
 Ичиндө тимари¹ чохдур.
 Агла, агла, чаным, агла!
 Кими көрсән, она сөјлө:
 Жалан дежил, керчөкдир бу.
 Беш-үч киши ортаг олду,
 Күрөк-күрөк торпаг атды,
 Түлүкүјүнө² шоссе салды.
 Агла, агла, чаным, агла!
 Яры көрөндө, она да сөјлө:
 Жалан дежил, керчөкдир бу.

КИЛАС ТҮРКҮСҮ

Сүрү кәлир, сүрү кәлир,
 Базардан килас кәлир.
 Үч ока килас алдым,
 Назлы јара аз кәлди.

Чыхдым кәрпич дивара,
 Бахдым Чадыр јолуна.
 Чадыр јолу енсиздир,
 Биз кәлдик чох кәнчикән.

Рејһан әкдим аш үчүн
 Јандым гара гаш үчүн.
 Мәним варды бир јарым.
 Дурушу үрөк јандырап.
 Једди ил әзаб чөкдим
 Гаракөз бир гыз үчүн.

МӘН ЧЕШМӘЈӘ КЕТДИМ

Мән чешмәјә кетдим,
 Әлими, үзүмү јудум.

Голумдакы биләрзијими
 Дашым үстүнә гөјдум.
 Биләрзијимин јазысы—
 Гәмбәр өзү јазылы.
 Биләрзији оғурлајанлар
 Јаманча өјүнүрләр.
 Ај тајлар, ала тајлар,
 Чатыны ачыб ојнар.
 Анасынын әлиндө гырмызы гызылкүлләр,
 Гызынын да әлиндө
 Ал гызылкүл дәстәси
 Бүлбүл өтөр гәфәсдә.

СӘНДӘКИ ГАШЛАР

Сәндәки гашлар мәндә олса,
 вај, вај,

Гашлары сәндән,
 Сүнбүлү мәндән.
 Нә кичик будагдыр ки,
 Ајрыламам сәндән.

Сәндәки сачлар мәндә олса,
 вај, вај,

Сачлары сәндән,
 Дарағы мәндән.
 Нә кичик будагдыр ки,
 Ајрыламам сәндән.

Сәндәки көзләр мәндә олса,
 вај, вај,

Көзләр сәнин,
 Бахышлар мәним.
 Нә кичик будагдыр ки,
 Ајрыламам сәндән.

Сәндәки јанаглар мәндә олса,
 вај, вај,

Јанаглар сәнин,
 Өпмәји мәним.
 Нә кичик будагдыр ки,
 Ајрыламам сәндән.

¹ Тимар—хүсуси торпаглар—(гаг.).

² Түлүкүјү—Етулија (Молдованын Вулканешт районунда гагоуз кәнди).

БАШЫМ АҒРЫҢЫР

Башым ағрыҗыр, башым ағрыҗыр,
Кәрәк базара кедәм,
Ал фәс башыма алам.

Алным ағрыҗыр, алным ағрыҗыр,
Кәрәк базара кедәм,
Алныма мирвари бәзәк алам.

Көзүм ағрыҗыр, көзүм ағрыҗыр,
Кәрәк базара кедәм,
Көзүмә сүрмә алам.

Гулағым ағрыҗыр, гулағым ағрыҗыр,
Кәрәк базара кедәм,
Гулағыма сырға алам.

Бойнум ағрыҗыр, бойнум ағрыҗыр,
Кәрәк базара кедәм,
Бойнума мунчуг алам.

Голум ағрыҗыр, голум ағрыҗыр,
Кәрәк базара кедәм,
Голума биләрзик алам.

Бармағым ағрыҗыр, бармағым ағрыҗыр,
Кәрәк базара кедәм,
Бармағыма үзүк алам.

Гоншу гызы, гоншу гызы,
Ди инди кәлин кедәк
Бир кадынча¹ ојнајаг.

КӘЛИН ТҮРКҮСҮ

—Ај мари Илјанка, ај мари гызым,
Кәли олмусан—сүзүлсәнә,
Ајна габағында—дүзүлсәнә,
Јухулу кимисән—ојансана,
Кәли олмусан—инансана,

¹ Кадынча—гагоуз милли рәгси.

Ал күллү јастығына дајансана,
Кәнч олду, кәзәммәдин,
Сачыны дарајыб дүзәммәдин,
Гызлыг сачыны сөкдүрәрсән,
Кәли һөрүјүнү һөрдүрәрсән,
Ата-ана гәрәфиндән атылырсан,
Гардаш-бачыдан ајрылырсан,
Армуд чичәји пучурланды,
Сәнин әрә кетмәјин керчәкләнди,
Ағачда армуд беш олду,
Илјанка Митијә еш¹ олду.

БУ ТӘНӘЈИН АЛТЫНДА

Бу тәнәјин алтында,
мари,

Салхым-салхым үзүм вар,
О үзүмә баха-баха,

мари,
Көзүм сүзүлдү.

Версәнә аллы-күллү басманы,
мари,

Көзүмү силим;

Көзүмү силдикчә,
мари,

Сәнәми бахым?

Сәнин ал јанагларына,
мари,

Мајылмы олум?

Сәни мәнә вермәсәләр,
мари,

Дәлими олум?

Кедән-кәлән достлардан,
мари,

Сәними сорум?

Өтән ил дурнам бирди,
мари,

Бу ил беш олду;

Бир гаракөз јарым варды,
мари,

Кимә еш олду?

¹ Еш—тај, јолдаш (һәјат јолдашы мә'насында)

АЈ, КИДИ ЧАНЫМ!

Бу чәмәндә, бу дағда,
Ај, киди чаным, бир бағча.
О бағчада үч чичәк вар,
Ај, киди чаным, үч чичәк.
Бири лалә, бири занбаг,
Ај, киди чаным, бири күл¹.
Лалә, занбаг сизин олсун,
Ај киди чаным, күл бизим.

Бу чәмәндә, бу дағда,
Ај киди чаным, бир чешмә.
О чешмәнин үч көзү вар,
Ај киди чаным, үч көзү.
Бири шәкәр, бири шәрбәт,
Ај киди чаным, бири бал.
Шәкәр, шәрбәт сизин олсун,
Ај киди чаным, бал бизим.

Бу чәмәндә, бу дағда,
Ај киди чаным, үч ат,
Бири гара, бири ала,
Ај киди чаным, бир дә ал.
Гара, ала сизин олсун,
Ај киди чаным, ал бизим.

Бу чәмәндә, бу дағда,
Ај киди чаным, үч адам.
Бири ана, бири ата,
Ај киди чаным, бири гыз.
Ата-ана сизин олсун,
Ај киди чаным, гыз бизим.

ҲЕЈ, МӘНИМ ОЛСУН!

Евимиздә үч чан вардыр,
Сечиләр:
Бири ана, бир ата,
Бириси дә гыз.

Ана, ата, һеј, сизин олсун,
Гыз мәним!

Софрамызда¹ үч финчан вардыр,
Сечиләр:
Бири шәкәр, бири шәрбәт,
Бириси дә бал.
Шәкәр, шәрбәт, һеј сизин олсун,
Бал мәним!

Бағчамызда үч чичәк вардыр,
Сечиләр:
Бири лалә, бири замбаг,
Бириси дә күл
Лалә, замбаг, һеј, сизин олсун,
Күл мәним!

Евимиздә үч чан вардыр,
Сечиләр:
Бири апа, бири ата,
Бириси дә гыз.
Ана, ата, һеј, сизин олсун,
Гыз мәним!

ӘСКӘР ТҮРКҮСҮ

Аман аллаһым, аман,
Јаман бездим мән бүрда—
Қарпат дағларында,
Белимдә түфәнк кәздирмәкдән,
Јашыл палтар кәјинмәкдән,
Сатыналма чөрәк јемәкдән,
Сәнкәрләрә синмәкдән,
Һәр күн горху чәкмәкдән.
Һајды, гардашлар, һајды,
Кәлин бураја
Јазын бир парча кағыз
Анама вә атама.
Анама вә атама,
Чаванча јолдашыма.

¹ Күл—гызылкүл (гыз.).

¹ Софра—үчајағлы алчаг дәјирми маса (гаг.).

Гој евлэнсин, дурмасын
 Мэни дә көзлэмэсин.
 Мэн бурада евлэндим,
 Исти башлы куллэјлэ.
 Исти башлы куллэјлэ,
 Һәм дә ити ғылынчла.
 Һејф олсун бу дүнјада
 Чаван јашда көчәнэ.
 Чаван јашда көчәнэ,
 Чаванча да галана.
 Чаван јашда мәһв олан
 Торпагда чүрүјәчәк.
 Чаванча галанларса
 Јенә јејиб-ичәчәк.
 Јенә јејиб-ичәчәк,
 Күләчәк, данышачаг.
 Күләчәк, данышачаг,
 Мэни дә унудачаг.

ВАРШАВА

Варшавадан алајдан мәктуб кәлди
 Кәнч оғланлара, бизим јашыдлара
 Һәрби хидмәтә кетсинләр.
 Мүһарибә дә етсинләр,
 Мүһарибә дә етсинләр.
 Сәнкәрләрә кирсинләр.
 Заваллылардан бири вурулмуш.
 Ајагларыјла гујучуг газармыш,
 Элчијәзләрилә отлары јолармыш,
 Ағызыјла бағырыб чығырармыш:
 —«Еј, достлар, гардашлар,
 Бир мәктуб јазын бизә,
 Мәним гәриб арвадыма,
 Мәним күнаһсыз анама,
 Мәним јетим ушагларыма.
 Арвадыма јазын ки,
 Эрә кетсин, дурмасын,
 Мэни һеч көзлэмэсин.
 Мэн бурда евлэндим
 Сиври кулләләрлә,
 Ити ғылынчларла.
 Мэни ағлајан—көјдәки гушлар,

Мәним дөшәјим—јашыл отлар,
 Мәним јастығым—гара торпаг,
 Мәним јорғаным—көјдәки булудлар».

КАЗАКЛАР

Һеј, казаклар, казаклар,
 Һарда атдан енәчәјик?
 —Чөлдә, дағда енәчәјик,
 Мәним әзиз гардашым.

Һеј, казаклар, казаклар,
 Һарада галачағыг?
 —Чөлдә, дағда от үстүндә,
 Мәним әзиз гардашым.

Һеј, казаклар, казаклар,
 Ким бизи ојадачаг?
 —Гу гушу өтәчәк, биз дә ојаначағыг,
 Мәним әзиз гардашым.

Һеј, казаклар, казаклар,
 Нә илә јујуначағыг?
 —Шеһ дүшәчәк, биз јујуначағыг,
 Мәним әзиз гардашым.

Һеј, казаклар, казаклар,
 Нә илә гуруланачағыг?
 —Сән јәјлығынла, мән дә јәјлығымла,
 Мәним әзиз гардашым.

ТОЈ ТҮРКҮСҮ

—Бујур, Ралју, бујур, Кралју.
 —Нечә бујурум, ана, аначан?
 Јордана севкилим севкили олду,
 Мэни дә, аначан, гајын етдиләр,
 Тудорканы, аначан, бачылыг етдиләр.
 Узаг олсајды, дөзәрдим.
 Аначан, гапыбир гоншум, әмим оғлудур,

Тудорка кетсин, Тудорка кичикдир,
Тудорка, аначан, севки нәдир, билмир.
Бәс мән кетсәм, нә едәрәм орада—
Һансы аҗагларла гонаг гаршыларам,
Һансы әлләрлә сини тутарам?
Һансы ағызла тә'риф дејәрәм,
Һансы үрәклә шәнләңәрәм?..
Јордана, аначан, суја кедәрди,
Севдасы, аначан, башыма вурду.
Ону көрәндә елә билдим дүнја јаныр:
Күмүш биләрзикләр голларында,
Гызыл сырғалар гулагларында.
Атдым өзүмү, аначан, атыма тәрәф,
Һајладым, аначан, Јорданаја јетишдим.
Үч дөфә дөврә вуруб салам вердим,
Јордана, аначан, саламымы алмады.
Чәкдим чыхартдым, аначан, бычағымы.
Јордана, аначан, бојнума сарылды:
—Гыјма, Ралју, гыјма, Кралју,
Мән сәнә гыјсам да, сән мәнә гыјма.
Јенә дә, аначан, гыја билмәдим
Һајладым атымы евә јетишдим,
Һәјәтә кирдим—һәјәт мәни сыхыр,
Отаға кирдим—отаг мәни сыхыр.
Чағырын, аначан, Јордананы, үзүнү көрүм,
Үзүнү көрүм, чанымы верим.

ЈЕТИМ ТҮРКҮСҮ

Нә чәтиндир, аначан,
Бу дүнјада јетим галмаг,
Јетим галмаг, кимсәсиз олмаг.
Үч ил иди, аначан,
Атамдан мәктуб кәлмирди.
Дөрдүнчү или кәлди,
Сәни евдә тапмадым.
Көтүрдүм мәктубу, аначан,
Мәзарлыға кетдим.
Бағырдым, чығырдым, аначан,
Сәсини ешитмәдим.
Сәсини ешитмәдим, аначан,
Үзүнү дә көрмәдим.
Көтүрдүм мәктубу, аначан

Евә кәлдим.
Јетимин дөшәји
Ағач јарпаглары,
Јетимин јастығы,
Дашлар, кәлтәнләр,
Јетимин јорғаны
Көјдәки булудлар.

АҒЛАМАГ ТҮРКҮСҮ

Галх, Тоди, галх,
Маһуд көдәкчәни кејиндирдик,
Гара папағыны кејиндирдик,
Һарус! готазыны башына тахдыг.
Галх, Тоди, галх,
Димјан әмин дә кәлди,
Сәни јатан көрдү.
Галх, Тоди, галх,
Гаракөз өвладым, гаракөз оғлум,
Нә чох үздүн ананы,
Нә чох үздүн, дөрдә салдын.
Мәнә нечә гыјдын,
Гардаш-бачыларына
Нечә гыјдын?

ГЫЗ ВӘ ОҒЛАН

Г ы з

—Мән бир улу мејвә ағачыјдым, вај,
Сәндә ач јолчүјдүн.
Мејвәмдән дәрмәдән, дадмадан,
Кечдинми мәнән,

1 Һарус—јун иплик. Бурада рәнкарәнк јун ипликләрдән һазырланмыш
готаз нәзәрдә тутулур.

Эввэлки эһдини, севданы
Алдынмы мөндөн?

Оғлан

—Мејвөндөн дәрдијим вар, даддығым вар,
Кечмәдим сәндән.
Эввэлки эһдими, севдамы
Алмадым сәндән.

Ғыз

—Мән бир ахан улу чешмәјдим, вај,
Сәнсә бир сусамышдын.
Сүјүмдән ичмөдөн, дадмадан,
Кечдинми нәдән?
Эввэлки эһдини, севданы
Алдынмы мөндөн?

Оғлан

—Сүјүндән ичдијим вар, даддығым вар,
Кечмәдим сәндән.
Эввэлки эһдими, севдамы
Алмадым сәндән.

Ғыз

—Мән бир улу күл колујдүм, вај,
Сәнсә бир кәнчмијдин?
Күлүмдән алмадан, гохламадан
Кечдинми мөндән?
Эввэлки эһдини, севданы
Алдынмы мөндән?

Оғлан

—Күлүндән алдығым вар, гохладығым вар,
Кечмәдим сәндән,
Эввэлки эһдими, севдамы
Алмадым сәндән.

Ғыз

—Мән бир улу дәннзијдим, вај,
Сән дә бир кәмичијдин.

Кәмини кәздириб, үздүрүб
Кечдинми мөндән?
Эввэлки эһдини, севданы
Алдынмы мөндән?

Оғлан

—Кәмини кәздириб, үздүрүб
Кечмәдим сәндән,
Эввэлки эһдими, севдамы
Алмадым сәндән.

Ғыз

—Мән бир улу ханчыјдым, вај,
Сәнсә бир јорғун јолчујдун,
Ханымда јатмадан, галхмадан
Кечдинми мөндән?
Эввэлки эһдини, севданы
Алдынмы мөндән?

Оғлан

—Ханында јатдығым вар, галхдығым вар,
Кечмәдим сәндән,
Эввэлки эһдими, севдамы
Алмадым сәндән.

АЈ МЕШӘМ, МЕШӘМ

—Ај мешәм, мешәм,
Нијә саралмысан, нијә гурумусан?
Рүзкармы јандырды,
Јохса шеһми дүшдү?
—Рүзкарлар мәни јандырмады.
Инди чә бурадан
Үч зәнчир адам кечди.
Биринчи зәнчирдә—
Кәнч оғланлар,
Һәм ағлајырлар, һәм анладырлар:
—Котанларымыз чызда галды.
Икинчи зәнчирдә—
Чаван-чаван гызлар,
Һәм ағлајырлар, һәм анладырлар:

—Кәвәләримиз јарымчыг галды.
Үчүнчү зәнчирдә—
Чаван-чаван кәлинләр,
Һәм ағлајырлар, һәм анладырлар:
—Евләримиз саһибсиз галды,
Хамырымыз тәкнәдә галды,
Ушагларымыз саллангачда галды,
Гајынаналарымыз көмәксиз галды.

МАВИ ЧИЧӘК АЧАЧАГ

Мави чичәк ачачаг,
Лјанка бизә гачачаг.

Гачды, гачды, гуртулду,
Дар көрпүдә тутулду.

Бәјаз дәсмал тоз атды,
Кеорки кечди көз атды.

Лјанка бирдән анлады,
Башга јола јан алды.

Чамаат тез топланды,
Лјанка евдә кизләнди.

Адамлар евә долду,
Лјанка да бизим олду.

АНИНИН ТҮРКҮСҮ

Анини анасы нишанлады.
Һәм нишанлады, һәм лә'нәтләди:
—Нә заман Дунај түркү охујачаг,
О заман Анинин тоју олачаг.

Ај чәләнк, чәләнк чүрбәчүр күлдән,
Чохлу салам апарын анама;
Дунај башында без чырпмасын,
Чырпса, мәни галдырачаг.

Ај чәләнк, чәләнк чүрбәчүр күлдән,
Чохлу салам апарын атама;
Дунај бојунда гују газмасын,
Газса, сүмүкләrimi газачаг.

Ај чәләнк, чәләнк чүрбәчүр күлдән,
Чохлу салам апарын гардашыма:
Дунај башында гамыш бичмәсин,
Бичәрсә, сачымы бичәчәк.

УЗУН ГОВАГЛАРДАН

Узун говаглардан, ај јарым, узундур
бојун.

Инчә сәрвиләрдән, ај јарым, инчәдир
белин.

Кәлин, кедәк, ај јарым, Кырым дағына.
Нәркиз гохлајаг, ај јарым, гызылкүл јеринә.
Кәлини севәк, ај јарым, гызын јеринә.
Донлар бичилир, ај јарым, әтәји
әтәжилә.

Һамы чыхыр булаг башына, ај јарым, өз
севкилисилә!

Јохса сән, ај гыз, јарсызмы
галдын?

МӘН БИР ГУШУЈДУМ

Мән бир гушујдум, ај ана,
Јувамдан учдум.
Јувамдан учдум, ај ана,
Јад јерләрә.
Јад јерләрә учдум, ај ана,
Гүрбәт мешәләрә дүшдум!

УЧДУМ, КЕТДИМ

Учдум, кетдим, будага гондум,
Будаг мәнә тохум верди.
Мән тохуму јерә әкдим,
Торпаг мәнә көј от верди.
Мән оту гојуна вердим,
Гојун мәнә гузу верди.
Мән гузуну бәјә вердим,
Бәј дә мәнә гатыр верди.
Миндим, кетдим Гарасуја,
Гарасуда ганлар ахар,
Ики дилбәр дуруб бахар,
Бири кичик, бири бөјүк.
Кичијинә алма атдым,
Бөјүјүнә салам вердим.

ВАЛКАНЕШТ¹ ДӨРД КӨШӘЛИ²

Валканешт дөрд көшәли, мари,
Ичи сәдәф дөшәли.
Ичиндә бир јар севдим, мари,
Јанағы бәнөвшәли.
Қирәмйтдән су дамар, мари,
Мәнә бир гыз бағышларлар.
Мәнә бир гыз чохдурму, мари?
Валканештдә јохдурму?
Валканештин оғланы, мари,
Кәлди, гапды басмамы.
Мән истәдим басмамы, мари,
Оса истәјир мәни.
Билсәм она кедәчәм, мари,
Мән асарам өзүмү.
Һөрүмчәјин торунда, мари,
Кәкоту саплағындан.

ПЕТРИЛӘР

Петриләр, Петриләр, гызыл сарајлы!
Гызыл сарајлар, күмүш һасарлар.

¹ Валканешт — Вулканешты. Молдовада рајон мәркәзи.

² Көшә — бумаг, күнч (гаг.)

Гызыл сарајлар, күмүш һасарлар.
—Тудора—мари, Тудорка—мари!
Һәр шеј вар, һәр шеј јахшыды, мари.
Кәл бура, отураг.
Кәл бура, отураг,
Бизим вар-дөвләти сејр едәк, мари!
—Мәрәт галсын вар-дөвләтин,
Сәндән өвладым олмајандан сонра!
—Тудора—мари, Тудорка—мари!
Башымы көтүрүб кедәчәјәм,
Кедәчәјәм базарлара,
Зәркәрләрә дејәчәјәм:
—Күмүшдән өвлад дүзәлтмәк олмазмы?
Күмүш өвлад, гызыл бешик.
Гызыл бешик, гызыл палтар.
—Ләһнәтә кәлсин күмүш өвлады,
Сәндән өвладым олмајандан сонра!
Ону јырғаладым үч күн, үч кечә:
Нә «ана» деди, нә «ата» деди.

БУ ДАҒЫН АРДЫНДА

Бу дағын ардында
Бир гызылкүл ачыб.
О күлүн дә көкүнә
Сары илан сарылыб.
Сарылыб галач кими.
О иланын ағзында
Бир дәлиганлы оғлан,
Бир дәлиганлы оғлан
Он сәккизчә јашында.
О, чичәјин көкүндәки
Иланы көрмәјә кетди.
Илан да тез сарылды
Онун назик белинә.
Бу Кыпчағын¹ јолујла
Үч јолчу кәлир.
—Еј, достлар, јолдашлар,
Кәлин, гуртарын мәни,
Бу иланын ағзындан,
Бу дүшмәнин әлиндән!
—Еј дәлиганлы оғлан,
Сәни гуртараммарыг,

¹ Кыпчак — Молдованын Таразлија рајонунда гыґоуз кәнди

Чунки сән балача оlanda
Анан лә'нәтләйибдир:
«Ај оғлум, оғлум,
Ај оғлум, оғлум,
Нечә сән мәни эмирсән,
Сәни дә илан әмсин!»

ТОДУР

Тодур Тудорканы сатмаг истәјир.
Ушагларын бөјүү ағлајыр,
Ән'кичији һеч нә анламыр.
Тодур Тудорканы базара чыхардыр.

ПЕТРАНА

—Чәза вер, оғлум, кәлинә,
Кәлинә, кәлинә, Петранаја.
Һәјәтдә габағымдан кечир,
Отагда ајағымы басыр.
—Мән ону чәзаландырачағам.
Базар ертәси еркән галхсын,
Исти чөрәкләр биширсин.
Исти чөрәкләр биширсин,
Тарлаја јаныма кәтирсин.
Петрана тарлаја кетди,
Тезчә ора јетишди.
—Јорулмајасан, Стујени!
—Аллаһ разы олсун, Петрана!
Бу вахтмы јемәк кәтирәрләр?
—Нә едим, Стујени, нә едим!
Балача оғлumu чимиздирдим,
Бешијинә гојдум.
Котандан өкүзү ачды,
Јеринә Петранајы гошду,
Үч дәфә бу баш, о баша сүрдү

Үч дәфә бу баш, о баша сүрдү,
Гара көвшәнлик ағ олду.
Петрана евә кәлди,
Дүз бағчаја јолланды,
Алма ағачынын алтына.
Алма ағачынын алтына,
Алма ағачындан асылмаға.
Асыларкән дә деди:
«Нә чәтиндир гадынлара
Бојарларын вахтында!»

НӘ АЛЫРСАН, АНА?

—Нә алырсан, ана?
Нә сатырсан, ана?
Тој едирсән.
Һамысыны, аначан,
Истәдијинә вердин.
Јалһыз мәни, аначан,
Башгасына вердин.
Башгасына, аначан,
Гулдур оғлуна.
Гулдур оғлуна, аначан,
Атаманын әлине.
Кечә кедир, ана, кечә дә кәлир, ана,
Һәмишә кечә кәзир.
Дүнән кечә кәтирди
Бир ганлы көјнәк.
О көјнәкдә, аначан,
Бир гол да варды.
Бармағынын бириндә, аначан,
Бир күмүш үзүк дә варды.
Бир үзүкдә, аначан, јазылмышды
О үзүкдә, аначан, јазылмышды
Гардашымын ады.

ЕЛЧИ ТҮРКҮСҮ

Гыз отуруб артырманын башында
Тәзә басыб он дөрд он беш јашына.

Нэлэр кәлиб заваллынын башына.
 Күн бәрг вурур сырғасынын гашында.
 Елчиләр жығылыб онун башына.
 Суја кедир, бир инчәчик јолу вар,
 Судан кәлир, бир инчәчик сәси вар,
 Бағчадакы ағач кими боју вар,
 Дивардакы кирәнч тәк бәдәни вар,
 Балдан дадлы, шәкәр кими сөзү вар.
 Анасы деди, чәһизи јохдур, вермирәм.
 Атасы деди, гыз кичикдир, гыјмырам.
 Гыз деди: «Јарым кәлди, көзләмирәм!»

ЈАЗ КҮЛӘКЛӘРИ

Јаз күләкләри әсәр, дондурмаз.
 Ахан сулар ахар, ахар, дурулмаз.
 һавада учан гушчуғазлар јорулмаз.
 Гыз отуруб артырманын башында.
 Күнәнш вурур сырғасынын гашына.
 Чох оларды он дөрд-он беш јашында.
 Елчиләр төкүлүб гызын башына.

ЧАВАНЧА СЛДУМ...

Чаванча олдум, кәзәммәдим,
 Истәдијим јерә кедәммәдим,
 Севдијим рубамы кејәммәдим,
 Севкими јарыма верәммәдим,
 Ал топ башыма гојаммадым,
 Биринчи анам лефт тахды,
 Мәнә бахды.
 Икинчи анам лефт тахмады,
 Мәнә чох пис бахды.
 Күмүш биләрзикләрим тахаммадым,
 Кәнчлијимдән дојаммадым.
 Көјдә улдуз сајылмыр,
 Ата-анадан дојулмур.
 Чәмәнләр, дағлар бичилир,
 Аналы гызлар сечилир.

Чәмәнләр, дағлар бичилмир,
 Јетим галанлар сечилмир.
 һеј кетдим, о јолдан кечдим,
 Бир финчан зәһәр ичдим.
 Галхмаз дөшәкләрә дүшдүм,
 Әкәр бу дөшәкләри чүрүтсәјдим,
 һејф мәним кәнчлијимә.
 Јерләр ујујур, мән ојаг,
 Јарым нишанланыр, мән јаныг.
 Ај ана, ана,
 Мәни чөлә чыхардын,
 Ондан сонра гој өлүм.

ТҮРКҮ

Ој дини, дини пак истәр,
 Огулчуғазым арвад истәр,
 Гырмызы гуршаг истәр,
 Боз шалдан бир дон истәр,
 Ал јанаглы гыз истәр.

Дунајын говаглары,
 Титрәјир јарпаглары.
 Шеһ дүшмүш күлә бәнзәр,
 Јарымын јанаглары.
 Мави үзүк чашкөзә,
 Вар кет, сөјлә хоруза,
 Бу кечәлик өтмәсин,
 Јарым кәләчәк бизә.
 Хоруз өтдү, кәлмәди,
 Оғру дүшмән өлмәди.
 Дүјүн дүшсүн сөзүнә,
 Јара чыхсын көзүнә.

Һај бир ики, бир ики,
 Мәним јарым вар ики:
 Бири әскәр, көзләмәм,
 Бири чиркин, истәмәм.
 Әскәр олан кәләчәк,
 Чиркин олан өләчәк.
 Әскәр олан кәлмәди,
 Чиркин олан өлмәди.
 Нә едим?

ПИПИРУДА¹ ТҮРКҮЛЭРИ

Пипируда кээрик,
Аллаһа дуа едәрик.
Вер, аллаһым, јағмурчуг (2 дәфә)
Тарлалара палчыгчыг,
Тәкнәләрә хәмирчик (2 дәфә)
Собалара чөрәкчик (2 дәфә)
Ушаглара көмбәчик.

* *
*

Јағмурлар јағсын,
Боллуглар олсун (2 дәфә)
Анбарлар долсун,
Пипируда, ләдолә,
Пипируда, руда, ләдолә.
Јағмурлар јағсын,
Боллуглар олсун (2 дәфә)
Анбарлар долсун.

ОКУМАГЛАР²

Ов әлимә,
Див әлимә,
Кәл, гуш, гон әлимә.
Сабаһ јорту³
Су ич гуртул.

* *
*

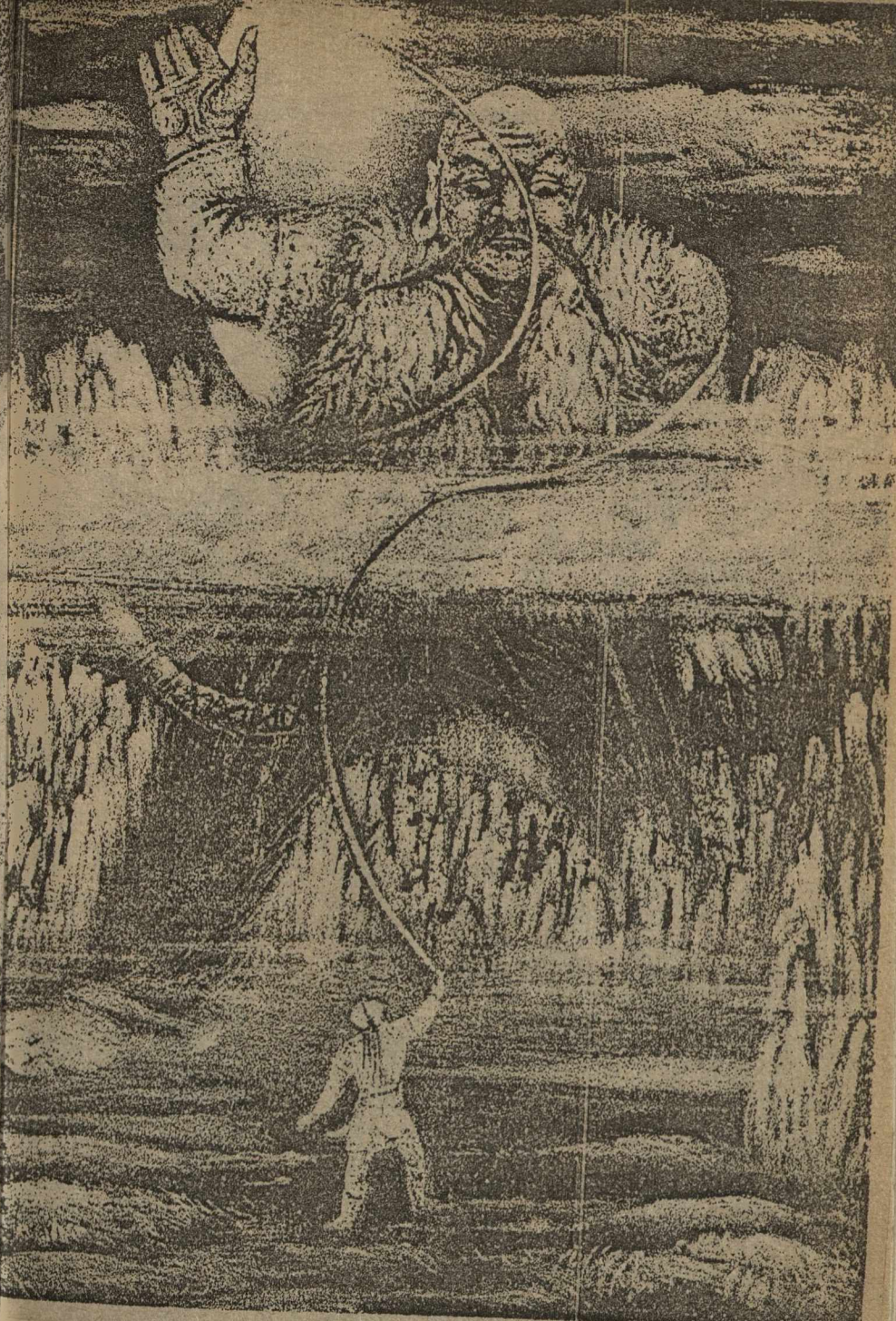
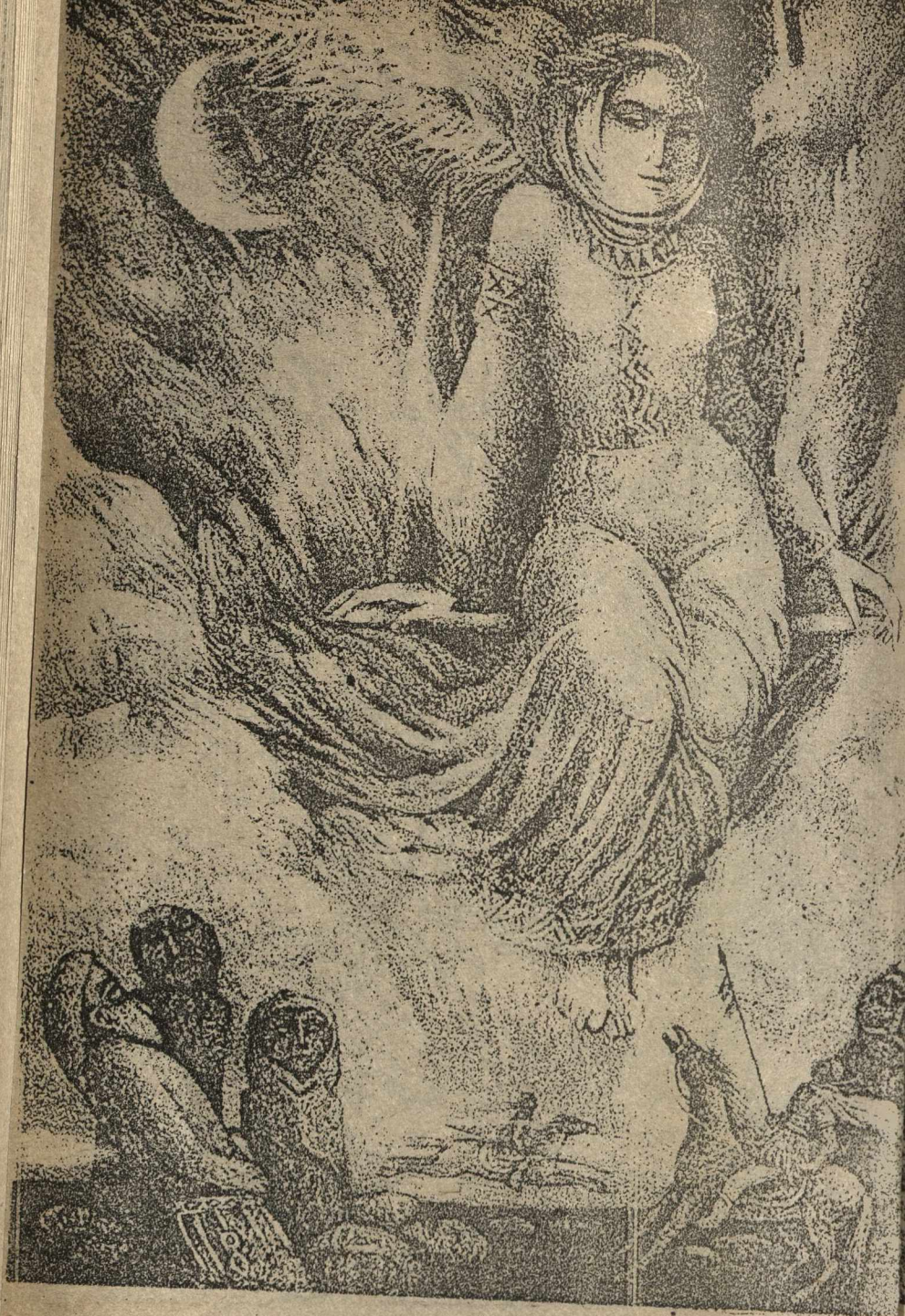
Бирән, бирән,
Икән, икән,
Ҳејва, тикән,
Сәрән-сәккиз,

¹ Пипируда—мај.

² Окумаглар—ушаг ојунларында, хәстәләнән оlanda, көз дәјмәмәк үчүн вә с. охунан сөзләрдир.

³ Јорту—бајрам (гаг.).

Доран-доггуз,
Гамчы башы,
Эли гара,
Чэнкэл-мэнкэл,
Тазы-тузи
Жекэл бумбүл—
Чых арадан, зумбүл.

ИФЛИЧ ҮЧҮН

Ивандан хэстэлик
Кетсин даалара!
Дашлара, үрэјиндэн,
Чијэриндэн, голундан,
Гычындан, көзүндэн,
Гашындан, гулағындан,
Ардыннан, бурнундан,
Дилиндэн, дилинин
Алтыннан, чанындан,
Ајағынын алтыннан,
Башыннан, сачыннан,
Сачынын ичиндэн,
Дырнағындан,
Дырнағынын алтыннан,
Сүмүјүндэн, сүмүјүнүн
Илијиндэн... даалара, дашлара,
Чәһәннәмдин дәлијинә, сәһралыға
Кетсин, ифлич битсин,
Кетсин, ифлич битсин.
Јерә батсын... (3 дәфә).

НӘЗӘР ҮЧҮН

Охланмыш, лә'нәтә кәлмиш
Гара көзлү, көмүр үзлү—
Бахышы гурусун!
Көзү ахсын, сөзү битсин,
Нәзәр тутсун!
Анкилнәдән даалара, дашлара кетсин!

! Д а а—мешә (гаг.).

ӘСНӘМӘК

Зибил, зибил, зибил,
Зибил олсун сүпүркәжә.
Илишсин сүпүркәнин чанындан,
Анкилтаннын бәдәниндән...
Даалава, дашлара (3 дэфә)
Тфу, тфу, тфу.

ЫНЧЕШ МЕШӘСИНДӘ

—Вај, Дани, оғлум,
Сөйләсәнә, оғлум,
Сөйлә анана, јенә нә етдин?
—Сөйләсәм дә, аначан.
Бағышламајачагсан.
Јығышдыг, ана,
Он-он беш адам
Отурдуг, ана,
Бир дағ башында.
Орда, ана, сөзләшдик:
Һансы сәнәт јахшыдыр?
Биримиз дедик нөкәрлик,
Биримиз дедик диләнмәк.
Јолландыг, ана, Ынчеш мешәсинә
Растлашдыг булүјлә батүјлә.
Булүнүн әлиндә үч күнлүк Семјонка,
Батүнүн әлиндә гызыл түтәкләр,
Батүјә, ана, түтәк чалдырдыг,
Булүнү дә, ана, ојнатдыг,
Семјонканы, ана, булүјә гыјдырдыг,
Булүнү, ана, батүјә гыјдырдыг,
Батүнү, ана, бизә гошдуг.
Јолландыг, ана, Ынчеш мешәсинә,
Растлашдыг, ана, Катовскијлә
Ағаппаг атыјла, гызыл
јүјәнлә.
Истәдик, ана, јүјәндән тутаг:
—Кери дур, Данчо,—деди
Катовски,
Кәлин бизимлә, бизик сизинлә!

БАҺАР КӘЛӘР

Баһар кәләр, сулар ахар,
Сулар ахар, дурулар.

Кәлиб кечән мәнә бахар,
Рәфигәмә вурулар.

Суја кедәр, бир инчәчик,
Бир инчәчик јолу вар.

Судан кәләр, бир инчәчик,
Бир инчәчик сәси вар.

Баһар кәләр, сулар ахар,
Сулар ахар, дурулар.

АҺ КӘТӘН, КӘТАН...

Мән билсәјдим, мән билсәјдим,
Тәндири јандырдыммы?
Бузлу кәтан зијанлыға,
Үч чан бирдән јахардыммы?
Аһ кәтан, бузлу кәтан,
Аһ кәтан, зүлм кәтан...

Гүзү кими јатышырлар,
Мәләк кими бахышырлар,
Алма кими јанаглары,
Килас кими додаглары,
Көјәмә бәнзәр көзләри...
Аһ кәтан, бузлу кәтан,
Аһ кәтан, зүлм кәтан...

Чох саламлар, чох саламлар
Рада какума, Рада какума.
Тезчә кәлсин, дајанмасын,
Јолларда да динчәлмәсин,
Јолларда да динчәлмәсин...
Аһ кәтан, бузлу кәтан,
Аһ кәтан, зүлм кәтан!..

ОГЛАН..¹

—Оглан, Оглан, галх кедәк,
Сәрһәд бојунда гојун күдәк (отараг).
Нә көзәл оғлан, јалабык² чобан.

¹ Оғланын адыдыр.

² Ј а л а б ы к—парлаг, ишыг сачан мә'насыны верир. Бәлкә дә бурада кән-чи Күнәшлә мугәјисә едирләр.

¹ Овсунлары әлиндә сүпүркә бачадан едирләр.

Огланын еви сары самандан,
Жахынлашмаг олмур тоздан, думандан.
Нә көзәл оғлан, јалабык чобан.

Огланын чомағы чевиз көкүндән,
Жахынлашмаг олмур көпәк сәсиндән.
Нә көзәл оғлан, јалабык чобан.

—Оглан, Оглан, бојнума долан
Бу әлинлә сачымдан дүзәлт бир јорған.
Нә көзәл оғлан, јалабык чобан.

Оглан, Оглан, нә көзәлсән сән,
Јанды үрәјим, әриди, көзләдим сәни.
Нә көзәл оғлан, јалабык чобан.

ПӘҢЛӘВАН

Стујаны тоја чағырдылар.
Стујан да тоја кедәчәк.
Стујана анасы дејир:
—Кетмә, Стујане, о јана,
Ајылар сәни јејәчәк.
Стујан анасыны ешитмир.
Кедәндә башга јолла кедир,
Кәләндә мешәјлә кәлир,
Мешәдән ајылар чыхырлар,
Тојчулардан бирини јејирләр.
Галыр Стујанла булүсү.
Ајы да дејир Стујана:
«Стујане, пәһләван Стујане,
Кәл биз бир тутушаг».
Ајыјла Стујан тутушурлар
Үч күн, үч кечә күләширләр.
Нә ајы Стујаны әнсәјир,
Нә Стујан ајыны әнсәјир.
Стујан булүсүнүн јанына кедир,
Бирчә гашыг су истәјир.
Стујана булүсү дејир:
«Стујане, Стујан пәһләван!
Үч күн, үч кечә күләшдиниз,
Нә ајы сәни үстәләди.
Нә сән ајыны үстәләдин...»
Стујана чох ағыр кәлир
Булүсүнүн бу сөзләри.

Јенидән күләшә башлајыр.
Ајы тутдуғу јердән
Гара ганлар ахыдыр.
Стујан да тутдуғу јердән
Әтлә сүмүк гопарыр.
Јер-көј тәрпәнир,
Улу мешә сарсылыр,
Стујан ајыны әнсәјир.

ВАСИЛИНИН ЈУХУСУ

—Чүмә ертәси, ана,
Базар габағы,
Бир јуху көрдүм:
Николај батүјлә
Гара үзүм једик,
Ал шәраб ичдик.
Нә демәкдир, ана,
Мәним бу јухум?
—Гара үзүм, оғлум, дәрлдир,
дејирләр.

Гырмызы шәраб хәбәрди,
дејирләр.

Васил галхды,
Кетди гуршанды,
Кәсди бир дилим чөрәк,
Кетди гујуја вә чәкди,
Бир габ, бир габ су.
Василинин габыны чыхармаға
Гону-гоншу топлашды:
—Бир дајан, ај Васил, нә едирсән
сән?

—Бурахын мәни, гоншулар,
Габым дүшдү, мән ону чыхардачам.
Васил енинчә гујуја
Куппулту гопду, гују учду!
Васил дащ алтында галды!
Үч күн, үч кечә гујуну газдылар,
Дөрдүнчү күн Васили тапдылар.
Чаны ичиндә, солугу ағзында.
Васили јердән чыхартдылар,
Јенә дә јерә гојдулар.

МААНИЛӘР

—Маани, маани, манишдир,
Ону да билмәк бир ишдир.
Маничи башысанмы,
Сән алмаз дашысанмы?
Бир аз маани сөйләсәм,
Чибиндә дашырсанмы?
—Мааничи башы да мән,
О алмаз дашы да мән.
Беш-он маани сөйләсән,
Чибимдә дашырым мән.

Су долдурдум гамыша,
Су вердим сусамыша.
Гој аллаһ сәбр версин
Ярындан ајрылмыша.

Гар јағар кәпәк кими,
Јапышар ипәк кими.
Кеч кәлән оғланлары
Говарлар кәпәк кими.

Маринка сүпүрәр, тоз едәр,
Севкилиси кечәр, көз едәр.
Маринка галдырды гашыны
Севкилиси саллады башыны.

Һај вазлара-вазлара,
Јем атарам гавлара.
Газлар јеми јејинчә
Баш чәкәрик гызлара.

Гала арды, саз! јолу,
Күл ачанда јаз олур.

1 Саз—гамыш (гаг.).

Јарыма күл демәрәм
Күлүн өмрү аз олур.

Һај бедән јар, бедән јар,
Мәни гојуб кедән јар.
Әввал белә дејилдин,
Сәни кимди өјрәдән, јар.

Нәзәр салдым чәмәнә,
Чәмәнин чичәјинә.
Јарпаг олум, төкүлүм
Јарымын гучағына.

Аја бахдым, ајајаз,
Гыза бахдым, гыз бәјаз.
Кисә салдым, пулум аз
Јетди мәнә бүтүн јаз.

Рејһан әкдим аш үчүн,
Јандым гара гаш үчүн.
Једди ил хидмәт етдим
Бир чүт гара гаш үчүн.

Маанијә башсанмы?
Дивара бир дашсанмы?
Маанини башдан сәјлә
Киприкдән, гашдан сөјлә.

Билирсән нә јолламыш?
Гуру јемиш¹ јолламыш.
Андыра галсын о јемиш
Ахы өзү кәлмәмиш.

Һај кединиз, кединиз,
Сиз бизи бәјәнмәдиниз.
Даһа јахшысын арадыңыз—
Јенә бизә галдыңыз.

Пәнчәрәдән бахсана,
Бир финчан араг версәнә,
Бу көзәл әлчијәзини
Бојнума доласана.

Очаг башы јарылды,
Гајнана мәнә дарылды.

2 Јемиш—үзүм (гаг.). Гуру јемиш—кишмиш.

Дарылдыса, дарылсын
Оғлу бојнума сарылсын.

Бу Тунанын сазлары,
Ваг-ваг едәр газлары.
Бу Қомрадын гызлары
Гәмли гојар бизләри.

Гапыда килит бурма,
Сән бизә кәлиб дурма.
Мәни сәнә вермәзләр
Һеч үмид едиб дурма.

Атдым бир даш јамача,
Вурдум бир гуш алача.
Алачасы бојунча
Севәммәдим дојунча.

Һавада учан лејләк,
Ганады дараг-дараг.
Мәни јардан ајыран
Сатсын хәлбир һәм әләк.

Газ кәлир дүшә-галха,
Бојнунда гызыл һалга.
Бојнунда гызыл һалга
Өзүнү бура-бура.

Су ахар лүлә-лүлә,
Јар кәләр күлә-күлә.
Ипәк дәсмал әлиндә
Тәрини силә-силә.

—Һара белә, күл—Фатма,
—Ваз кеч, оғлан, сөз атма:
Сән зәнкин, мән фүгәра
Варлы гызы кет ара.

Чешмә башында көзәл,
Ат кәлир такыр-такыр.
Мән назлы бир јар севдим
Гашлары чатыг-чатыг.

—Бир саваб иш көрсәниз,
О гызы мәнә версәниз?!
—Мәһәлләниздә јохдурму?
Бизә бир гыз чохдурму?

Евин үстү кирәмит,
Мәним јарым шеремет¹.
Һәм шеремет, һәм көзәл
Бүтүн аләми кәзәр.

Гара тојуг ганады,
Јарлар бизи арады.
Арады вә тапмады
Чобандан да сормады.

Аул боју күл—Фатма,
Ваз кеч, оғлан, сөз атма.
Мәним јарым кичикдир
Он дөрд-он беш јашында.

Ики гајыг дүз кедәр,
Ичи долу гыз кедәр.
Гајыг ичи кыхмыглы
Гыз һеч истәмәз бығлы.

Ики гајыг јан-јана,
Ичи долу гајнана.
Гајыг ичи кыхмыглы
Гыз һеч истәмәз бығлы.

Армуд ағачы далланды¹,
Јерә дәјди, балланды.
Бир гыз көрдүм телләнмиш
Сандым јарым евләнмиш.

Араг төкдүм финчана,
Мајыл олдүм бир чана.
О чан мәним олачаг
Мәнә мунчуг тахачаг.

Аул боју күл-Фатма,
Вар кет, мәнә сөз атма.
Мәни сәнә вермәзләр,
Сәни дә евләндирмәзләр.

Мешәдән чыхды бир гузу—
Бурма-бурма бујнузу
Мәним варды бир јарым
Нечә бир сакит гузу.

¹ Шеремет—ишкүзар (гаг.).

¹ Далланды—будагланды (гаг.).

Шеһ дүшмүш көзэл күлә,
Кәвәләр чилә-чилә.
Ярым чиркин, мән көзэл
Нечә јашајарыг белә?

Ај доғар, ајазланар,
Күн доғар, бәјазланар.
Мәним варды бир јарым
Һәм кәләр, һәм назланар.

Узун дамдан сәс кәлир,
Чыхын бахын, ким кәлир?
Гызлар кәлир орагдан
Чанталары варагдан.

Бир даш атдым јамача,
Бир гуш вурдум алача.
Алачасы бојунча
Лаф¹ етмәдим дојунча.

Бир ајғыр вар ахырда,
Мәним үрәјим кахырда².
Үрәјими биләләр,
Истәдијими верәләр.

Көјдә учан гушдурму?
Ганады күмүшдүрмү?
Мәни јардан ајыран
Әчәба күлмүшдүрмү?

Ипләримиз рәнклидир,
Јарлар бизә һирслидир.
Ачыгланма, ај чаным,
Јенә өзүн кәләчән.

Бир булаг вар көлкәли,
Ичи долу зәрдәли³
Гызанмы, татарсанмы,
Зәрдәли сатарсанмы?
Гызам да, татарам да,
Зәрдәли сатарам да.

Һај дәрә, узун дәрә,
Узун вә сәрин дәрә.
Бу дәрәнин узуну,
Кедиб ғыраг бузуну.
Алаг онун ғызыны
Солдураг тез үзүнү.
Пәнчәрәдән атма мәни,
Гумлара гатма мәни.
Нә гыз, нә кәлин олдум
Кәнчикән јаныглы галдым.

Јолла кәлир ғырх атлы,
Ғырхы да жилеткалы.
Жилетләрин лентләри
Үрәјим јанды кетди.

Кетдим ғамыш бичмәјә,
Сујум јетмәз ичмәјә.
Јарымдан хәбәр кәлди
Јох ганадым учмаға.

Кирәмитдән су дамар,
Бизә бир гыз дедиләр.
Мәһләниздә јохдурму?
Бизә бир гыз чохдурму?

Пәнчәрәдә су дуру,
Јарым кәлир ачыглы.
Мән говарам, о дурур
Артырмада отурур.

Ендим чешмә башына,
Јазы јаздым дашына.
Севки нәдир билмәздим
О да кәлди башыма.

Бағчада гују газдым,
Һәм охудум, һәм јаздым.
Назлы јарым кәлмәди
«Аз галды»—өлә јаздым.

Һараларда кәзирсән,
Ғашыны-көзүнү сүзүрсән?
Сән бу наз етмәјинлә
Чох үрәкләр үзүрсән.

¹ Лаф—сөз. Бурада «сөһбәт» мә'насында ишләдиләр (гаг.).

² Кахыр—дәрд, кәдәр (гаг.).

³Зәрдели—эрик (гаг.).

Бир даш атдым дәнизэ,
Гызын ады Нефизэ.
Верин Нефизэни бизэ
Күрөкөн оллуғ сизэ.

Бир даш атдым јамача,
Бир гуш вурдум алача.
Алачадыр, алача
Гашы-көзү гарача.

Ендим чешмә башына,
Мәндәр сәрдим дашына.
Бу севдајы билмәздим
О да кәлди башыма.

Чыхдым кәрпич дивара,
Бахдым Чадыр¹ јолуна.
Чадыр јолу нам назик
Биз кәләндә чох кәнчдик.

Мави чичәк телпезә,
Кәл, мари гыз, бир бизә!
Нечә мән кәлим сизә
Јарым кәләчәк бизә.

Хөруз банлады, кәлмәди,
Оғру јенкә өлмәди.
Кәтан көјнәк һалалдыр
Кәлди севмәк бәладыр.

Мааними чала-чала,
Миндим јашыл будаға.
Горхдум будаг гырыла
Јары јадлар апара.

Кедин, булудлар, кедин,
Јарыма хәбәр едди.
Јарым јуху јухлајыр
Јухусуну поэмајын.

Каманча чала-чала,
Ендир кәтир гызлара.
Инчә будаг гырылды
Оғланлар да јорулды.

Сәдәф мунчуг бојнумда,
Зәнчир саат гојнумда.
Јапыш, оғлум, ишә, бах
Инди һаымыз ортаг.

Чөлүн һәр јери әкин,
Бизим үрәјимиз тәкин.
Пајыз шуму сых олса,
Бәрәкәт олар зәнкин.

Өјрәнмәкдә балдызча,
Јазыр мәктуб бизимчә.
Бу гәрибә јазылара
Бахаммадым дојунча.

Дәрә боју говаглар,
Чәмән долу замбаглар.
Бизим Бучаг кәндләриндә
Јелләнир ал бајраглар.

Ај оғлан, оғлан, оғлан
Сән араға, шәраба
Тахтадан арабамы,
Хурмајы кәдәкчәми сатырсан?

Ај доғар сини кими (2 дәфә)
Салланар зүлфүн кими (2 дәфә)
Мәним вардыр бир јарым (2 дәфә)
Бојну лап чинар кими (2 дәфә).

Гоча зәнкин, гары зәнкин,
Зәнкинликдән хијар сатар.
Боғазына алтын тахар
Чыхыб кери бир «гыч» атар.

Билдир дурналар учдулар, мари гыз,
Бу ил бәлли олду.
Мәним варды бир јарым
Кимләрә јем олду?
Кимләрә јем олду, мари гыз.
Кимијлә сөзү тутду?

Ики гајыг јан-јана
Мән истәмәм гајнана.
Гајнананын изләри
Кор олајды көзләри.

¹Ч а д ы р—јер ады. Индики Чадыр рајону.

Гуш гапыда охујур,
Фэклэ кэвэ тохујур.
Чых, мари Фэклэ, бајыра
Мэлка кэлди кэзмэкдэн.

Аул боју пытраг вар,
Мәним ики јарым вар.
Бири чиркин, истәмәм.
Бири алчаг, кетмәрәм.

Чај бојујла кедирәм,
Једди дэвэ күдүрәм.
Ал, дэвэчи, дэвәни
Мән јарыма кедирәм.

Гызмысан, татармысан,
Шәфтәли сатармысан?
Нә гызам, нә татарам,
Нә шәфтәли сатарам.

Мави парчда су дуру,
Мәним јарым гудуруб.
Мән говурам, о дурур
Һеч бир демир нә олуб.

Һај дәрә¹, дәрин дәрә,
Саһили сәрин дәрә.
Мәни јардан ајыран
Сәрилсин гара јерә.

Көјдә улдуз әллидир,
Әллиси дә бәллидир.
Әскәр кедән оғланлар
Јеришиндән бәллидир.

Мешәдән чыхды бир гузу,
Бурма-бурма бујнузу.
Инчә бели јај гузу
Јанаглары гырмызы.

Газ кәлир, дүшә-галха,
Бојнунда гызыл һалга.
Үрәјими итирдим
Арарым горха-горха.

¹ Дәрә—чај (гаг.).

Ики гыз гоша кәлир,
Јарым әрик кәтирир.
Кәтирирсән, кәл бәри,
Кәтирмирсән, дән кери.

Гапы алты аралы,
Нә бахырсан, аналыг?
Гызыны мәнә вермәсән,
Кәләр сәнә мөзарлыг.

Дамдан дүшдү, вај башым,
Гызлар мәним јолдашым!
Мән дүзәлдим јолума,
Гыз јапышды голумдан.

Гара тојуг ганады,
Јарым мәни арады;
Арады да тапмады
Достларымдан сормады.

Гамчыларын сарысы,
Тутду башымын агрысы.
Кәлди кечә јарысы
Кечди башымын агрысы.

Ал јемиш¹, гара јемиш,
Будағы суја енмиш.
Мәним варды бир јарым
Көзләри сичан имиш.

Гаја гајаја бахар,
Гајадан ганлар ахар.
Дәлиганлы дуруркән
Саггаллыја ким бахар.

Тәпәнин ардындан, ај гыз,
Су кәлир саһилдән.
Гаракөз ахтарсаныз
Алын бу сојдан.

Јарым ишә башлады,
Мәни дә һарајлады,
Һәм јердә гују газды
Һәм мәнә маани јазды.

¹ Јемиш—киләмејвә. Чох вахт «әрик» вә үзүм мөһнасында да ишләнир (гаг.).

Булаг јанында тешди,
Нә јаман күләк әсди.
Әсән кими дә кечди
Јарлар биздән ваз кечди.

Һај нә едим, нә едим,
Енли күрәк алачам.
Сизин кими гызлары
Мән күчәјә атачам.

Һај кәл бәри, кәл бәри,
Јарлар мәнә әл верир.
Көзәллијими көрән кими
Кәләнләр кетмәз кери.

Мави үзүк бармагда
Һәр чүр боја јанагда.
Мәним варды бир јарым
Вулканештдә гонагды:
О, јујунур јалагда,
Ағзы-бурну чиркабда.

Ал пәрдә, јашыл пәрдә,
Гыз салды оғланы дәрдә.
Өрнәк кәрдәнсиз олмаз.
Гыз да мәрчансыз олмаз.

Түркүчүсән, түркү оху,
Мааничисән, маани оху.
Көпәк кими улама,
Донуз кими хортлама.

Мејхана габағы бојалы
Јарым орда дајаныб.
Мејхана оғланлары
Күндә башы бәлалы.

Мави шалвар, боз папаг,
Мәним јарым чох јалтаг.
Суја кедән гызлара
Һәр күн чыхардыр папаг.

Пәнчәрәдән бах да кәл,
Папиросуну ат да кәл.
Ајағыны аста бас,
Тахталар ојнамасын,
Анамы галдырмасын.

Алчагда үзүм олмаз,
Гара үзүм ал олмаз.
Гоншусуну алдадан
Һеч вахт хејир газанмаз.

Зина гачды, гуртулду.
Дар көрпүдә тутулду.
Чәһрәчији белиндә
Гоғалы да әлиндә.

Күнәбаханды, күнәбахан,
Бағчалар көлкәләнди.
Јарымдан мәктуб кәлди
Үрәјим сәринләди.

Бир даш атдым дивара,
Зина чыхды булага.
Бир дәст чичәк башында
Көзәл Мити гаршысында.

СӨЛЛӘЖИШЛӘР

Чох агламағын бир күн күлмәји дә вар.

Һеч кәсин ушағыны ағлатма, өзүнүнкүләри дүшүн

Чанаварлар гојуна даданан кими даданыб.

Һарадан назикдир, орадан гырылар.

О чүр чобанын да бу чүр сүрүсү олар.

Сусур, санки ағзына су алыб.

Ким нә арајар, ону да тапар.

Агламајан ушаға мәмә вермәзләр.

Гоншунун тојуғу газ көрүнәр.

Јени дост ахтар, амма көһнә досту да унутма.

Саманлыгда ијнә ахтармаг.

Өкүз алтында бузов ахтармаг.

Достлуг пулдан баһадыр.

Ариф үмид верәр, ахмаг үмид едәр.

Тох ачын һалыны билмир.

Ачынын дадыны билмәјән, дадлыны да анламаз.

Аз галды, мәрәз галды.

Көзләр чан ајнасыдыр.

Дағ даға раст кәлмир, инсан инсана раст кәлир.

Ајыны вурмадан дәрисини сатма.

Ағылсыз башын зәһмәтини ајаг чәкәр.

Алма ағачындан узаг дүшмәз.

Анасы нечә, баласы да елә.

Инәјә өз бујнузу ағыр кәлмәз.

Кимин арабасына минәчән, онун да зурнасыны чалачан.

Ишдән артырмасын, дишдән артыр.

Атдан енди, ешшәјә минди.

Дам һөрәнләрә тәзәк дашымаг.

Һачан овчумда түк битсә.

Хәбәрчи олмаса, говға да олмаз.

Һәр бир башланғыч чәтин олур.

Дама-дама кәл олур.

Бағышланмыш атын ағзына бахмазлар.

Атын дөрд ајағы вар, о да бүдрәјир.

Јахшы ат ахурда сатылар.

Өлү ат налы ахтармаг.

Өрдәкләри пәйызда сәјарлар.
Јорғана көрә узан.
Далајан көпәк ахтардығыны тапар.
Гарға гарғанын көзүнү чыхармаз.
Дамла нә гәдәр кичик олса да, дашы дәләр.
Гушдан горхан дары әкмәз.
Нағарада тоз ахтармаг.
Чаја чатмамыш гылчаларыны чырмама.
Һәр бир гуш өз дилиндән мәһв олар.
Диш әтијлә гарын дојмаз.
Гарышма көпәјә, доңузлар да јемәси.
Дост вә гардаш чәтинликдә танынар.
Әл әли јујар.
Көз көзү чәкәр.
Көнчилијим гој кери дөңсүн, амма күн бүкүнкү олсун.
Чомәрд көјнәјини дә башгасына верәр, хәсис ғышда гар да вәзмәз.
Чанавары нә гәдәр бәсләсән дә, јенә о, мешәјә бахар.
Од олмаса, түстү чыхмаз.
Јаз ғышы бәсләр.
Јалтаг бузов ики анадан әмәр.
Бу күнкү јумурта сабаһкы газдан даһа јахшыдыр.

От дизәчән олдуғу һалда, арпаны газлара атмаг.
Балыг башдан ијләнәр.
Балыг говаға чыханда.
Зәнкин инсафа кәлинчә, фүгәранын чаны чыхар.
Балыг кими чырпыныр.
Бир кимсәјә гују газма ки, өзүн дүшмәјәсән.
Ғызым, сәнә сөјләјирәм, кәлиним, сән анла.
Сөзлә јардым етмәјәчәксән.
Һарада бир араба хошбәхтлик варса, ораја бир грам да ағыл ла-
зымдыр.
Башгасына мөзар газма, өзүн дүшәчән.
Әјри палыды од дүзәлдәр.
Аты ешшәјә, кечини дә газа дәјишмәк.
Кеч кәлән гонағын јемәји сүмүк, ичмәји јахантыдыр.
Нәсирһәт фәјдалыдыр вахтында.
Олмајан јердән алынмаз.
Ијнә һарададырса, сап да орададыр.
Тојла өлү јолда галмаз.
Кәнчләрә дахма да сарајдыр.
Он кәрә өлч, бир кәрә кәс.
Паклыг сағламлығын јадымчысыдыр.

Саггал кетсин, баш галсын.

Бирэдән дөвә дүзәлтмәк.

Нә сарымсаг јејиб, нә дә ағзы сарымсаг дадыр.

Дил сүмүксүздүр.

Алов чардағы бүрүдүкдән сонра.

Зорла севки газанмазсан.

Тәзә сүпүркә јахшы сүпүрәр.

Тәзә сүпүркә күнчдә дурар.

Нәр ары бал вермәз.

Ики довшан бирдән тутулмаз.

Тојуг бәләја өтәр.

Тәләсмәк иши позар.

Аз олсун, амма јахшы олсун.

Чадра көзәллији кизләдә билмәз.

Ағачларын чохлуғундан мешә көрүнмүр.

Нә бибәр, нә бадымчан, нә элиндә бир финчан.

Сүддән јанан сују да үфүрүр.

Хошбәхтлиг гурбағанын түкүнүн сајы гәдәрدير.

Ағыл вар, пул јох.

Нәр парылдајан гызыл дејил.

Андын көпәји, гап сопајы.

Бәјлә бачанаг кими јашамаг.

Дәниздәки балығын базарлығы олмаз.

Јумурта тојугдан ағыллы чыхыб.

Тамаһкарлығы адамы мәһв едәр.

Дүнәнки күнү ахтармаг.

Доғру сөз инчидәр.

Ариф дүшмән ахмаг достдан јахшыдыр.

Јыртычы гушун өмрү аздыр.

Рүзкар әсмәјинчә јарпаглар гымылдамаз.

Аллаһын ајағындан тутмаг.

Ат өлсә дә, гој јемдән өлсүн.

Чомәрдлиг јахшыдыр, вахтында.

Истеһзалы сөз јаш чыхардар.

Јумуртанын гулпуну ахтармаг.

Асанлыгла газанылан асанлыгла да хәрчләнәр.

Папағындан да јухары атланмајачагсан ки.

Гозбели гәбир дүзәлдәр.

Гатыгсыз әппәк боғаздан кечмәз.

Евдә пишик јохдур дејә сичанлар хору ојнајырлар.

Јалтаг пишик тез чырмаглајар.

Дил кирә истәмир.

Горху бостаны көзлөжөр.
Лут адам кичиткан севән кими.
Батаглыг олсун, гурбаға тапылар.
Гурбағада түк битәндә.
Гуру чарыг кәмирмәк.
Һәр бир гуш сәсіндән танынар.
Дүнјада ғыса гујруглу көпәк бир дејил һа!
Көпәк һүрүр, рүзкар көтүрүр.
Мејвәсиз ағачы кәсмәк һејф дејил.
Мәрчимәк сујуна дәјишмәк.
Јахшы нәсиһәтлә дүнјаны көзәрсән.
Ана һарададырса, бала да орададыр.
Нә үчүн кедәрсән, ону да тапарсан.
Чох дајә, чох бәла.
Олачаг олду.
Солун сағдан хәбәри јохдур.
Карын гулағынын дибиндә нағара чалмаг.
Су дашыјана су сатмаг.
Сәнин сандығын гуту чыхыб.
Су үстүндә јарпаг кими јашамаг.
Дәсти суја чох кетмәз.

Су кедәр, гум галар.
Тамаһкар һеч вахт дојмаз.
Көзүндә тоз севән кими севир.
Ач тоха јолдаш дејил.
Гојун јашыл дарвазаја бахан кими бахыр.
Нә әкәрсән, ону да топлајарсан.
Мејвә ағачдан узаг дүшмәз.
Зибилликдә дадлы көбәләк битмәз.
Бир сығырчын һаваны дәјишдирмир.
Хәмир ишинә гарышма (киши үчүн).
Һарам кәлди, һарам кетди.
Һәр кәс евинә, сичан да дәлијинә.
Башладығын иши ахыра чатдыр.
Шимшәк чахмаса, көј курулдамаз.
Бир чичәклә јаз олмаз.
Чох јашајан јох, чох көрән чох биләр.
Ихтијардан јох, чох көрәндән соруш.
Һәр чалғычы өз билдији кими чалар.
Зарафаты дүз чыхды.
Шүкүрлә тарла шумланмаз.
Чанаварла јахын оларсан, чанавар кими улајарсан.

Һәр атын өз гылығы.

Кирли баша бит дүшәр.

Ит һүрәр, карван кечәр.

Сусмаг дәмири гырар.

Сөз күмүшдүрсә, сусмаг гызылдыр.

Сәбәбсиз гуш да учмаз.

Бача түстүсүз олмаз.

Сорушан јанылмаз.

Достлар севиниркән, дүшмәнләрә раһатлыг јохдур.

Јаланчы јолдаш дүшмәндән дә бетәрдир.

Достуну алдатдын, өзүнү алдатдын.

Евин дајағы тәмәли, инсанынky јолдашыдыр.

Вәтәндән әзиз шеј јохдур.

Вәтәнин дүшмәнинә кин бәсләмәкдән дојма.

Халг вәтәнсиз олмаз.

Тәнбәлә һәр күн базардыр.

Тәнбәлә иш вер, о сәнә ағыл верәчәк.

Ким еркән галхар, онун күнү даһа узун олар.

Балыг гуруда үзмәз.

Астары үзүндән баһалыдыр.

Күрк кетди, дава да битди.

Өлү ешшәк налы ахтармаг.

Саһиб о чүр оланын, ишчиләри дә бу чүр олар.

Јетимин очағы һасар диби олар.

Биз олмајан јер јахшыдыр.

Баштасынын бајрамында кефләнемәк.

Даг алчаг, тој исә узун олса, јахшыдыр.

Нә чүр јер саларсан, о чүр дә јатарсан.

Биркә чәтинлији тез арадан галдырмаг олар.

Дилинә дәм вермә, элинә дәм вер.

Довдагы дәјәнәксиз өлдүрмәк.

Гыш күнү саат саата ујмаз.

Күн күнә бәнзәмәз.

Һәр учан енмәз.

Хош кәлди, бош кетди.

Суја көтүрүр, сусуз кәтирир.

Кешиш кими јашајыр.

Үч күн «һоп», гырх ил «оф».

Ат јемдән өлмәз.

Јаңгына күрклә кетмә.

Илк лохма дадлы олар.

Вахт кечир, чардаг өртүлүр.

Ким ким илэ, амма бағбан су илэ.

Дам демәкдән төвлә дејир.

Нејнәсән дә чүтләр ујмур.

Нирслә бал, шәкәр алынмыр.

Ағ көпәјин памбыгчыдан зәһләси кедәр.

Гарачынын дадлы бир шеји оlanda дөзә билмир.

Мал да пулуна көрәдир.

Балтада да вар, сапында да.

Гырх гашыг—гырх көмбә, гырх ијнә, гырх тоха.

Түпүр үзүмә, чыхар көзүмү.

Јухуја мәрч јохдур.

Ше'рсиз түркүнүн мә'насы дәрин олар.

Уддунму долманы?

Јахшы мал јериндә сатылар.

Инсанын ағзы чувал дејил ки, бағлајасан.

Ач јатыр, амма динч галхыр.

Гаранлыгда көз күнаһсыз јерә чыхар.

Шејтанын чарығы јыртылыр.

Донузларын бојнуна шејтан парасы јарашмаз.

Сәрт бирәнин өз габына зәрәри вар.

Учуз әтин дады башгајмыш.

Чалғычы нечә, ојнајан да елә.

Ирәли учан, ирәли гонар.

Истәјәр әлим әлим үстә. Нијә јатмасын? Она әппәк елдән, су көл-дәндир.

Овчулуғумда ов эти јемәдим, севдијимә «севкилим» демәдим.

Ахмағы дөјмә, өзү бағырачаг.

Шапшап баһалы чыхачаг.

Ахшамкы нирсини сабаһа сахла, амма ахшамкы ишини сабаһа сах-лама.

Туру илэ бир јердә јаш да јанар.

Јаш јағмурлуға чох су дөјмәз.

Чох кәзәнин нә олурмуш ја дагына, ја гарнына олурмуш.

Улдуза көмәнд атырам.

Башгасына гыјмајан өзүнә гыјар.

Түркү илэ нағылын саһибн јохдур.

Көзүнү фал дашы бојда ач.

Јени әләк диварда кәрәк.

Әјри отураг, дүз данышаг.

Сичан дешијинә сығмазмыш, һәлә бир гујруғуна говум да бағлајыб.

Бахан көзүн ағы вармыш.

Севкидән өләнләрин јери чәһнәтдир.

Ајы түлкүнү бујурур, түлкү дә гујруғуну.

Мән дам дејим, сән дә гапысыны тап.
Чох кэзэн чох билэрмиш. Чох гачан чох газанармыш.
Салам вердим, борчлу галдым.
Көрсән, сән дә аглајачагсан, мән дә.
Гашыгла верир, гулпу илә дә көзүнү чыхардыр.
Һарада экмисән, орада битир.
Ахмаса да, дамыр.
Сәнә јалан, мәнә керчәк.
Малын нечәдир, габын да еләдир.
Ишин дә малына көрәдир.
Јахшы ата бир гамчы да бәсдир.
Күсәјән кишинин торбасы долмаз.
Мал саһибинә бәнзәмәсә, һарамдыр.
Нә даш атдын ки, голун да ағрыды.
Әлинлә вер, ајағынла ахтар.
Күркү тәрсинә чевирмәк.
Хоруја кирдин, башачан ојна.
Јағмурдан гачдыг, долуја дүшдүк.
Өзү јыхылан ағламаз, ағласа да, јарашмаз.
Тохун ачдан хәбәри јохмуш.
Гарышганын гардашы да вармыш.
Алманын јахшысыны донузлар јејәр.

Горху мешәни көзләјәр.
Аздан бир шәј анламајан чохдан неч нә анламаз.
Гаш чәкмәк истәјирди, көзүнү чыхартды.
Ијнәнин далынча сап да кетди.
Ағыл верән чох, чөрәк верән јох.
Елә бил ағзы фалыјмыш.
Көпәк суја дүшмәјинчә үзмәји өјрәнмәз.
Сичан түкләндикчә үшүјәр.
Ортада бучаг ахтарма.
Гәддар көпәк сүрүнү көзләјәр.
Ип назик јериндән гопар.
Өлүләр өлүләрлә, дириләр дириләрлә.
Ушағын јемәси һалалмыш, кејмәси һарам.
Аш бачарана, иш гуртарана.
Ахмаглыг мешәдә јох, адамларын арасында кәзәр.
Хејирсизләри әкмәзләр, онлар өзләри битәр.
Назлы көпәк түкүнү кеч төкәр.
Мин кәрә вер, бир кәрә вермә, јенә дә писсән.
Ағзымда түк битди.
Тавада гојуб һавада ахтарыр.
Тавада гојма ки, һавада да ахтармајасан.

Нә чүр чевирсән дә јенә кечи бешдир.

Олду! Бағышладыг өкүзләри зәнчирләри илә бир јердә.

Ајыја бал даддырдылар, күпәдә гәтран да галмады.

Ағзына чejнәмәк истәјир, ардына да јава.

Мешә гуру ағачсыз олмаз.

Балача тазынын гачмасы јүнкүл олар.

Мәндән нә долаплајачагсан?

Чох сөз—ағырлыг, амма сусмаг—варлыг.

Кечи вармы? Оглах да олачаг.

Дишијлә гырыр, дилијлә јалајыр.

Налла мыхын арасында јашајыр.

Өчәл бәһанәсиз олмаз.

Аланда бир күнаһ, итирәндә—мин.

Гара мангыр¹ јерә батмаз.

Јеримәјә әринән, гачмагдан дојмаз.

Түрк гашын борчмуш.

Исти собаја бир јава чөр-чөп дә јетәр.

Ирәли кедир—кәллә вурур, кери галыр—тәникләјә.

Чәһәннәмин дибиндәдир.

Хырымы кырымы кәздим.

Вер, әми, тәкәри, өзүн оху сүрү.

Горунан көзә чәпәл дүшмәз.

Онун дашыјла бунун башына.

Горхулу јухунун ахыры хејир олур.

Ахтаран тапар, инләјән өләр.

Гышдан чыхмајан көпәк јохдур, амма нәләр чәкдијини дәриси билир.

Сағ ајағыны атынча, солуну гарышгалар јејир.

Сәнин тә'рифлин башгасы үчүн тәнбәлдир.

Хејир кешишин рүбасындан кәлән кими кәлир.

Јумшаг дөшәјән ағыр јатар.

Пазы пазла чыхардарлар.

Кешишә кәвәр лазым олан кими лазымсан.

Кар үчүн кешиш ики дөфә зәнк чалмыр.

Тох донуз тәкнәни ашырар.

Кимиси јејәр, кимиси дә јалныз гыр-гырынты дөшүрәр.

Атын һарынлығынын тәпәдән дүшәндә хејири вар.

Шөһрәтсизлик шөһрәт бәсләјәр.

Ијләнмиш көл—шејтан базары.

Бағлы кешиш дава етмәз.

Лејләк јазы һај-күјлә кечирәр.

Қарын гулағынын дибиндә тәбил чалмаг.

¹ М а н г ы р—кичик мис пул.

Чаны богазындан кәлир.

Гышда араба дүзәлт, јајда хизәк.

Газан фырланыб гапагыны тапар.

Зарафатын чибиндә олсун.

Фирәнк шапкасы кејиниб.

Түстүсүз бача олмаз.

Донуз булаг сујуну ганды.

Битмәди, битәјди, чох олачагды, о да түкәнди.

Ешшәји дөјә билмир, палана чырпыр.

Ешшәјин дөјүлмәји кәләндә башгасынын гапысында ангырар.

Чалышган гуш јува тапар.

Һәр ары бал вермәз, версә дә күпәси пулсуз олар.

Гоча өкүзү ахыра гошарлар.

Базарда кәсилән бармаг ағрымаз.

Чәтинлијин габагында асан да вар.

Суја кедәнин бардагы вар, бөјрү үстә јатанын јатагы.

Гара данаја көј демир, кәләнә дә јох.

Ачы помидору гыров да вурмаз.

Богазында чәпинә дуруб.

Донузу столун алтына бурах, ону ашырсын.

Унутмаг асан, өјрәнмәк чәтин.

БИЛМӘЧӘЛӘР

Сәнин дә вар, мәним дә вар, бир гуру будағын да вар.

(көлкә)

Адамдан уча, тојугдан алчаг.

(папаг)

Чығыр-бағыр, кәлдим көрдүм, јумру күмүш.

(јумурта)

Сәндә дә вар, мәндә дә вар.

Күн дурдугча, гачыб кедәр.

(көлкә)

Гыздыг, биздик,

Отуз ики гыздыг,

Вахт кәлди, өлдүк,

Вахт кәлди, дирилдик,

Тахчаја дүзүлдүк.

(дишләр)

Бир гары вар гат-гат кејимли.

Ким ону сојундурса, көзүндән јаш төкәр.

(соған)

Беш гардаш аул һәрәр.

(шишләр)

Бир ев вар, ичи долу инсан,

Амма јохдур нә гапысы, нә пәнчәрәси.

(говун)

Ичәридә бир гызчыгаз вар,
Һәр кәлән-кәдән ону өпәр.

(долча)

Јағлы гашыг,
Диварда јапышыг.

(гулаг)

Алача мөзар,
Дүнјаны кәзәр.

(пул)

Бир хидмәтчи,
Һәм хидмәт едир, һәм дә өзү-өзүнү јејир.

(шам)

Кәмидир, суда үзмүр,
Һарадан кечир, дүзәлдир.

(үтү)

Бағлајырсан, кәзир, ачырсан, дурур.

(чарыг)

Кечә-күндүз ишләјир,
Нә јејир, нә ичир.

(саат)

Алты гардаш јатыр, икиси ајаг үстә дурур.

(һәрдиван)

Једди дәликли сусак¹,
Ону билмәјән ахмаг.

(баш)

Гаршыда одун јарыр,
Ортада ојун гурур,
Һәм дә гулагыны бурур.

(каманча)

Кедәрсән, кедәрсән, изин билинмәз,
Кәсәрсән, кәсәрсән, ган чыхмаз.

(су вә чөрәк)

Суда боғулмаз,
Одда јанмаз.

(буз)

Кедәр, кедәр, изи јох,
Пул бојда да көзү јох.

(гајыг)

Габағыјла отлајар,
Гујругујла топлајар.

(комбајн)

Алты гардаш бир-бирини говур,
Амма бир-биринә јетишә билмирләр.

(дәјирманын ганадлары)

Јејир, дојмур, кедир, кәлмир.

(соба вә түстү)

Јер алтында халлы гајыш.

(илан)

Јер алтында гум гајнар.

(гарышгалар)

Ев үстүндә јарым көкә.

(ај)

Нә һүрүр, нә улајыр, амма еви көзләјир.

(килит)

Бир чәлләјим вар, ичиндә ики чүр шәраб.

(јумурта)

Адам бир бармагла бир кәнди дағыдыр.

(гарышга јувасы)

Бир гызым вар, күнчдән күнчә кәзәр.

(сүпүркә)

¹ С у с а к—говунун нөвләриндәндир (гаг.).

Сағсағандыр, чыр-чыр чырылдайыр,
Једди мин ағачы әсдирир.

(тохучу дэзкаһы)

Аулу адладым,
Лефтимн итирдим.
Ај тапды,
Күн сахлады.

(чөл)

Зор-зор зорманты,
Зор дивара дырманды.
Гызым әрә кедәндә,
О да дивардан енди.

(халча).

Мешәдән кәлир, дашдан кәлир,
Јамалы дизли енишдән кәлир.

(түфәжк)

Јерләр јапар јапысыны,
Дәмир ачар гапысыны.

(гарпыз)

Анасы јасты, атасы донгар,
Гызы көзәл, оғлу ахенкдә¹ кәзәр.

(јер, үзүм колу, үзүм, шараб)

Ев үстүндә дәри, ајаглары кери.

(гајчы)

Аршын ајаглы, довшан бығлы.

(тахыл)

Узун, јашыл, дадлы, ағыз бүзүшдүрән.

(хијар)

Тарап-турап галдырды,
Ајагларыны саллады.

(әриштә)

¹ А х е н к — мусигили вә рәгсли шән халг јығынчағы (гаг.).

Ата-тај, мата-тај,
Ичә белли гара тај.

(гарышга).

Вар мәним бир гызчығазым:
Чөлә кедир—евә бахыр,
Евә кедир—чөлә бахыр.

(арабанын архасы)

Алачыг тәпә, замбаглы күпә.

(килас ағачы)

Алчачыг тәпәдән гар јағыр.

(әл дәјирманы)

Чардаг алтында ағ лобјалар.

(дишләр)

Дәли арвад башы.

(кәләм)

Бир гызчығазым вар, кәлән-кечән она бармағыны вурур.

(гапынын зирәзәси)

Гат-гат дөшәк, ону билмәјән ешшәк.

(пендирли плечинта¹)

Адам кедир, о да кедир, гәпик бојда из бурахыр

(әса).

¹ П л е ч и н т а — гат-гат көкә нөвү.

ХОЧА НАСТРАДИНИН ФЫКРАЛАРЫ

ЧИЈЭРИ НЕЧЭЈЭ АЛДЫН?

Хоча базардан чијэр алыр вэ евэ јолланыр.

— Хоча, о чијэри нечэјэ алдын?—дејэ бириси сорушур.

Хоча она чаваб верир. Анчаг сөзүнү битирэр-битирмэз башга бириси сорушур:

— Достум, о чијэри нечэјэ алмысан?

Хоча буна да чаваб верир. Сонра бири дэ, бири дэ... Настрадаин хамыја чаваб чатдыра билмир. Онда о, јерэ јыхылыр, башлајыр о тэрэф, бу тэрэфэ јуварланмаға. Бу гәрибэ мәнзәрәнин сејринэ бүтүн базар топлашыр...

Хоча чамаетын арасындан галхыр вэ чијэри көстәрәрәк бағырыр:

— Чијэри ики маната алмышам!

Буну дејиб евинэ јолланыр...

ДАЈАНЫН, СӘСИ САБАҢ ЧЫХАЧАГ

Бир базар һүнү тездән Хоча шәһәрин баш дүканына јахынлашыр вэ килиди гырыр. Јолдан кечәнләр буну көрүб бир шеј баш ача билмирләр вэ сорушурлар:

— Ај Хоча, сән орада нэ едирсэн?

— Нэ олачаг?—Хоча һеч утанмадан дејир.—Каманча чалырам.

— Бәс сәнин о каманчанын сәси нијэ чыхмыр?

— Дајанын, достлар,— Настрадаин чаваб верир.—Сәси сабаң чыхачаг.

БУНЛАРМЫ ЈЫРТЫГДЫР?

Заваллы Хоча һәр күн палтары јыртыг кәзәрмиш. Бир дэфә о, күчәјә ән чох јыртыгы олан јағмурлуғујла чыхыр. Рубанын һәр јери дәлик-дешик, әтәјиндә дә јамаг јамаг үстүндә имиш.

Бир нәфәр дөзә билмәјиб Хочадан сорушур:

— Рубан нијә белә јыртыгдыр, Хоча?

Хоча:

— Бунлармы јыртыгдыр?—дејир—Сән кәл, көр һәлә евдә нечә јыртыглар вар...

БИЛМИРСӘН ҺАВА НЕЧЭ ОЛАЧАГ...

Хырманда тахыл дөјмәјә кедән Хоча јорғаны да далына алыр. Буну көрән арвады ондан сорушур:

— Ај Хоча, бу күнүн истисиндә јорғаны нијә далында дашыјыр-сан?

— Сус, ај гыз, бәд ағыз,—дејир Хоча,—нә билирсэн хырманын о тәрәфинә дөнәндә һава нечә олачаг.

АЧКӨЗ МӘН ДЕЈИЛӘМ...

Гонаглыгда Хоча илә јанашы отуранлар тикәләри јејиб сүмүкләрини Хочанын габағына гојурлар вэ башлајырлар она күлмәјә. Онлар ев саһибини өјрәдирләр ки, Настрадаиндән нә етдијини соруш-сун. Ев саһиб дә сорушур:

— Хоча, нијә белә ачкөзсэн? Бу гәдәр әт јемисән?

— Һм,—дејир Хоча,—ачкөз мән дејиләм. Једим, сүмүкләрини дә ајырдым. Бир бу мәним јанымда отуранлара бахын: онлар доғрудан да ачкөздүрләр. Әтләри сүмүкләри илә бир јердә јејибләр.

ВАРЛЫҒА НЭ ДАРЛЫҒ?

Бир јағышлы сәрт һавада Хоча базарда имиш. Чарыгларынын икиси дә јыртыгмыш. Бири дабанындан дәликмиш, о бири дә бурнундан.

Хоча нә етсин? Көтүрүб чарыгларын икисини дә бир ајағына

кејинир вә еләчә дә бир ајағында ики чарыг, о бириси јалын көлмәчәли базар мејданында көзинир.

Хочаны бу һалда көрәнләр сорушур:

— Настрадаин эми, бу нечә олур ки, бир ајағында ики чарыг вар, о бириси исә јапјалын палчыг ичиндәдир?

— Нә олсун, достлар, — Хоча чаваб верир, — варлыға нә дарлыг?

АРВАДЫН НӘ ЧОХ КЭЗИР?

Достлардан бири Хочадан сорушур:

— Достум, сәнин бу арвадын нә чох кәзир?

— О, аз кәзир, — Хоча дејир, — Чох кәзсәјди, евә дә кәлиб чыхар-ды, башгаларынын евиндә јашамазды.

БИР ДОЛАБ АЛСАНА

Гоншусу Хочаја ағыл верирмиш.

— Хоча, рүбаларыны гојмаг үчүн бир долаб алсана!

— Јаманча ағыллысан, гоншу, — дејә Хоча чаваб верир вә сорушур:

— Бәс мән онда чылпагмы кәзим?

КӨННӘ ДОСТ

О вахтдан варлыларындан бири Хочаны гонаглыға чағырыр. Гонаглар отурандан сонра хидмәтчиләр ичәри һиндушка долмасы, пахлава кими чүрбәчүр јемәкләр дашымаға башлајырлар.

Гонаглар сүфрә башында јербәјер олдугдан сонра ортаја биринчи исти шорба гојулур. Ев саһиби гашығы шорбаја салыб ағына кәтирәр-кәтирмәз бағырыр:

— Сән бир бу башы бошлара бах! Нечә дәфә демишәм ки, шорбаја сарымсаг төкмәсинләр. Хидмәтчиләр! Тез олун буну сүфрәдән көтүрүн!

Хоча хидмәтчиләрин архасынча бахыб көкс өтүрүр.

Бу вахт-сүфрәјә һиндушка долмасы кәтирирләр. Ев саһиби јенә һамыдан габаг бир лохма алыр. Алмағы илә дә бағырмағы бир олур:

— Хидмәтчиләр, сиз мәни өлдүрмәкми истәјирсиниз?! Нечә дәфә сизә демишәм ки, гара бибәр гојмајын? Көтүрүн? Көтүрүн буну, итилин габағымдан!

Бу дәфә хидмәтчиләр пахлава синисини ортаја кәтирирләр.

Ев саһиби јенә дә башлајыр бағырмаға:

— Сиз нә сәрсәм адамларсыныз! Ач гарына да ширин шеј јәрләрми? Најды, арханызы көрүм!

Хоча буну сејр етдикдән сонра јавашча стулдан галхыр, күнчдә дуран плов газанынын үстүнә чөкүр.

Буну көрән ев саһиби сорушур:

— Нә олду, Хоча, столдан нијә галхдын?

Хоча пловдан јејә-јејә дејир:

— Дедим, сиз о чүр јемәкләри сүфрәјә гојунча, хидмәтчиләрин чәзасыны веринчә, мән бу бизим көһнә достун — пловун дадына бахым.

ЕЛӘ ИСӘ ЈЕСӘНӘ

Узаг сәфәрә чыхан Хоча јолда бәрк ачыр. Аз сонра бир шәһәрә кирир. Бир чөрәкчи тәндирдән тәзә чөрәк чыхардырмыш. Хоча чөрәкләрин әтирли гохусуна удгунараг јолун ортасында дуруб бу мәнзәрәни сејр етмәјә башлајыр.

Ишини битирән чөрәкчи бу јад адамын көзүнү зилләјиб дајан-тығыны көрүнчә дејир:

— Нә олуб, нијә елә бахырсан, достум?

Хоча удгунараг сорушур:

— Бу чөрәкләр сәниндир?

— Әлбәттә ки, мәнимдир.

— Намысымы?

— Намысы.

Хоча ичини чәкәрәк дејир:

— Елә исә, јесәнә, а киши!

БӘС ПИШИК ҲАНЫ?

Гәссабдан үч кило әт алан Хоча әти евдә гојур вә өзү дә ишә ке-дир. Арвады гоншу арвадлары топлајыб онлара јахшы бир гонаг-лыг верир. Хоча јемәјә кәләндә арвады онун габағына човлар пло-ву гојур.

— Һәрчәнд ки, сәнин тәзәдән јемәк биширмәјә вахтын јохдур, амма бу плова бир нечә јағлы тикә гојсајдын чох јахшы оларды.

Арвады сифәтини түршудуб дејир:

— Мән булашыг габлары јујана гәдәр сәнин севимли золаглы пишијин бүтүн әти једи. Мән хәбәр тутанда о, артыг-әл үзүнү ју-јурду.

Хоча одунун алтында јатан пишији чыхардыб тәрәзидә чәкир. Пишик дүз үч кило кәлир.

Хоча чашараг дејир:

— Ај бивәфа, динсиз-имансыз! Әкәр бу үч кило чәкидә әтдирсә, бәс онда пишик һаны?

СӘСИМ ҺАРАЈА ГӘДӘР ЧАТЫР?

Хоча дуа охуја-охуја күчә илә гачырмын. Һәр тәрфдән адамлар јола чыхараг ондан сорушурлар:

— Нә едирсән, Хоча, бу нә һалдыр?

Хоча чаваб верир:

— Истәјирәм ки, биләм, сәсим һараја гәдәр чатыр.

ЈӘГИН КИ, ЈАШЫДЫГ

Ушаглыгда Хочадан сорушурлар:

— Сәнми бөјүксән, јохса гардашынмы?

Хоча белә чаваб верир:

— Анам кечән ил дејирди ки, гардашым мәнән бир јаш бөјүк-дүр. О вахтдан бир ил кечиб. Инди јәгин ки, јашыдыг.

ВЕР КҮРКҮМҮ, АЛ ПАЛАНЫНЫ

Хоча бир-күн базара кедәркән, бир јерә кетмәк лазым кәлир... О, күркүнү чыхарыб ешшәјин паланынын үстүнә гојур вә өз ишинә кедир.

Бир аздан Хоча гајыдыр ешшәјин јанына, көрүр ки, күркүнү кимсә чырпышдырыб, јериндә јелләр әсир. Һирсиндән өзүндән чы-хан Настрадаин ешшәјин белиндән паланы көтүрүр, архасына да тә-пик вурараг бағырыр:

— Вер күркүмү, ал паланыны!

ФАЈДАЛЫ ӘЛАЧ

Хоча бир күн о вахтын һәкимләриндән биринин јанына кедиб јалварыр:

— Јаман ағрыјырам, хаһиш едирәм, бах, көр нә дәрдим вар?

Һәким онун нәбзини јохладыгдан сонра чаваб верир:

— Дәрдин ачлыг дәрдидир, Хоча. Бурада галыб бир нечә күн јејиб-ичәрсән, сағаларсан.

Хоча ики-үч күн јејиб-ичдикдән сонра һәкимә дејир:

— Бизим евдә бу хәстликдән әзијјәт чәкәнләр аз дејил. Сиз ки, адамы белә тез сағалдырсыныз, олармы онлары да бураја јоллајым?

ЈОРҒАН КЕТДИ, ГОВҒА ДА БИТДИ

Хоча бир кечә јатаркән күчәдә сәс-күј ешидир вә о саат нә ол-дуғујла марагланыр. Арвады бағырыр ки, кетмәсин, амма бир сөз гандыра билмир. Һава сојуг олдуғундан Хоча јорғаны сыртына алыб күчәјә чыхыр.

Дава едәнләр Хочаны көрүб сәсләрини кәсирләр, анчаг арала-рындан бири Хочанын сыртындан јорғаны чәкиб гаранлыгда јох олур.

Арвады титрәјә-титрәјә евә дәнән Хочадан сорушур:

— Нә олуб? Говға нә үстүндәјмиш?

Хоча бојуну бүкәрәк дејир:

— Мәлүмдур ки, бизим јорғанын үстүндәјмиш. Елә ки, јорған кетди, говға да битди.

БИР ДӘ БАШЫНЫ ПӘНЧӘРӘДӘ УНУТМАСЫН

О вахт Хочаны бир нәфәр тез-тез евинә гонаг чағырармыш. Бир күн Хоча онун тәклифини гәбул едиб евинә гонаг кетмәк гәрарына кәлир. О, һәмин адамын евинә јахынлашаркән һәлә узагдан көрүр ки, киши пәнчәрәдән бахыр вә сонра кери чәкилир.

Хоча гапыны дөјәркән чыхан хидмәтчи дејир:

— Әфәнди евдә јохдур.

Хоча ачы-ачы күлүмсәјәрәк дејир:

— Әфәндијә де ки, бир дә кедәндә башыны пәнчәрәдә унут-масын.

БУНДАН ДА ПИС АЛДАТМАГ ОЛАР?

Ушаглыгда Хочанын чох өжүнмәји севән бир досту вармыш. Сатда бир: «Мәни һеч кәс алдада билмәз!» дејирмиш. Хоча һирсләниб бир күн онунла бәһсә кирир:

— Мән сәни алдадарам,—дејир.

— Нечә?

— Инди мәни бурада көзлә, мәним бир ишим вар, кәләндә баша саларам.

Ушаг көзләјир, көзләјир, Хоча кәлмәк билмир. Буну көрән бир досту она дејир:

— Инди көрдүнмү Настрадаин сәни нечә алдатды? Бундан да пис алдатмагмы олар?

БУРАДА БИР НАМАМ ОЛСАЈДЫ...

Намамда чимәркән маһны охујан Хоча өз сәсини чох бәјәнир. Намамдан чыхар-чыхмаз өзүнү чатдырыр минарәјә, дырмашыр јухары вә башлајыр эзан чәкмәјә. Ашағыдан кечәнләрдән бири она бағырыр:

— Һәм вахтсыз охујурсан, һәм дә сәсин чох писдир. Көрмүр-сәнми?

Хоча минарәдән әјилиб чаваб верир:

— Бурада бир һамам олсајды, сән мәним сәсимин көзәллијини анлајардын!

НӘ ПУЛ...

Базарда кәзәркән Хоча бир дүкана кириб сатычыдан бир шалвар истәјир. Шалвары хејли әлиндә о тәрәф, бу тәрәфә чевириб кери гајтарыр вә дејир:

— Бу шалварын јеринә мәнә бир жакет вер.

Хоча жакети алар-алмаз әјнинә кејинир вә евә јолланыр. Сатычы онун далынча гышгырыр:

— Жакетин пулуну өдәмәмиш һара кедирсән, Хоча?

Хоча чашараг сорушур:

¹ Мүсәлман элементләри гагоуз дилиндә олдуғу кими фолклор нүмунәләриндә өзүнү бүрүзә верир. Гагоузлар бу ләтифәни гагоуз ләтифәси кими гәләмә версәләр дә онун түркдилли мүсәлман халгындан кечмә олдуғу көз габағындадыр.

— Нә пул, чаным? Жакетин јеринә бир шалвар вердим.
— Чох јахшы, амма онун да пулуну вермәдин...
— Јаманча көзүачыгсан һа-а! Истәјирсән ки, алмадығым шејин пулуну верим?

ӨРДӘК ШОРБАСЫ

Бир көлүн кәнарында динчәлән Хоча суда бир нечә чөл өрдәји көрүр вә онлары тутмаға чалышыр. Гачыр, даш атыр, суја кирир, бирчәчијини дә тута билмир. Ахырда јорулараг көлүн кәнарында отурур вә чөрәји суја батыра-батыра јемәјә башлајыр. Бу вахт орадан бир јолчу кечирмиш. О, Хочанын нә етдијини анламајараг сорушур:

— Нәдир о, Хоча, нә јејирсән?

— Нә олачаг,—дејә Хоча чаваб верир,—өрдәк шорбасы јејирәм!

ДОВШАНЫН СУЈУНУН СУЈУ

Бир овчу Хочаја бир довшан кәтирир. Хоча да ону гонаг едиб зијәфәт верир. Бир күн Хочанын евинә танымадығы бир адам кәлир. Хоча ондан ким олдуғуну сорушанда гонаг дејир:

— Мән сәнә довшан кәтирән овчунун гоншусујам.

Хоча наәлач ону да гонаглајыр. Бу гонаг кедәндән сонра Хочанын евинә башга бир киши кәлир. Бунун да ким олдуғуну сорушанда о, дејир:

— Сәнә бир овчу довшан кәтирмишди һа-а, бах, мән онун гоншусунун гоншусујам.

Хоча бу чавабы ешидиб јени гонаға јемәк кәтирмәк үчүн бајыра чыхыр вә аз сонра бир чанаг су кәтирир, гонаға төклиф едир ки, јесин.

Гонаг чашараг сорушур:

— Бу нәдир белә, ај Хоча?

Хоча:

— Нә олачаг,—дејир.—Бу довшанын сујунун сујудур.

ЖЕНӘ ДӘ КЕДИММИ?

Бир кечә арвады Хочаја јатагда «бир аз о тәрәфә кет» дејир.
Хоча ајаггабыларыны элинә алып күчәјә чыхыр вә кетмәјә баш-
лајыр. Ики саатдан сонра бир достуна раст кәлир вә она дејир:
— Бизим евә кет, арвадымдан соруш көр, женә дә кедимми?

КЭТАН ӘКӘЧӘЈӘМ

Хоча бир күн ахшам бәрбәрханаја кедир. Бәрбәр Хочанын ба-
шында корш үлкүчлә кәсмәдији јер гојмур. Нәр кәсдији јерә дә
памбыг јапышдыр.

Хоча иши белә көрүб тәрәш јарыја чатмамыш јериндән галхыр
вә кетмәк истәјир. Бәрбәр чашараг сорушур:

— Хејир ола, бу һалда һара?

Хоча:

— Башымын јарысына сән памбыг әкдин. Фиқирләшдим ки, ке-
дим, галан јеринә дә мән кәтан әким.

ГУЈУДАН АЈ ЧЫХАРТДЫ

Хоча бир кечә гујудан су чәкмәјә кедир. Сујун үзүндә ајы көрүб
фиқирләшир:

— Аман, ај гујуја дүшүб. Кәрәк мән ону чыхардым.

Гармагы көтүрүб суја салыр. Ајы тутмаг истәркән гармаг бир
даша илишир. Хоча чәкир, чәкир, һеч чүр чыхарда билмир. Ахыр-
да вар күчү илә елә дартыр ки, гармаг чыхыр, Хоча исе архасы
үстә јерә дәјир, ајаглары јухары галхыр. Бу вахт о, көјдәки ајы
көрүр вә дејир:

— Чох әзијјәт чәксәм дә, ајы јеринә гондурдум.

КӨЗ ДӘРМАНЫ

Көзү ағрыјан бир нәфәр Хочадан дәрман истәјир:

Хоча:

— Кечәнләрдә дишим ағрыјырды, чыхартмагдан башга бир әлач
кар етмәди,—дејә мәсләһәт верир.

ДАЈАН, ГАРДАШЫМ!

Хоча бир күн гоншуларындан бириси илә чанавар овуна кедир.
Бир хејли кәзиб долашдыгдан сонра бир чанавар јувасына раст
кәлирләр. Хочанын гоншусу чанаварын балаларыны көтүрмәк үчүн
јуваја кирир. Бу вахт чанавар да кәлиб јувасына кирмәк истәјир.
Хоча гоншусунун башыны бәладан гуртармаг үчүн чанаварын гуј-
руғундан јапышыр. Нейван чабаладыгча нәр тәрәфи тоз-думан ба-
сырды. Бу вахт Хочанын гоншусу јувадан бағырыр:

— Бу нә тоз-думандыр, тамам көзүмә долду.

Хоча:

— Дајан, гардашым,—дејир.—Бу һәлә һарасыдыр. Бах, әкәр
чанаварын гујруғу гопса, әсл тоз-думаны онда көрәчәксән!

ГАРАНЛЫГДА НӘ БИЛИМ САҒ ТӘРӘФИМ ҺАНСЫДЫР?

Бир ахшам Хочакилә бир гонаг кәлир. Јејиб-ичиб, бир аз да сөһ-
бәт едәндән сонра динчәлмәк үчүн јатырлар. Онларын чарпајыла-
ры јанашы имиш.

Кечәнин јарысы гонаг Хочаны ојадыр вә дејир:

— Сәнин сағ тәрәфиндәки стулун үстүндә шам вар. Ону мәнә
вер, бајыра чыхым.

Хоча мызылданаараг дејир:

— Дәлисән, нәсән, чаным. Бу зил гаранлыгда нә билим сағ тә-
рәфим һансыдыр?

БАШЫ УСТҮНДӘЈДИМИ?

Хоча бир досту илә чанавар овуна чыхыр. Бөјүк бир чанавар кө-
рүб һај-күј галдыра-галдыра башлајырлар ону говмаға. Чанавар
бир аз гачандан сонра өзүнү бир дешијә салыр. Хочанын досту да
дајанмадан чанаварын ардынча дешијә кирир. Хоча бајырда бир
саат көзләјир, ики саат көзләјир, достунун чыхмадығыны көрүб
ајагларындан дартыб ону орадан чыхардыр. Баханда көрүр ки,
достунун башы јохдур. Горхуја дүшән Хоча ону чијнинә алыр вә
көндә јолланыр. Достунун евинә чатыб гапыны дөјүр. Сәсә арвады
чыхыр:

Хоча ону көрүб сорушур:

— Сизин әриниз сәһәр чыханда башы үстүдәјдими?

ОНСУЗ ДА ДҮШЭЧЭКДИМ

Бир күн Хоча ешшәјинин белиндә кәзирмиш. Бирдән ешшәк ону јерә јыхыр. Буну көрән ушаглар:

— Ha-ha-ha! Хоча ешшәкдән јыхылды!—дејиб күлмәјә башла-
јырлар.

Хоча һеч утанмадан чаваб верир:

— Нәјә күлүрсүнүз? Мән онсуз да дүшәчәкдим.

ПАДШАҢ ВӘ ЕШШӘК

Падшаһ гапынын јанында отурур. Нәјәтдә исә баһалы килимин үстүндә көзәл бир ешшәк јатыр. Елә бу вахт Настрадаин јолдан кечирмиш. Ешшәји көрән кими өз-өзүнә мызылданараг дејир: «Нә көзәл ешшәкдир, амма һејф ки, даныша билмир».

— Нә сән мәним көзәл ешшәјимә инсан кими түркчә¹ даныш-
маг өјрәдә биләрсән?

— Өјрәдә биләрәм, гүдрәтли падшаһым, амма сәнә бир аз баһа баша кәләчәк, һәм дә он ил вахт кечәчәк.

— Неч нә олмаз,—дејир падшаһ,—гој сән дејән олсун, амма әкәр бачармасын вә мәни алдатсан, башсыз галачағыны билир-
сәнми?

— Онда мән һеч горхмајачағам, адил падшаһым.

— Еләдирсә, данышдығымыз кими, ал сәнә мин гызыл пул. Еш-
шәјә түркчә данышмаг өјрәт. Әкәр көрсәм, ешитсәм ки, ешшәк ин-
сан кими данышмаға башлајыр, јенә дә верәчәјәм.

Настрадаин гызыллары да көтүрүб кәлир евә вә арвадына дејир:

— Ал, сәнә мин гызыл пул верим. Онлары падшаһдан алмы-
шам. Онун ешшәјинә түркчә данышмаг өјрәтмәји бојун олмушам.

— Сәнин бу күн башына һава кәлиб, чашмысан. Һарада көрү-
нүб ки, ешшәк инсан кими данышсын? Сән о ахмаг башыны бада
вердин. Падшаһ ону кәсәчәк.

— Неч нә олмаз,—Настрадаин дејир,—Он илин ады вар. О вахта
ја падшаһ өләчәк, ја да ешшәк кәбәрәчәк.

¹ Бу күн дә гагоузлар «Гагоузча лаф ет» әвәзинә «Түркчә лаф ет» дејирләр. Јә'ни өз дилләринә түрк дили дејирләр.

ИЛДӨНҮМҮ

Хоча бир күн кефсиз отурмушду. Арвады назлана-назлана она
јахынлашыр вә дејир:

— Настрадаин, бу күн евләндијимизин дүз он или тамам олур.
Сәнчә бу күнү нә илә јад еләсәк јахшыдыр?

Хоча әлини гојнуна гојуб дәриндән аһ чәкир:

— Бир дәгигәлик сүкутла.

ЈАНҒЫН

Бир дәфә Хочанын еви јаныр. Гоншусу гачараг ону ахтарыр. Та-
пан кими дејир:

— Тез евә гач. Сәнин евин јаныр. Мән гапынызы дөјдүм, һеч кәс
чаваб вермәди. Дејәсән ичәридә һеч кәс јохдур. Тез ол!

Хоча санки бир шеј олмамыш кими белә чаваб верир:

— Гардашым! Биз арвадла аилә ишләримизи пәјлашдырмышыг.
Бу гәрара кәлмишик ки, мән ишләјиб пул газаначағам, о да ев гура-
чаг. Истәјирсән кет арвадымы ахтар, тап. Мән бу ишә гарыш-
мырам.

ИЈНӘ ИТМИШДИР

Бир дәфә Хочанын арвады нә исә тикирмиш. Хоча билмәдән ар-
вада дәјир, ијнә јерә дүшүр. Арвады ону азча итәләјиб дејир:

— Бир аз о тәрәфә кет, көрүм ијнә һара дүшдү.

Хоча һеч нә демәдән дуруб евдән чыхыр вә кәндин кәнарына
јолланыр. Кәнддән чыханда бир досту илә растлашыр вә она де-
јир:

— Тез бир кет, өјрән, көр арвадым ијнәни тапдымы, јохса бир
аздамы кедим.

МӘН ТАХДЫМ, СӘН ДӘ БАХДЫН

Хоча бир күл дүканына кирир. Көрүр ки, адамлар ичәри кирир
вә башларына күл тахыб чыхырлар.

Хоча да көзөл бир күл сечир, башына тахыр вэ чыхмаг истәјир. Сатычы ону чагырыр...

— Хоча, пулуну нијә вермирсән? Тез гајыт кери!

— Јахшы, гајыт, дејирсән, гајыдым,—дејир Настрадаин вэ чибиндән пул чыхардыб сатычыја көстәрир вэ јенә кетмәк истәјир.

Сатычы јенә дә сорушур:

— Хоча, бунунла нә демәк истәјирсән?

— Нә демәк истәјечәјәм?—дејир Хоча.—Мән тахдым, сән дә бахдын. Әвәз-әвәз олмадыгмы?

КӨСТӘРИММИ НЕЧӘ ЈЕДИМ?

Кешиш бир дөфә Хочадан хаһиш едир ки, он-он беш евдән јығыб чатдыра билмәдији бубликләри јығмагда она көмәк етсин. Зәһмәт һаггы олараг бубликләрин јарысыны Настрадаинә бағышлајыр.

Хоча евләри көзәрәк кешишин пајыны јығыр. Һамысы бир јердә чәми отуз ики бублик олур.

— Һм,—дејә Хоча дүшүнүр,—бу бубликләрин јарысы мәнимдир.—Јары бөлүб он алтысыны јејир.—Анчаг кәрәк кешиш бунларын да јарысыны мәнә версин,—дејә Хоча һесаблајыр, јенә дә јарысыны јејир, галыр сәккиз бублик.

Сәккизин дә јарысы Хочанын һесабына көрә она дүшүр. Дөрдүнү дә јејир. О, дөрдүндән дә икисини јејир вэ ахырда ики бублик галыр. Кешишин дарвазасынын јанында да ики бубликдән бирини јејир. Әлиндә бир бублик кирир кешишин һәјәтинә.

— Нечә бублик јығдын?—дејә кешиш о саат ондан сорушур.

— Отуз ики,—дејә Настрадаин тез чаваб верир.

— Бәс онлары нејләдин?

— Пајымы једим,—дејир Хоча.

— Нечә једин онлары? Онларын һамысы сәнә дүшмүрдү,—дејә кешиш һирслә сорушур.

— Инди көстәрәрәм,—дејир Хоча вэ ахырынчы бублики дә јејир.

ВАХТЫН ОЛСА, ТУЛУГ ЗУРНАСЫ ДА ЧАЛАРСАН

Настрадаин Хоча кәнчлијиндә мусиги илә чох мәшғул олурмуш. Јахшы да бир тулуг зурнасы вармыш, чалмаға да һөвәс көстәрәриш. Ким билир, касыбчылыг олмасајды, бәлкә дә мәшһур чалғы-

чы оларды, амма һејф ки, јохсуллуғун учбатындан атасы ону һәлә он ики јашындан нөкәр вермишди.

Хоча саһибкара дејир:

— Әзиз әфәндим, мәним чох көзәл сәси олан бир тулуг зурнам вар.

— Нә олсун?—дејә гајғысыз вэ истәһза илә күлүмсәјән саһибкар сорушур.

— Олармы, јаныныза ишә кәләндә ону да өзүмлә көтүрүм?—дејә Хоча сорушур.

— Олар,—дејир саһибкар,—сабаһ ишә тулуг зурнасы илә кәләрсән. Ону гојарсан талварын алтына, вахтын оlanda мәни дә шәнләндирәрсән.

Ертәси күнү Хоча тулуг зурнасыны да кәтирир вэ талварын алтына гојур.

Бүтүн или көзләјир ки, фүрсәт тапыб зурнасыны чалсын, анчаг вахты олмур.

Ил баша чатанда о, тулуг зурнасы да көтүрүб кетмәк истәјир, лакин артыг ону күвәләр јемишди.

ДОҒРУДУРСА, ВЕР ГЫЗЫЛЛАРЫ

Падшаһ бүтүн мәмәкәтә чар чәкдириб билдирир ки, әһәр бир нәфәр јалан сөјләсә, падшаһ да онун дедикләринин һәгигәтән дә јалан олдугуну тәсдигләсә, һәммин адам падшаһлығын јарысыны алачаг; әкәр сөјләнмиш јаланы падшаһ доғру сајса, о заман јаланчынын күрәјинә гырх гамчы вурачаглар.

Чохлары билир ки, падшаһда дүзкүнлүк јохдур: онда јалан һәгигәтдир, һәгигәтсә јаландыр. Она көрә дә бу ишә киришмирләр. Лакин бәзиләри истәјирләр ки, бәхтләрини сынасынлар, мүхтәлиф јаланлар ујдурурлар, лакин падшаһ онларын һамысыны һәгигәт һесаб едир вэ һәммин адамлары дөјдүрүр.

— Дајанын,—дејир бириси,—көрәк будамы һәгигәтдир?!—вә кедиб падшаһа белә бир јалан сөјләјир:

— Мәним атам бөјүк бир нәрдиван дүзәлтмишди. Ахшамүстү онунла чыхыб Күнәшдән көз көтүрәр вэ очаг галајардыг...

Киши сөзүнү битирдикдән сонра бир аз сусур вэ күләрәк падшаһдан сорушур:

— Нечәдир, падшаһым, бунадамы «һәгигәтдир» дејәчәксән?

— Әсл һәгигәтдир,—дејир чавабында падшаһ,—мәним бир достум варды, гәлјанынын сапы о гәдәр узунујду ки, нәрдивансыз Күнәшин одујла ону јандыарды.

Бу јазығы да узадыб гырх гамчы вурурлар.

Настрадаин Хоча дөзмәјәрәк дејир:

— Даһа бәсдир! О, күнаһсыз адамлары дәйдүрүр.
Сонра Хоча голтуғунда бөјүк бир бош чувал кәлир падшаһын јанына.

— Салам, мөһтәрәм падшаһ,—дејә Хоча папағыны чыхардарат әјилиб салам верир.

— Хош кәлмисән, Настрадаин,—дејир падшаһ,—даныш көрүм, нә дејирсән.

— Падшаһым, кәлдим ки, борчунузу гајтарасыңыз. О вахт мән-дән бир чувал борч гызыл алмышдыңыз, инди кәлдим ки, гызылла-рымы кери гајтарасыңыз.

— Јаландыр,—дејә падшаһ бағырыр,—сән нә вахт мәнә гызыл вермисән?

— Јаландырса,—дејир Хоча,—онда верин мәнә падшаһлығын ја-рысыны... дејәсән, шәртимиз беләјди?

Падшаһ јанылдығыны дујур, лакин сөз алтда галмамаг үчүн:

— Бу, бу һәгигәтдир,—дејәрәк кәкәләјәрәк бағырыр.

— Һәгигәтдирсә, вер гызыллары,—дејә Хоча тәклиф едир.

— Гајтарын борчу, кишинин гызылларыны верин,—дејә падшаһ нөкәрләринә әмр едир, чүнки ајры әлачы јох иди. Јохса Хоча пад-шаһлығын јарысыны алачагды...

Настрадаин чувал долү гызылы дапына алараг түлкү кими бич-бич күлүмсәјир вә евинә јолланыр.

БАШЫ БОШ

Бир күн Настрадаинин оғлу кәлиб атасына шикајәт едир вә дејир ки, һамы она башыбош дејир. Атасы чавабында дејир:

— Неч дәрәд чәкмә, оғлум! Бил ки, бош башы дашымаг даһа асандыр.

ПАДШАҢ ОЛМАГ ИСТӘМИРӘМ

Күнләрин бир күнү чамата бир јерә топлашыб фикирләшир ки, бу Настрадаиндән чанларыны нечә гуртарсынлар. Гәрәра алырлар ки, ону суда боғсунлар.

Бир күн онлар Настрадаини тутур, бир чувалын ичинә салыр вә башлајырлар кетмәјә. Кәнддән кечәркән ачдыгларыны һисс едир-

ләр. Чувалы бајырда гојуб өзләри гарынларыны дојурмаг үчүн јемәкханаја кирирләр.

Бу вахт һәмин јердән чобан бир сүрү гојунла кечирмиш. О, чу-вала хејли бахыр вә дејир:

— Көрәсән бу чувалда нә вар?

Настрадаин фикирләшир, фикирләшир вә дејир:

— Мән падшаһ олмаг истәмирәм, мән ади адам олмаг истәји-рәм.

Бу сөзләри ешидән чобан слә билир ки, Настрадаини һәгигәтән падшаһ гојмаға апарырлар. Фикирләшир ки, падшаһ олмаг чобан олмагдан даһа јахшыдыр вә чох дүшүнмәдән чәлд чувалын ағзы-ны ачыр, Настрадаини орадан чыхардыр, өзү чувалын ичинә кирир.

Адамлар јемәк јејәндән сонра чувалы көтүрүб кедирләр. Дәни-зә чатанда чувалы атырлар суја, өзләри дә Настрадаиндән јахалары-ны гуртардыглары үчүн шад-хүррәм евләринә дөнүрләр.

Кәндә чатһачатда көрүрләр ки, Настрадаин бир сүрү гојунла кән-дә кирир.

— Ај Настрадаин, бир де көрәк нечә олду ки, гајыда билдин, өзү дә бу гәдәр гојунла?!—дејә ондан сорушурлар.

Настрадаин дејир:

— Сиз истәдиниз ки, мәнә пислик едәсиниз. Дәнизин дибиндә нә гәдәр истәсәниз, гојун вар. Мән бир балача сүрү аырыб кәтир-дим.

Буну ешидән адамлар башлајырлар фикирләшмәјә. Бири де-јир:

— Биз дә бир аз гојун кәтирә биләрикми?

Хејли фикирләшидикдән сонра һәрәси бир чувал вә чувалы суја атмаг үчүн бир арвад көтүрүб дәнизә кедирләр. Һәмин күн чохла-ры тамаһларынын учбатындан мәһв олдулар. Кешиш дә онларын арасында иди. О јазыг о гәдәр тәләсир ки, неч чувалын ичинә кир-мир, нечә варса, еләчә дә өзүнү суја атыр. Тәкчә папағы сујун үзүндә галыр. Арвады кәлир ки, гојунлары апармагда әринә көмәк еләсин, көрүр ки, кешишин папағы сујун үзүндәдир. Тез бир ағач көтүрүр вә башлајыр папағы дартмаға—елә билир ки, әринин ба-шы да орададыр.

— Тез ол, кет, јохса кечикәрсән!—дејир.

Папаг су илә долур вә сујун дибинә кедир, бир даһа чыхмыр. Арвад исә көзләјир ки, инди кешиш бир сүрү гојунла судан чыха-чаг. Көзләјир, көзләјир вә, нәһәјәт, баша дүшүр ки, Настрадаин һа-мыны алдадыб.

МУЗДУРУН ЕШШӘЈИ

Саһибкарын һеч җазығы да кәлмир, Настрадаин Хочаны ишдән говур. Хоча өз-өзүнә дејир: «Мән дә сәни «севиндирәрәм», мәним саһибкарым».

Бир базар күнү саһибкар өз муздурунү көндәрир ки, базарда килдән дүзәлдилмиш бардаглары сатсын. Муздур бардаглары көтүрүб јүкләјир ешшәјин белинә вә базара кедир. Бардаглар ешшәјин белиндә ола-ола ону бир јерә бағлајыр, өзү дә бардаглардан бирини әлине алыб алычыларә көстәрир.

Хоча гәлјан чәкә-чәкә орадан кечирмиш. Муздуру көрәндә өз-өзүнә дејир: «Инди саһибкарыма бир кеф верим ки!...» Буну фикирләшән Настрадаин ешшәјә јахынлашыр вә гәлјанын күлүнү исти көз гарышыг төкүр ешшәјин гулағына. Ешшәк ангырараг башлајыр сончугламаға. О гәдәр атылыб-дүшүр ки, бүтүн бардаглары сындырыр. Саһибкарын муздуру Хочанын ешшәјин гулағына тәрәф әйилдијини көрмүшдү, анчаг бир шеј анламамышды. О, Хочадан сорушур:

— Сән мәним ешшәјимә нә дедин ки, башлады сончугламаға, бардаглары да гырды?

Хоча чавабында дејир:

— Мән она дедим ки, достунун бу базар тоју олачаг. Сәнин ешшәјин дә мәнә деди ки, о, тоја кедә билмәјәчәм, амма әвәзиндә бурада ојнајачаг.

БИРЧӘ МӘНӘ КӨРҮНМӘ

Настрадаинин достлары күлмәк үчүн бир чиркин бир арвадла әвләндирилләр. Тојун сәһәриси күнү Настрадаин арвадынын үзүнү көрәндән сонра арвады ондан сорушур:

— Бу күн кәрәк сәнин гоһумларына көрүнәм. Сәнчә биринчи кимә көрүнсәм јахшыдыр?

— Кимә истәјирсән көрүн, бирчә мәнә көрүнмә,— дејә Настрадаин чаваб верир.

НАСТРАДИНИН ЕЛЧИЛИЈИ

Досту Хочаны бир дул арвада елчи көндәрир. Настрадаин арвадын евинә кәлир, көрүр ки, арвад чох көзәлдир. Өзүнүн она көзү

дүшүр. Истәјир өзү алсын, анчаг фикирләшир ки, достуна хәјанәт етмиш олур. Она көрә дә дејир:

— Белә-белә, достум истәјир сәни алсын. Мәни дә сәнә елчи көндәриб. Дүзүнү десәм, сәни мән дә севирәм. Әввәлчәдән белә көзәл олдуғуну билсәјдим, сәни елә өзүм алардым. Анчаг нә етмәли, артыг кечди. Өзүмә елчилик етсәм, достума хәјанәт етмиш оларам. Инди мән онун елчисижәм. Анчаг јахшы фикирләш: ону да таныјырсан, мәни дә. Һансымызы истәјирсән сеч!

БӘРИ БАШДАН ҺАЗЫРЛАШЫРАМ

Хоча ев тикдирәндә устаја дејир ки, дөшәмәнин тахталарыны тавана, таванынкыны исә дөшәмәјә вурсун. Уста сәбәбини сорушанда Настрадаин дејир:

— Јахын вахтларда евләнәчәјәм. Мәлүмдур ки, тәзә кәлин кәләндә евдә һәр шеји баш-ајаг гојур. Она көрә дә мән бәри башдан һазырлашырам.

АРВАДЛАРЫН СУАЛЫ

Настрадаинин ики арвады вармыш. Бир дәфә онларын икиси дә Настрадаиндән сорушурлар:

— Һансымызы даһа чох севирсән, мәними, јохса онуму?

Заваллы Хоча билмир нә чаваб версин. Истәјир десин ки, ики-низи дә ејни дәрәчәдә, лакин арвадлар ондан әл чәкмирләр. Суалы бир даһа дәгигләшдирмәк үчүн кичик арвады дејир:

— Дејәк ки, биз гајыгда үзәркән суја јыхылдыг. Сән дә көлүн саһилиндә дурусан. Биринчи Һансымызы хилас едәрсән?

Хочанын үрәји дүшүр. Өзүнә кәләндә о, бөјүк арвадына бахыр вә дејир:

— Мәнчә, сән бир аз үзмәји бачарырсан, еләми?

ГОНШУ АРВАД КУНАҢКАРДЫР

Настрадаин јухусунда дул гоншусуну көрүр. О, елә көзәл имиш ки, Хоча дөзә билмир, сармашыр она вә башлајыр өпмәјә. Бирдән ону шиллә шаппылтысы ојадыр. Хоча бахыб көрүр ки, јанындакы өз арвадыдыр.

— Утанмырсанмы?—дејә арвады ачыгланыр.—Кечә вахты гулағымы даламағы да тәзәми өјрәнмисән?

— Бағышла, арвад, мәним кұнаһым јохдур.—дејә Хоча мызылданыр.—Кұнаһын һамысы гоншу арваддадыр.

АРВАД ЈАЛАН ДЕЈИР

—Сән нијә јухуда хорулдајырсан?—дејә бир кұн арвады Настрадаинин үстүнә дүшүр.

— Нијә јалан дејирсән?—дејә Хоча мызылданыр.—Кечән дәфә дә дејирдин ки, хорулдајырам. Ондан сонра ики кечә көзүмү дә јуммадым, анчаг һеч бир сәс ешитмәдим. Үстүмә јаландан шәр атма.

БИР ГҮСУР

Бир дәфә Настрадаин евләнир, топал тәккөз, дишсиз, кечәл вә јәзбел бир арвад алыр.

Настрадаинин бу арвадыны јахшы таныјан достларындан бири сорушур:

— Хоча, белә чиркин арвады нијә алмысан?

— Беләсијлә јашамаг даһа асандыр,—дејә Настрадаин чаваб верир.—Аз кәзәчәк, евдә чох отурачаг.

— Өзү дә тәккөздүр.

— Лап јахшы,—хејир Хоча,—нә еләсәм, јарысыны көрәчәк.

— Дишләри дә јохдур.

— Онсуз да евдә јемәјә бир шеј јохдур.

— Башы да кечәлдир, будамы јахшыдыр?

Зәрәри јохдур, мән она һәр һәфтә сач бојасыны һарадан алардым.

— Гозбелдир.

— Е-еј гәрибә адамсан, дејирсән јәни һеч бир гүсуру олмасын.

АРВАДЫН КҮНАҢЫ

Настрадаин дәјирмана үјүтмәк үчүн бир чувал буғда апарыр. Арвады евдә чувалын ағзыны бағласа да, јолда ачылыр. Хоча чувалын ағзыны бағлајыр, о јенә дә ачылыр. Дәјирмана чатана гәдәр он дәфә ачылыр, һәр дәфә дә Настрадаин ону јенидән бағлајыр.

Евә кәләндә о, арвадыны данлајараг дејир?

— Белә дә чувалмы бағлајарлар, арвад? Јолда он дәфә ачылыб.

КҮНАҢА БАТМАГ

Настрадаинин арвады јаманча чиркин имиш. Бир дәфә о ахшам евә кәлир вә башлајыр арвадынын сифәтини сејр етмәјә.

— Нијә елә бахырсан?—дејә арвады сорушур.

— Бу кұн кұнаһа батмышам, арвад,—дејә Настрадаин чаваб верир,—көзәл бир арвад көрдүм, көзүмү ондан чәкә билмирдим. Инди дејирәм ки, она бахдығым гәдәр сәнә бахым, бәлкә Аллах кұнаһымдан кечә.

ЈАҒМУРЛУҒУМ ДҮШМҮШДҮ

—Нә олуб, ај Настрадаин? Бу кечә сиздәки һај-күј нә иди?—дејә гоншусу сорушур.

— Нә олачаг,—дејә Настрадаин чаваб верир,—арвадым кечәндә јағмурлуғума илишди. Јағмурлуғ да јерә дүшдү.

— Нәч јағмурлуғдан да о чүр һај-күј олармы?—дејә гоншусу чашыр.

— Нијә анламырсан? Јағмурлуғ мәним әјнимдә иди.

ДӘРД ЈАРЫСЫДЫР

Дејирләр, Настрадаин сифәтдән чох чирмиш имиш, буна көрә дә күзкүјә бахмағы севмәзмиш. Бир дәфә һамилә арвады Настрадаинә бахыр-бахыр вә дејир:

— Бир тәрәфдән севинирәм ки, ушағымыз олачаг. Анчаг о бири тәрәфдән дәрд мәни көтүрүб ки, ушаг сәнә охшаса, нә едәчәјик.

Хоча арвадыны диггәтлә сүзүр вә дејир:

— Ушаг мәнә охшаса, дәрд јарысыдыр. Көр мәнә охшамаса, башына нә бәлалар кәләчәк.

МЭНИМ ЯРЫМ ГОҢ АҢЛАСЫН

Бир кечэ јарысы арвады Настрадини ширин јухудан ојадыр вэ дејир:

— Ешитмирсэнми, ушаг бир саатдыр ки, ағлајыр? Онун јарысы саниндир ахы. Бир аз сэн дэ јырғала.

— Мэним јарым гоҢ ағласын—дејир Настрадин.—Сэн өз јарыны сакитлэшдир.—Сонра јенэ үзүнү дивара чевириб ширин јухуја кедир.

НАСТРАДИН ГОНАГ ЧАҒЫРЫР

Настрадин арвадына дејир:

— Сүфрәјэ гоҢмаға тез бир шеј назырла. Бу күн бизэ гонаг кэлэчэк.

— Нечэ јэ’ни гонаг кэлэчэк?—дејэ арвады бағырыр.—Евдэ јемәјэ бир шеј јохдур, ушаг хэстәдир, мән дэ кәрэк һамама кедәм, аһам кәлиб ушаглара бахасыдыр.

— Елэ она кәрэ дэ мән достуму гонаг чағырдым,—дејэ Настрадин чаваб верир.—ГоҢ өз көзләрилэ көрсүн ки, арвад, ушаг, гајы-нана вэ онларын дәрл-сәри нэ демәкдир. Заваллы евләнмәк истәјир!

АЧЫГЛЫ АРВАД

Бир дәфә Настрадин чөлдән евэ чох јорғун кәлир. Бәдәни эзкин-ләшмиш, сүмүкләри ағрыјырмыш. Истәјир ки, бир аз динчәлсин, аһма көрүр ки, арвады ону ачыглы вэ бир кәлмәсиз гаршылады.

— Нэ олуб јенә?—дејэ Хоча сорушур.—Бүтүн күнү ишләјирәм, чалышырам-вурүшүрам ки, сәнэ јахшы бахам. Сән дэ мәни беләми гаршылајырсан?

— Һәр ишин бир сәбәби вар,—дејэ арвады мызылданыр.—Әв-вәл бил нэ олуб, сонра даныш!

— Ди јахшы, даныш.

— Гудамын бабасы өлмүшдү. Мән дэ өлү јеринә кетдим. Кефим дэ орада позулду. Инди аһладынмы?

— Аһладым,—дејэ Настрадин чаваб верир,—аһма сән елэ тој-дан да бу чүр кәлирсән.

ДУЛ АРВАДЛА ЕВЛӘНМӘК

Настрадин бир дул арвадла евләнир вэ онун дөрдүнчү әри олур. Тезликлә о, ағыр хэстәләнир, лап өлүм ајағында олур. Арвады онун чарпајысынын баш тәрәфиндә отуруб башлајыр дил демәјэ:

— Мәни кимә гоҢуб кедирсэн?

Настрадин башыны галдырыб дејир:

— Бешинчи аһмаға.

АРВАДЛАРЫН САВАШЫ

Гоншусу гачараг Настрадини јанына кәлир:

— Хоча, јалварырам сәнэ, кәл бир тез бизэ кедәк.

— Нијә? Нэ олуб?

— Арвадымла бөјүк бачым бир-бирләрини өлдүрүрләр.

— Бир де көрүм,—дејир Хоча,—тәсадүфән онлар јаш үстүндә савашмырлар ки?

— Јох, орада башга иш вар.

Бу сөзләри ешидән Настрадин кери дөнүр, отурур өз јериндә.

— Онда горхма,—дејир о,—инди јәгин ки, барышыблар.

— Һарадан билирсэн?—дејэ гоншусу сорушур.

— Арвадлар аһчаг јаш үстүндә мөһкәм туташырлар.

НАСТРАДИНИН ДИНЧӘЛМӘСИ

Настрадиниң достларындан бири ондан сорушур:

— Сән нэ вахт динчәлирсән?

— О, бир-нечэ саат кечэ, ики саат да күнортадан сонра јатыр.

— Ким?

— Арвадым.

— Аһмаг! Арвадыны сорушан кимдир? Мән сорушүрам, сән өзүн нэ гәдәр динчәлирсән?

— Аһмаг сән өзүнсән!—Настрадин һирсләнир.—Мән аһчаг ар-вадым јатандан сонра динчими ала билирәм.

ХОЧАНЫН ДУАСЫ

Бир дәфә Настрадиндән сорушурлар:

— Сән нәјэ көрә дуа едирсэн?

— Арвадым хәстәләнгәндә Аллаһа җалварырам ки, онун хәстәли-
ји мәнә кәлсә җахшы олар,—дејә Настрадаин чаваб верир.—Анчаг
өлмәк нөвбәси мәнә чатанда, гој Аллаһ елә еләсин ки, мәним јери-
мә о өлсүн.

ПАЛТАРЫ НЕЈНИРСИНИЗ?

Хоча өз тиканлы сөзләри илә һәмишә кешишләрә стаашырмыш.
Буна көрә дә онлар бир чохлары илә биркә бу гәрара кәлирләр ки,
Настрадаини элә салыб дојунча күлсүнләр. Белә бир шајиә јайыр-
лар ки, он күндән сонра дүнја батачаг...

Ағыздан-ағыза кечән бу сөзләри Настрадаин дә ешидир. «Дүн-
јанын мәһв олмасына» бир күн галмыш кешишләр јағышырлар
Настрадаиниң һәјәтинә вә башлајырлар она ағыл вермәјә:

— Хоча, сабаһ дүнјанын ахырыдыр. О инәји нијә сахлајырсан?
Чыхарт, кәтир кәсәк...

— Нә олар,—дејир Хоча,—онсуз да өләчәјик, бары сон дәфә до-
јунча јејәк...

— Гушу лап көзүндән вурдуг,—дејә јығышанлардан бири севин-
чәк јанында дуран кешиш достуна пычылдајыр.

Хоча инәји чатыја бағлајыб чыхардыр, мешәнин кәнарында бир
чухур газыб кәсир.

— Достлар,—дејир Хоча,—мән сизә јемәкләрин ән җахшысыны
биширәчәјәм, сиз дә кедин бир-ики шәлә одун кәтирин.

Кешишләр разы олурлар. Намысы сојунур, палтарларыны да бу-
даға атыб одуна кедирләр.

Хоча о саат әбалардан ики гызыл, бир дәнә дә күмүш хач чыр-
пышдырыр вә гојнунда кизләдир. Биринин чибиндә бир гызыл саат
тапыр. Ону да көтүрүр. Сонра о биринин чибиндән пул тапыр, она
да саһиб олур. Ишини битирдикдән сонра да палтарларын һа-
мысыны көтүрүб очаға атыр...

Кешишләр кәлән кими истәјирләр ки, кејинсинләр.

— Хоча, әбалар һаны?

— Мән онлары очагда јандырдым,—дејә Настрадаин чаваб ве-
рир.

— Сән дәлисәнми, Хоча?—дејә һамысы бир сәслә сорушур.

— Ағлыныза мәттәл галмышам, достлар,—Настрадаин онларын
сөзләрини јарымчыг гојур.—Палтарлары нејнирсиниз? Сабаһ дүн-
јанын ахыры дејилми?..

Кешишләрин ағзы бир гарыш ачыла галыр. Хоча исә өз ишинә
кедир. Гызыл шәјләри сатыб өзүнә җахшы бир инәк алыр, һәлә үс-
тәлик артыг пулу да галыр...

ТӘК-ТӘК АЛЫН

Настрадаин бир күн ач-сусуз кәлир достукилә. О да Хочаны дол-
маја гонаг едир.

Хоча долмалары ики-ики ағзына гојуб тез-тез јејир. Буну көрән
достунун арвады фикирләшир ки, долмалар чатмајачаг вә чәкинә-
чәкинә Хочаја дејир:

— Настрадаин әми хәиш едирәм тәк-тәк јејин, долмаларымыз
бир аз гытдыр!

Настрадаин ағзында долмалар боғула-боғула дејир:

— Үч-үч ағзыма сығмыр.

БАШГАСЫНЫН АҒЛЫ ИЛӘ

Настрадаин дышарыда бир тәндир дүзәлдир. Бу вахт гоншулар-
дан бири кәлиб дејир:

— Тәндириң ағзыны чәнуб тәрәфә дүзәлтмисән. Бу һеч җахшы
дејил.

— Нијә җахшы дејил, еј?—сорушур Хоча.

— Чүнки бу тәрәф әјридир. Бир бахсана, елә бил тәндир башы
ашағы дурур. Чөрәкләри нечә гојачагсан? Кәрәк әјилиб икигәт
оласан. Дүз дејирәм, Хоча,—дејә гоншу киши сөзүнү битирир.

Настрадаин Хоча бу сөзләрдән сонра гоншусу илә биркә тәндириң
учуруб ағзы күн доған тәрәфә дүзәлдир.

Бу дәфә башга бир киши кәлир вә Настрадаинә дејир ки, әбәс
јерә өзүнү јоруб тәндир дүзәлдир.

— Нијә?—дејә Хоча сорушур.

— Чүнки белә тәндириң ичинә су дола биләр. Сел кәлән кими
дүз ичинә вурачаг вә учурдачаг.

Хоча хејли фикирләшир, тәндири јенидән учурдур...

Хоча өз-өзүнә дејир: «Күн доғана олмаз, чәнуба олмаз, ағзы
күнбатана дүзәлдәчәјәм.» Елә дә едир. Тәзәчә ишини баша чат-
дырмышды ки, көһнә достларындан бири кәлиб чыхыр. Онлар баш-
лајырлар тәндирә бахмаға. Досту дејир:

— Хоча, мәнә елә кәлир ки, сән тәндири җахшы јерләшдирмәи-
сән. Бир бах, көр бу јер нечә дә әјридир. Кәрәк әввәл јерини дүзәл-
дәсән, сонра да тәндири. Бунун бу диварыны да су јујуб апарачаг.
Ағзы шимала тәрәф олса, даһа җахшы олар.

Хоча һирсиндән аз галыр досту илә далашсын, анчаг өзүнү сах-
лајыр. Үрәјиндә фикирләшир:

— Буна да гулаг асым,—вә досту кедән кими тәндири учурдуб
ағзы шимала тәрәф дүзәлдир...

Бир нечә күн кечир. Настрадаинкилә бир гонаг кәлир. Хоча дү-
зәлтдир тәндири она көстәрир.

— Чох јахшы тәндирдир,—дејә гонаг башлајыр өз фикрини сө-
ләмәјә,—амма сәнин јеринә мән олсајдым, ағзыны шимала тәрәф
гојмаздым. Харда көрмүсән ки, ағзы шимала бир шеј дүзәлтсин-
ләр? Гар јағачаг, ичини долдурачаг, гар әријән кими тәндир дә
учачаг...

Настрадаин һирсиндән дишләрини бир-биринә сыхыр.

— Еһ,—дејир өз-өзүнә,—јенә дә гане едә билмәдим!

Гонаг кедән кими Хоча тәндири учурдуб ону бир тахтанын үс-
түндә дүзәлдир. Бу чүр башгасыны гане етмәк асан иди. Ким һан-
сы тәрәфә дејирсә, о тәрәфә дә чевир.

ГОРУНУН, АТ ХАМДЫР, ВУРАР

Хочанын аты өлүр, јәһәри илә јүјәни галыр. Бәс о инди атсыз нә
етсин. Фикирләшир ки, бир зарафат еләсин.

Кедеб гуру бир ат кәлләси тапыр, јүјәни она тахыр, чыхыр јо-
ла. Кәлләни јолун кәнарына гојур, јүјәни дә әлиндә тутараг даја-
ныр. Арабир дә кәлиб кечәнләрдән хаһиш едир:

— Јалварырам, әфәндиләр, өзүнүзү горујун!..

— Нәдән горујар?—дејә онлар сорушурлар.

— Нәдән? Атдан горунун. О, һәлә хамдыр, вурар. О тәрәфлә
кедин!..

Адамлар она күлүрләр:

— Бу гуру кәлләнин һарасы вурачаг?

Кечәнләрдән бири аз галыр ки, кәлләнин үстүнә чыхсын. Хоча
јүјәнли кәллә илә она бир дәнә јапышдырыр!

Киши чашбаш галыр, анчаг Хоча өзүнү о јерә гојмур:

— Мән дејәндә ки, о тәрәфдән кечин, ат хамыр, вурар, гулаг
асмырдыныз... Көрдүнмү, вурду! Инди мәни күнаһкар сајачагсы-
ныз. Нијә о бири тәрәфдән кечмирдин?

ГОЈ ПАЛТАРЛАР ДА ЈЕСИН

Бир дәфә Настрадаини гонаглыға дәвәт едирләр. О, көһнә, јыр-
тыг јағмурлуғунда гонаглыға кәлир. Неч кәс ону сајмыр, гаршы-
ламыр. Гапынын далында отурдурлар. Хоча буна дөзә билмир...
Тез кедеб гоншусундан бир дәст палтар әманәт көтүрүр вә јенә дә

һәммин гонаглыға кәлир. Бу дәфә онун пишвазына чыхыр, ән јахшы
јердә отурдур, гуллауғунда дурурлар.

— Сағ олун,—дејир Хоча вә палтарынын әтәјини јемәјин ичинә
батырыр....

— Бу нәдир, ај Хоча?—дејә ев саһиби сорушур.—Нијә о чүр
көзәл палтары булашдырырсан?

— Булашдырмарам, достлар,—дејә Хоча чаваб верир.—Бу һәр-
мәт мәнә көрәдирми? Палтара көрәдир! Она көрә дә гој палтарлар
да јесин...

ҺАНСЫ ДОГРУДУР?

Настрадаин бир оғландан сорушур:

— Сәнчә бир пуд памбыгмы, јохса бир пуд дәмирми ағыр олар?

— Мәнчә, онларын икиси дә ејни чәкидә олар.—дејә оғлан ча-
ваб верир.

— Еләдир, оғлум, сәнин чавабын һәгигәтә бәнзәјир, амма арва-
дым ахшам мәним сыртымда көстәрди ки, бир пуд дәмир бир пуд
памбыгдан даһа ағырдыр.

МАСАЛЛАР

ГЫЗЫЛ АТ

Бири вармыш, бири јохмуш, бир падшаһ вармыш. Бу падшаһын да биринчи арвадындан бир оғлу вармыш. Икинчи арвадыны исә бир гызла алмышды. Гызла оғлан бир-бириләрини чох севирләр. Падшаһ истәмир ки, онлар евләнсинләр. О, истәјир ки, оғлу башга падшаһын гызыны алсын вә падшаһлығыны бөјүтсүн. Тодур (падшаһын оғлунун ады беләјмиш) гызсыз јашаја билмир вә евдән чыхыб кедир.

Азмы кәзир, чохму кәзир, кәлир бир гоншу падшаһа әскәрлик етмәјә. О падшаһ исә Тодурун атасы илә дүз кәлмирмиш вә башлајыр онунла мұһарибә етмәјә.

Тодур-јүзбашы өз дәстәси илә атасына гаршы мұһарибә етмәјә кедир. Ара гарышыр, Тодур әсир дүшүр. Атасы ону таныјыр. Верир чәлладларын әлине ки, бәјнуну вурсунлар, гара чијәрини вә үзүклү кичик бармағыны она кәтирсинләр.

Чәлладлар Тодуру бир гочаман мешәјә кәтирирләр. Она чох чанлары јаныр, фикирләширләр нечә етсинләр ки, Тодуру сағ бурахсынлар. Онларын далынча бир сары күчүк кәлирмиш. Фикирләшип Тодура дејирләр:

— Сәнә чох јазығымыз кәлир. Инди бу күчүјү кәсиб чијәрини чыхардачаг, сәнин дә тәкчә чечәлә бармағыны кәсәчәјик.

Ким билә-билә чанындан кечәр? Тодур разы олур. Онлар күчүјү кәсиб чијәрини чыхардыр, Тодурун да јалныз бармағыны кәсирләр. Өзүнү дә баша салырлар ки, бу јолла мешәдән чыхана кими дүз кетсин. Мешә кәнарында бир дахма көрәчәк. О дахмада бир кор гоча киши јашајыр. Онун кечиләри вар. Кетсин она јалварсын, гоча ону гәбул едәчәк. Ара сакитләшәнә гәдәр кечиләри отарар, сонра исә евә кәләр.

Тодур јолу әлине алып кедир. Хејли кедәндән сонра мешәнин кәнарына јетишир, бир дахма көрүр, кәлиб дахмаја кирир. Бир-ики күн өзүнү билдирмир, ачындан өлмәмәкчүн исә кечиләри әмир.

Гоча һисс едир ки, ичәридә кимсә вар, чүнки о, дојмамаға башлајыр. Онун кечиләри гочаја бир дәфә дојмаг үчүн лазым олан гәдәр сүд верирмишләр.

— Бурада ким вар?—дејә гоча сорушур. Оғлан сусур.

— Бурада ким вар?—дејә гоча суалыны икинчи дәфә тәкрат едир.—Горхмајын, неч нә етмәјәчәјәм.

— Мәнәм, баба, мәнәм!—дејә Тодур сәсини чыхардыр.

— Еј, сән кимсән?

Тодур һәр шеји нечә олмушдуса, еләчә дә гочаја данышыр вә јалварыр ки, ону јанында чобан сахласын.

— Мән сәни көтүрүрәм, оғлум, амма әввәлчә күчүнү сынајачағам. Сәнә дәјәнәк вурачағам, әкәр дајана билсән, көтүрәчәјәм.

Гочанын дәјәнәји буданмыш бүтөв бир алма ағачы иди. Тодур дејир:

— Дајанын, гојун сабаһа гәдәр динчәлим.

— Гој сән дејән олсун, оғлум, иш сәнин ишиндир.

Тодур үч чувал көтүрүр, онлары торпагла долдурур, һазыр гојур вә динчәлмәк үчүн узаныр.

Сәһәр гоча сорушур:

— Һазырсанмы?

Тодур дејир:

— Һазырам, баба, һазырам!

— Еләдирсә, онда вурурам.

Гоча алыр дәјәнәји. Тодур чувалын бирини көтүрүб гојур гочанын габағына.

— Вур!—дејир гочаја.

Гоча күчүнү топлајыб чувала нечә вуурса, чувал дағылыб пәрән-пәрән олур.

— Сағсанмы, оғлум?—дејә гоча сорушур.

— Сағам, баба, сағам! Дајан, гој о бири тәрәфимә чөнүм.—Бу вахт о бири чувалы ирәли верир.

— Вур, баба!

Гоча нечә вуурса, чувалы топ кими кәнара туллајыр.

— Сағсанмы, оғлум?

— Сағам, баба, сағам! Дајан, гој о бири тәрәфими чевирим.—Тодур үчүнчү чувалы гојур.

— Вур, баба, вур!

Гоча дәјәнәји јелләјиб үчүнчүјә елә вуур ки, бир бөлүк тоз галхыр.

— Сағсанмы, оғлум?—дејә гоча јорғун һалда сорушур.

— Сағам, баба, сағам! Бир аз сүмүкләрим ағрыјыр.

— Инди кедиб кечиләри отарарсан. Бирчә бах, о дахманын јанына кетмәјәсән һа, чүнки орада чаду гары вар, мәним көзләrimi кор едиб.

— Јахшы, баба, кетмәјәчәјәм.

Тодур түтәјини көтүрүб кечиләри дүз һәмин дахманын јанына

говур, өзү дә дахманын үстүнө чыхып түтөк чалмага башлајыр.

— Кет бурадан, чобанчыгаз, бөјүк бачым чыхса, сәни удачаг.— Бу сөзлөри чаду гарынын кичик бачысы дејир.—

Тодур өзүнү елө көстөрир ки, куја ону ешитмир, јенө дә чалма-ғында давам едир.

Ортанчыл бачы чыхып дејир:

— Кет бурадан, чобанчыг! Экәр бачым чыхса, сәни дири-дири удачаг.

Тодур јенө дә өзүнү ешитмәмәзлијә вурур. Онда чаду гары өзү чыхыр, башлајыр Тодуру дилө тутмаға.

— Кәл, оғлум, башыны битләјим,—дејә һијләкәрлијә башлајыр. Тодур үзүгүјү узаныр.

— Елө јох, оғлум, архасы үстө узан.

Тодур о тәрәф, бу тәрәфә чеврилиб јенө дә ағзы үстө узаныр.

— Елө јох, оғлум, бах белә!—дејә гары көстөрир.

Тодур јапышыб ағачын бир будағыны әјир, гарынын һөрүклә-риндән тутуб сарыјыр будаға. Будаг галхдыгча гары јухарыдан асылы галыр.

— Ендир мәни јерә, оғлум!—дејә гары јалварыр.

— Гајтар гочанын көзләрини, ендирим.

— Ендир мәни јерә, оғлум!—дејә гары јенө дә јалварыр.

— Гочанын көзләрини гајтар, ендирәчәјәм.

Онда гары дејир:

— Кир ичәри, орада үч алма вар. Бирини көтүр, гырх јерә бөл. Һәр күн бир парчасыны гочаја вер. Гырхынчы күн гочанын көзлә-ри сағалачаг. Бирчә көзлә, балаларымы һүркүтмә, онлар очағын үстүндә исинирләр.

Тодур ичәри кирир, фит чалан кими гурбағалар, иланлар одун ичинә атылырлар—онлар гарынын балалары иди. Тахчадан ал-маны көтүрүр вә гарыны асылы гојуб кедир.

Тодур гары дедији кими едир: гочаја күндә бир дилим алма ве-рир. Гочанын көзләри јаваш-јаваш ачылмаға башлајыр.

Күнләр кечир, о алмадан бирчә дилим галыр. Гоча күнорта јат-маг үчүн узаныр. Тодур бахыр ки, гочанын сачларында бағлы бир ачар вар. Гоча Тодуру һәр јерә бурахармыш, тәкчә бир јерә бурах-мазмыш: дахманын күнчүндә бир килим вармыш, о килими көтү-рүб чырпмаға гојмазмыш.

Тодур јавашча ачары ачыр, килими галдырыр, бир гапы көрүр. Гапыны ачыр—бош бир отаг. Ача-ача кәлиб сәккизинчи отаға чы-хыр. Орада бир күзкү, бир дараг вә бир су дәстиси тапыр. Доггу-зунчу отағын гапысыны ачыр, орада да бир гызыл ат.

— Сәнә нә лазымдыр?—дејә ат сорушур.

— Мәнә сән лазымсан.—дејә Тодур да чаваб верир.

— Мән лазымамса, онда отагларын һамысына памбыг дөшә ки, кечәндә гоча сәсимизи ешитмәсин. Чыханда да о бириси отагчан

дарағы, су дәстисини вә күзкүнү көтүр, чүнки гоча топал ешшә-јилә бизә јетишә биләр.

Тодур отаглара памбыг дөшәјир, ахырынчы отағын памбыгы о бириләринкиндән аз олур. Дәстини, дарағы, күзкүнү көтүрүб ми-нир атын белинә вә чыхырлар.

Манеәсиз сәккиз отаг кечирләр. Доггузунчу отаға чатанда сәс салырлар, гоча ојаныр, ешшәјинә миниб онларын далынча дүшүр.

— Ага, јетәчәк! Ага јетәчәк!

Ат дејир:

— Дарағы ат!

Тодур дарағы атыр, бөјүк бир дағ әмәлә кәлир. Гоча әлләшир-вурушур, о дағы кечир. Чатмаға аз галмыш ат јенө дејир:

— Күзкүнү ат!

Тодур күзкүнү атыр, архада дәрин бир чај әмәлә кәлир. Гоча нә гәдәр әлләширсә, кечә билмир. Онда чајын о тајындан бағырыр:

— Дајан, оғлум, сәнә бир мәсләһәт верим, јохса аты мәһв едә-чәксән. Кет чәмәнликдә бир өлү ат тап, дәрисини сој, бунун үстүнә тик.

Тодур кедир, гоча өјрәтдији кими едир, јенө дә јолуна дүзәлир. Кәлиб бир дәстә атлы-илә гаршылашыр.

Тодур сорушур:

— Һара кедирсиниз?

— Филан падшаһ гызыны әрә верир. Ким гырх сажынлыг хәндәкән тулланыб кечә билсә, гыз онун олачаг. Сәндәми кедә-чәксән? О хәндәк елә сәнин дәриси сојулмуш атын үчүндүр,—дејиб Тодурун атына күлүрләр.

— Мән дә сизинлә кедирәм,—дејә Тодур онлара гошулур.

Кедә-кедә кәлиб јетиширләр Тодурун атасынын падшаһлығына. Падшаһ дәлиганлылары једирдир, ичирдир, динчәлмәјә јоллајыр ки, сәһәри күн үчүн һазырлашсынлар.

Ертәси күн падшаһ дејир:

— Ким гырх сажынлыг хәндәји кечә билсә, гыз онун олачаг.

Атланмаг үчүн сыраја дүзүлүрләр, амма һеч кәс атыла билмир, һамысы хәндәјә дүшүр. Тодур дәриси сојулмуш атыны һајла-јыр, үч гат да о гәдәр атылыр. Үчүнчү хәндәк јүз ијирми сажынлыг олур. Тодур ондан да атланыр. Баханлар чашбаш галырлар.

Падшаһ гызыны Тодура верир вә јашамаг үчүн онлары тојуг һининә көндәрир. Тодур аты да һинә сохур, гапыны да ачарла бағлајыр. Ат она үрәји нә истәсә, верирмиш.

Азмы кечир, чохму кечир, падшаһ бөјүк гызыны јоллајыр ки, бахсын көрсүн онлар нечә јашајырлар. Гыз кедир, бахыр, көрүр ки, падшаһдан да јахшы јашајырлар. Кәлиб атасына дејир:

— Нә дејим сәнә, ата, онлар биздән дә јахшы јашајырлар.

— Нә? Биздән дә јахшы?—Падшаһ һирсиндән гызыны өлдүрүр. Чох кечмир ки, икинчи гызыны көндәрир. Гыз кедиб бахыр, кәлиб дејир:

— Нә дејим сәнә, биздән дә јахшы јашајырлар.

Падшаһ бу гызыны да өлдүрүр. Чох кечмир ки, эн кичијини, чох инандыгы гызыны көндөрир. Гыз кедиб бахыр, кәлиб дејир:

— Нә дејим сәнә, ата, јахшы олар ки, өзүн кедиб бахасан.

Падшаһ кедиб көрүр ки, доғрудан да ондан да јахшы јашајырлар. Күнаһсыз јерә гызларыны өлдүрдүјүнә үрәји јаныр.

Тодур дирилик сују сәпәрәк онлары дирилдир. Отуруб сөһбәт едирләр. Тодурун анасы бахыр ки, онун чечәлә бармагы јохдур.

— Кет, гызым, бах, бизим гутунун ичиндә үзүклү бир бармаг вар, кәтир, бәлкә онун бармагына олду?

Гыз кедиб кәтирир, јахынлашдыран кими бармаг јеринә јапшыр. Онлар оғулларыны таныјырлар.

Падшаһ оғлуна дејир:

— Һәр нә еләдинсә, ахыр ки, истәдијини алдын.

Гыrx күн, гыrx кечә тојлары олур, атасы падшаһлыгы Тодура верир. Инди дә о падшаһлыкта инсанлар хошбәхт јашајырлар.

ТАМАҢКАР ГАРҒА

Бир дәфә гарғанын ајагына тикан батыр. О күчлә тиканы чыхардыр вә димдијинә алыб јахынлыктагы кәндә учур.

Бир евә кирир вә ев саһибәсинә јалварыр ки, онун тиканыны бир мүддәт горујуб сахласын.

Чох кечмир ки, тикан гарғанын јадына дүшүр вә учур о кәндә. Арајыб тиканы гојдуғу һәмин ев саһибәсини тапыр вә дејир:

— Мәним тиканымы кери вер.

Гары дејир:

— Гарға, сәнин тиканын мәндә јохдур. Гыш сојуг иди, јаначаг јох иди. Ушағлар ач идиләр. Сәнин тиканыны көтүрүб онунла собаны галадым, чөрәк биширдим.

Һирсләнмиш гарға башлајыр заваллы гарыја бағырмаға:

— Һеч нә билмәк истәмирәм. Ја мәним тиканымы вер, ја да бир бүтөв чөрәк.

Гары нә етсин? Бағырыб ону чамаат ичиндә биабыр еләмәсин дејә гарғаја бир бүтөв чөрәк верир.

Гарға чөрәји алыр вә башга кәндә учур. Бир евә кирир вә чөрәји евдәки гары нәнәјә верир ки, сахласын, өзү дә ајры иш ахтармаг үчүн учуб кедир.

Гары бир дәфә отагдан чыханда гапыны бағламагы унудур. Бузов кириб ичәридә гарғанын нәнәјә гојдуғу чөрәји јејир.

Хејли вахт кечир. Гарға кәлиб нәнәјә дејир:

— Мәним чөрәјими вер.

Нәнә көз јашлары ичиндә гарғаја бәдбәхтчилији анладыр, амма гарға һеч ешитмәк белә истәмир вә бағырыр:

— Ја чөрәјими вер, ја да бузову.

— Чанынын ачысы мәнә, гарғачығым. Мәһсулу топлајыб сәнә бир бөјүк чөрәк биширәчәјәм.

— Мән көзләмәк истәмирәм. Ја чөрәјими вер, ја да бузову, — дејә гарға бағырыр.

Гары чох ағлајыр, лакин ајры әлач јох иди, бәлаја дүшмүшдү, кәрәк бузову версин. Гарға бузову габагына гатыб башга кәндә кәтириб бир касыб кишијә тапшырыр ки, сахласын.

Азмы кечир, чохму кечир, һеч кәс билмир. Гоча гарғаны унутмүшдү, бузов да бөјүјүб олмүшдү бөјүк бир инәк. Гоча оғлуну евләндирир. Бүтүн кәнддән гонағлар топланырлар. Кәнчләрә чохлу бәхшишләр кәтирирләр, бөјүк шәнлик дүзәлдирләр.

Бу киши чох касыб имиш, амма намусла јашајырмыш. Она көрә дә тој елмәјә бүтүн кәнд көмәк еләмишди.

Бир дә һараданса гарға пејда олур. Кишинин јанына гонур вә дејир:

— Вер мәним бузовуму.

Гоча:

— Аһ! Одур, чәмәнликдә отлајыр, — дејир вә инәји гарғаја көстәрир.

— Мән инәк истәмирәм. Вер мәним бузовуму.

Киши дә, оғлу да башлајырлар гарғаја јалвармаға:

— Инәк доғачаг, бузовчуғаз бөјүјәчәк, биз өзүмүз ону сәнә кәтирәчәјик.

— Мән көзләмәк истәмирәм. Бузов јохдур, кәлини верин, — дејә гарға бағырыр.

Гарғаја нә гәдәр јалварырлар ки, кәлини апармасын, о һеч ешитмәк белә истәмир. Кәлини көтүрүр вә мешәјә учур. Кәлир мешәјә, отурдур кәлини бир ағачын дибиндә, өзү дә онун гучагына гонур вә чалыр: «Тикан вердим, чөрәк алдым; чөрәк вердим, бузов алдым; бузов вердим, кәлин алдым».

Киши илә оғлу хејли дәрәд чәкирләр. Гарға онлары саһибәсиз гојмүшдү. Онлар кедирләр нүрани бир гочанын јанына вә өз ағрыачыларыны она данышырлар:

— Бизә бир мәсләһәт вер, гоча. Сән биздән чох билирсән, чох јашамысан, чох ағыллысан, чох көрмүсән.

Гоча онлара бахыр, сочра галхыб дивардан түфәнки көтүрүр, оғлана верир вә дејир:

— Кәрәк өз хошбәхтлијин үчүн дејүшәсән. Кет, о мурдар гарғаны өлдүр.

Оғлан түфәнки көтүрүр, мешәјә кедир. Гарғаны тапыб өлдүрүр, кәлини дә көтүрүб евә кәтирир вә шән, раһат јашамаға башлајырлар.

О вахтдан бәри гарғалар адамдан горхурлар. Адам көрәндә јалныз «гаа!..», «гаа!..» едирләр.

ИКИ ГАРДАШ

Касыб кедиб бөлүк гардашындан онун өкүзлөрүн истәјир ки, кедиб мешәдөн бир аз одун кәтирсин. Гардашы бир аз сөјлөнүр, амма өкүзлөри верир. Киши мешәјә чатыр, арабаны ағачын алтына чәкир, елә гојур ки, кәсилән ағач дүз арабанын ичинә дүшсүн, амма өкүзлөри арабадан ачмыр. Кәсилән ағач дүшүр, өкүзлөри өлдүрүр.

Заваллы фүгәра нә етсин? Евә дөнүб гардашына дејир: «Мешәдә күчлү јағыш јағды, палчыг олду, өкүзләр арабаны чыхарда билмирләр. Атыны да вер өкүзләрә көмөк етсин».

Аты да көтүрүб мешәјә кедир, гујругуну арабаја бағлајыр, бир гамчы вурур. Ат дартыныр, гујругу голур, өзү исә кәндә гачыр.

Горхудан фүгәра килсәнин башына чыхыр ки, өзүнү өлдүрсүн. Јерә атылыр, кешишин арвадынын үстүнә дүшүр, ону өлдүрүр, өзү сағ галыр.

Кешишлә гардашы ону мәнкәмәјә верирләр. Мәнкәмәјә кедәркөн јолда фүгәра бир даш көтүрүр, ону дәсмала бүкүр. Мәнкәмә вахты о, елә һеј дәсмалы газыја көстәрир. Газы елә баша дүшүр ки, она рүшвәт көстәрир, еләчә дә даваны кәсир:

«Ат фүгәраја галыр. Гујругу јенидән узананда гардашы аты алачаг. Кешиш дә гој килсәнин башына чыхыб фүгәранын үстүнә атылсын...»

Мәнкәмә битән кими газы фүгәраны чағырыр вә рүшвәти истајир.

Фүгәра дәсмала сарыдыгы дашы көстәрир вә дејир:

— Дустагханаја салсајдын, бах бу дашла башыны јарачагдым.

КАЛИНА¹

Бири вармыш, бири јохмуш, бир гочајла бир гары вармыш. Онларын јалныз Калина адлы бир гызлары вармыш. Калина балачајмыш, амма ағыллыјмыш. О, собаны јандырар, отагы сәлигәјә салар, инәји сағар, тојуглары, газлары јемләјәрмиш.

Бир дэфә гоча илә гары базара кетмәјә һазырлашырлар. Калинаны исә евдә гојурлар:

— Инчимә, гызым, биз тез кәләчәјик, сәнә дә бир шеј кәтирачәјик. Сән исә бизә јемәк һазырла, сүд дә гајнат.

Калина дејир:

— Јахшы, нә дединизсә, һамысыны едәчәјәм.

¹ Калина — парәбүзән халлы бөчөк.

О, анасы илә атасыны доггаздан өтүрүр вә кери дөнүр. Отагы сүпүрүр, собаны јандырыр вә јемәк һазырламаға башлајыр.

Чох кечмир јемәк һазыр олур. Сонра Калина јадына салыр ки, сүд дә гајнатмаг лазымдыр. Гачыб күчәјә чыхыр, инәји һајлајыб дама салыр, сағыр вә тез отаға гајыдыр. Анчаг о, инәји сағынча гачагда алов сөнүр, јалныз бир нечә көз галыр. Ајры одун да јох имиш. Калина сүд долу габы көзүн үстүнә гојур вә үфләмәјә башлајыр. Көзлөри үфләјир, үфләјир, онларса јанмыр ки, јанмыр, еләчә гызарырлар. Сүд исә гајнамыр ки, гајнамыр.

Калинанын әһвалы позулур. Көз јашлары ичиндә сүдә јалвармаға башлајыр ки, гајнасын. Амма сүд гајнамыр ки, гајнамыр. Онда көһнә бир аталар сөзү Калинанын јадына дүшүр: «әкәр калина бөчәјини сүдә атсан, о бирдән бирә гајнајачаг». Онда Калина дејир: «Гајна, сүдүм, ичинә атылачағам». О, сүдүн ичинә атылыр, сүд бирдән башлајыр гајнамаға, Калина исә ичиндә бишир.

Анасы илә атасы тез кәлирләр. Бахырлар ки, отагын ичи төртәминз, јемәк һазыр, амма Калина јохдур.

— Калина, һарадасан? Кәл, һәдијјәләрини көтүр!— дејә анасы чағырыр, лакин һеч кәс чаваб вермир.

Атасы дејир:

— Бәлкә гоншуја ојнамаға кедиб. Гој ојнасын. Кәл, арвад онсуз јејөк.

Онлар боршу јејирләр. Башлајырлар сүд төкмәјә. Бахырлар ки, габын үстүндә галын вә бәрк бир гат вар. Гоча күчлә гашыгла о гаты дешир, башлајыр касаја сүд төкмәјә вә көрүр ки, сүддә нә исә вар. О бирдән анлајыр ки, гыз сүдүн ичиндә бишиб.

Грчалар ачы көз јашы төкүрләр. Атасы јандығындан саггалыны јола-јола ағлајыр. Онларын сәсинә кечи кәлир, нә олдуғуну биләндә өз гујругуну кәмирир. Сағсаған да кәлир. Дәрлдән ганадларыны саллајыр габа вә бөјүрләрини сүдә булашдырыр. Газ да кәлир, һеч бир сөз демир, јалныз «га-га» гаггылдајыр.

Елә о вахтдан кечи гујругсуз, сағсағанын исә бөјүрләри ағ галыб. Газ да даныша билмир, јалныз «га-га» едир.

ТУКУ

Бири вармыш, бири јохмуш, бир гүдрәтли вә гәддар падшаһ вармыш. Онун бир гызы вармыш. Бу гыз елә көзәлијмиш ки, һеч дүнјада тајы-бәрабәри јох имиш. Онун ады Кирана имиш вә бүтүн падшаһлыгда һөрмәти вармыш. Кирана атасыны севмәзмиш, чүнки о чох гәддармыш.

Бир дэфә падшаһ ова кедир. Гајыдаркән јолда бир гучаг одун апаран чаван бир оғлана, Тукуја раст кәлир. Оғлан падшаһы кө-

рэн кими салам верир. Падшаһ бирдэн атыны сахлајыр вэ оғлана бағырыр:

— Сән нијә мәнимлә үзбәүз кәләндә папағыны чыхартмадын?

— Әлләрим бош олмадығы һалда папағымы нечә чыхардым? Ајағымла чыхартмағы да өјрәнмәмишәм.

Падшаһ пис-пис оғлана бахыр вэ јолуна давам едир. Падшаһын көзәтчиләри Тукуну тутурлар, бағлајырлар вэ душтағханаја салырлар.

Бир гәдәр кечәндән сонра Кирана хәбәр тутур ки, душтағханада бир кунһсыз чаван оғлан вар. О, истәјир ки, Тукуја јардым етсин. Кирананын Тудорки адында бир гуллугчусу вармыш. О, Кирананы чох севәрмиш вэ она һәмишә көмәк едәрмиш.

Бир кечә Киранајла Тудорки евдән чыхыб кедирләр душтағханаја. Гапынын ағзында көзәтчиләр онлары көрәндә истәјирләр ки, тутуб әл-голларыны бағласынлар. Амма сонра Кирананы таныјырлар, сәссизчә онлары душтағханаја бурахырлар. Кирана Тукуја хәјли сөһбәт едир вэ баша салыр ки, ону өлүмдән гуртармағ үчүн нә латымдырса, һамысыны едәчәк.

Кирана беләчә һәр кечә Тукуја сөһбәт еләмәјә кедәрмиш. Нә һәјәт, онлар бир-бириләрини севирләр. Кирана башлајыр атасына јалвармаға ки, Тукуну бағышласын вэ бурахсын, амма атасы елә гәддармыш ки, Кирананы һеч ешитмәк белә истәмирмиш. Кирана көрүр ки, бир шеј чыхмајачағ, бир ахшам севкилиснә чатдырыр ки, душтағханадан гачмаға һазырлашсын.

Кирана бөјүк бир көмбә биширир, ичинә дә бир бычағ вэ дәмirkәсән гојур. Ертәси ахшам Тукунун јанына кедир, көмбәни юна верир вэ ичиндә дә нә олдуғуну сөјләјир.

— Тәләс, севкилим, чүнки сабаһ сәни өлдүрмәк истәјирләр. Әкәр бу кечә гачмасаң, мәһв олачагсан,—дејир Кирана Тукуја вэ көзләриндән долу кими јаш төкмәјә башлајыр.

Киранајла Тудорки келәндән сонра Туку, көмбәни бөлүр, дәмirkәсәни чыхардыр вэ башлајыр пәнчәрәнин дәмирләрини кәсмәјә. Кәсиб гуртарандан сонра јавашча душтағханадан чыхыр вэ гачыр. Ертәси күнү падшаһ ешидәндә ки, оғлан гачыб, о саат Кирананы чағырыр вэ дејир:

— Билирәм ки, бу сәнин ишиндир. Инди һеч бир јалвар-јахар сәни гуртармајачағ.

О, хидмәтчиләри чағырыр ки, Кирананы шүшә евә салсынлар ки, һеч кимлә сөһбәт еләмәсин. Кирананын бурада күнләри чох пис кечирди. Нә јејир, нә ичир, кечә-күндүз севкилиси Тукуну дүшүнүрдү.

Бир нечә вахтдан сонра Туку Тудоркијә раст кәлир. Тудорки она данышыр ки, Кирана душтағдыр, нә јејир, нә ичир, кечә-күндүз ону дүшүнүр. Туку Киранаја салам вэ үмид јоллајыр ки, ону орадан гуртарачағ.

Гаранлығ кечәләрин бириндә Туку Кирананын јанына кәлир.

Бүтүн кечәни сөһбәт едирләр. Севиндикләриндән һәр икисинин көзләриндән јаш ахыр. Тудорки дә бир тәрәфдә севинчиндән ағлајырды. Киранајла Туку сөзләширләр ки, ертәси кечә Туку кәләчәк вэ онлар башга өлкәјә гачачағлар.

Шүшә евдән чыханда Туку Кирананы гучаглајыб бир нечә дөфә өпүр вэ дышары чыхыр. Дышарда зил гаранлығ олдуғундан Туку бир көпәји тапдалајыр. Көпәк һүрмәјә башлајыр, көзәтчиләри галдырыр вэ онлар Тукуну тутуб падшаһын јанына кәтирирләр. Падшаһ Тукуну көрәндә һирсиндән хәрчәнк кими гыпгырмызы олур. О, тапшырыр ки, Кирананы да кәтирсинләр. Көзәтчиләр Киранајла ичәри кирән кими падшаһ ондан сорушур:

— Бу гачгын сәнин јанына нијә кәлиб?

— Мән сәнә һеч нә демәјәчәјәм, ата. Мәнә нә истәјирсән, ет. Бу мәним севкилимдир. Онсуз мән дүнјада јашаја билмәрәм.

Падшаһ бу сөзләри ешидәндә ағлы башындан чыхыр. О, вар күчүјлә бағырыр ки, Туку бир дана олсун. Бирдән Туку дөнүб дана олур вэ чөлә гачыр.

Падшаһ дејир:

— Кирананы апарын мешәјә вэ орада асын.

Көзәтчиләр Кирананы тутуб әлләрини, ајағларыны бағлајырлар. Арабаја отурдурлар. Падшаһ дејир ки, Кирананы асандан сонра сол әлиндән чечәлә бармағыны кәссинләр вэ она кәтирсинләр.

Көзәтчиләр Кирананы бир гаранлығ мешәјә кәтирирләр. Кирананын севимли күчүјү дә онларын далынча кедирмиш. Бирдән күчүк арабаја атылыр вэ Кирананын сол әлинин чечәлә бармағыны гопардыр. Кирананын вэ Тудоркинин сәсинә көзәтчиләр арабаны дајандырырлар вэ фикирләширләр ки, инди нә етсинләр. Бирдән көзәтчиләрин бөјүјү дејир:

— Әзиз Кирана, сәни өлдүрмәк кими ағыр бир бәланын бизим үстүмүзә дүшдүјү үчүн бизи бағышла! Биз һамымыз сәни үрәкдән севирик, амма нә едә биләрик. Сәнин күчүјүн бу бәладан сәни дә, бизи дә гуртарды. О, сәнин өлдү хәбәрини атана билдирмәк үчүн апарылмасы лазым олан бармағыны гопартды. Гызым, ајағларын һара апарырса, кет вэ хошбәхт ол! Биз кедиб сәнин бармағыны атана верәчәјик.

Кирана севиндијиндән көзәтчиләри өпүр, онлар да јемәјә нә вардыса, Киранаја верирләр вэ евә јолланырлар. Кирана исә гаранлығ мешәнин ичи илә јолуна давам едир. Кедир, кедир, кәлиб јешишир бир чај кәнарына. Бурада бир балача ев вармыш. Кирир о евә вэ башлајыр орада јашамаға. Чох кечмир Кирананын бир бир оғлу олур. Оғлунун адыны атасынын ады кими Туку гојур.

Тукучуғаз елә тез бөјүјүрмүш ки, һеч демәјә сөз јохмуш. Бир нечә ил кечир, Туку әсл пәһливан олур.

Бир дөфә о, анасындан атасынын һарада олдуғуну сорушур.

Кирана дејир:

— Сәнин атан чох узагдадыр.

— Мән ону таныјым дејә мәнә нә гојуб?

Кирана атасынын, о гәддәр падшаһын онлара етдији писликләри јадына салыр вә дејир:

— О, сәнә бир дана гојуб, амма ону тапмаг чох чәтиндир. Неч ким онун һарада олдуғуну, башына нәләр кәлдијини билмир.

Туку анасына дејир:

— Мән ону тапачағам, ана.

Анасы көздә Тукуја бир көмбә биширир, бездән торба тикир вә јоллајыр дананы тапмаға.

Туку кедир, кедир, бирдән көрүр ки, чај боју бир сүрү мал-гара нахырчысыз отлајыр. Туку онларын јанына чатанда гара инәк инсан сәсијлә она дејир:

— Салам, Туку! Биз сәни чохдан көзләјирдик. Сән бизим саһибмизсән. Бизмлә нә истәјирсән, елә. Әкәр сәнә лазым дејиликсә, һаһмызы сәт, өзүнә өкүз ал. Келаны сахла вә она бир тај ал. О сәнә һәр бир ишдә көмәк едәчәк.

Буну ешидән Туку јериндәчә донуб галыр. Сонра гара инәк нечә демишдисә, елә дә едир. Бүтүн нахыры сатыр вә Келана да Чојан адлы бир тај алыр. Онлары арабаја гошуб евә јолланыр.

Хејли вахт кечир. Гәддар падшаһын лап көрпәликдән көтүрдүјү икинчи гызы бөјүјүр. Падшаһ бүтүн өлкәјә сәс салыр ки, ким бир күн, бир кечәнин ичиндә онун торпағларыны шумласа, бу гызыны она верәчәк.

Буну ешидән Туку фикирләшмәјә башлајыр. Бир дәфә Келан Тукуну чох гәмли көрүр вә сорушур:

— Сәнә нә олуб, Туку? Нијә гәмли-гәмли кәзирсән?

Туку дәрдини Келана данышыр. Келан бир аз дүшүнүб дејир:

— Бу елә дә бөјүк дәрд дејил. Биз Чојанла бу иши баша чатдырмагда сәнә көмәк едәчәјик. Падшаһын јанына кет, де ки, доггуз күн, доггуз кечәдә сәнә ики котан дүзәлтдирсин. Котанлар һазыр оlanda сән онлары мәнә көстәр.

Туку падшаһын јанына кәлир вә дејир:

— Мән сәнин торпағларыны бир күн, бир кечәдә шумламаға һазырам. Амма мәним котаным јохдур. Әкәр доггуз күн, доггуз кечәјә ики котан һазырлатсан, мән дә бир күн, бир кечәдә сәнин торпағларыны шумлајачағам.

Падшаһ күлүмсәјир вә дејир:

— Јахшы. Доггуз күн, доггуз кечәдән сонра кәләрсән, котанлар һазыр олачағ, башлајарсан шумламаға.

Доггуз күн, доггуз кечә кечир. Туку өкүзләријлә кәлир, котанлары Келана көстәрир вә онлар шума башлајырлар. Оғлан күнортаја гәдәр јер шумлајыр, сонра динчәлмәк үчүн өкүзләри дајандырыр. Өзү дә бир аз узаныр, јухулајыр. Бу вахт падшаһын гызы чөлә, Тукунун јанына кәлир. Јанағына исти әл дәјәндә Туку диксинир.

Падшаһын гызы дејир:

— Отур, икидим, бир аз динчәл, кәтирдијим исти јемәкдән бир аз је.

Онлар бир-бирини көрән кими бәјәнир вә севирләр.

— Сағ ол, әзизим,— дејә Туку башлајыр јемәјә.

Гыз дејир:

— Ал, бир чүрдәк шәраб да вар.

Туку ичмәк истәмир, амма гыз елә хаһиш едир ки, Тукунун она чаны јаныр вә бир нечә гуртум ичир. Неч кәс дә билмирмиш ки, о шәрабын ичинә падшаһ јуху дәрманы гатмышдыр, Туку ичән кими башлајыр јухуламаға. Башыны гызын дизләри үстә гојур вә дәрин јухуја кедир. Туку хејли јатыр.

Артыг күн батмағ үзрә иди. Келан шүбһәләнир ки, бурада нә исә вар. Башыны галдырыр, боғазыны узадыр, дал ајағлары үстә галхыр вә күнәши бујнузлары илә көтүрүб күнортаја гојур. Чојан асгырмаға башлајанда исә Туку тез диксиниб галхыр вә дејир:

— Дејәсән јаман чох јатдым.

Туку өкүзләри гошур вә шумламағына давам едир. О, ишини гуртаранда һәлә аһшам говушмаға чох вармыш.

Туку падшаһын јанына кедир вә дејир:

— Мән сөзүмүн үстүндә дурдум, шумламағы битирдим. Инди нөвбә сәниндир. Тоју нә вахт едәчәксән?

Падшаһ гызыны кәндлијә вермәк истәмир вә она көрә дә дејир:

— Әкәр мәним бүтүн вар-дөвләтими бир дәфәјә көтүрүб апара билсән, мән сөзүмүн үстүндә дурачағам.

Туку дәрд-гәм ичиндә кәлир өкүзләрин јанына вә арабаја сөјкәнир.

Келан сорушур:

— Нијә дәрдлисән, Туку?

Туку Келанла Чојана дәрдини данышыр вә сорушур ки, нә етсин, нечә етсин?

Өкүзләр Тукуја дејирләр:

— Бу дәрддән гуртармағ олар. Кет падшаһа де ки, доггуз күнүн ичиндә бир араба дүзәлтдирсин.

Доггуз күн, доггуз кечәјә араба һазыр олур. Араба елә ағыр вә бөјүк имиш ки, мин өкүз ону јердән галдыра билмәзмиш.

Туку Келанла Чојаны бу арабаја гошур вә дејир ки, јүкләсинләр. Падшаһын нөкәрләри арабаны силәмә долдурурлар. Туку арабаја минир вә өкүзләрә бағырыр:

— Heј, Келан, ho Чојан!

Јаваш-јаваш өкүзләр арабаны чәкиб апарырлар. Гәддар падшаһ буну көрәндә арабанын ардынча тәләсир вә онларын габағыны кәсәрәк истәјир ки, дајандырсын.

Келан бујнузлары илә падшаһы јухары галдырыр вә атыр. Јерә дүшәндә Чојан ајағлары илә ону чығнајыр. Туку гызы да көтүрүб кедир.

Хејли кечәндән сонра өкүзләрин өлүм вахты јахынлашыр. Он-

лар Тукуја жалварырлар ки, өлөндөн сонра бујнузларыны гапынын јанына басдырсын.

Өкүзлөр өлөндө Туку елэ дэ едир. О бујнузлардан дөрд бөјүк вэ јоғун акасија ағачы битир. Дејирлөр ки, о ағачлар инди дэ дурурлар вэ инсанлара көлкө верирлөр. Туку исэ арвадыја шадхүррэм вэ динч јашајыр.

ТОДУР

Бири вармыш, бири јохмуш, Тодур адында бир јетим оғлан вармыш. О, бир варлы саһибкара нөкәрлик етмэјэ кедир. Онлар данышырлар ки, Тодур гугу гушу өтөнэ гэдэр саһибкара нөкәрлик едэчэк....

Бу саһибкарын да чохлу нөкәрлэри вармыш вэ онлар чох пис јашајырлармыш. Тодурун онлара чаны јаныр вэ башлајыр саһибкара зијан вурмаға. Саһибкар дөрд едир: нэ етсин ки, бу Тодурдан јахасыны гуртарсын, чүнки Тодур чох чэсарэтли имиш вэ саһибкардан да горхмурмуш.

Саһибкар фикирлэшир ки, Тодуру өлүм мешэсинэ ағач кэсмэјэ көндөрсин: ораја кирэн адам бир даһа кери дөнмэзмиш. О, Тодура эн күчлү өкүзлэри вэ эн мөһкәм арабаны верир ки, кетсин мешэдэн гыш үчүн одун кэтирсин. Тодур һирслэ бојундургулары кечирдир өкүзлэрин бојнуна вэ јолланыр өлүм мешэсинэ.

Саһибкар дэриндэн нэфэс алыр, фикирлэшир ки, артыг бу зијанкар Тодурдан чаны гуртарды.

Тодур мешэјэ јетишир. Мешэјэ кирэркөн онун гаршысына бир чанаварла бир ајы чыхыр вэ дишлэрини гычыјараг Тодура дејирлөр:

— Биз өкүзлэри јемэк истэјирик.

Тодур неч һалыны да позмадан дејир ки, гој арабаны јүклэјэнэ гэдэр көзлэсинлөр. О, арабаны јүклэмэјэ башлајыр, үч күн, үч кечдэ елэ јүклэмишди ки, арабанын башы артыг көрүнмүрдү. Арабаны јүклэјөндөн сонра Тодур өкүзлэри һајламаг үчүн өзүнэ бир гамчы дүзэлдир. О гамчыны дүзэлтмэк үчүн Тојур ијирми ағачын габығыны сојур. Гамчыја сап үчүн бир ағачы бүтөв кэсир. Ишлэрини битирэн кими башлајыр јола һазырлашмаға. Чанаварла ајы кэлиб дејирлөр ки, инди өкүзлэри јејэчэклөр. Онда Тодур онлара дејир:

— Јејэчэксиниз, амма өзүңүз өкүз олачагыңыз.

Онлар Тодура гулаг асмырлар вэ өкүзлэри јејирлөр, тохлугдан вэ ағырлыгдан бир төрөфдэ јатырлар. Тодур онларын үстүнэ бағырыр ки, арабаја гошулсунлар, лакин онлар јалныз инилдэјирлөр. Тодур чох дүшүнмэдэн бөјүк гамчы илэ чанавары вурур. Чанавар ағрыдан икигат олуб тез гошулур арабаја. Ајыны да вурур, о да

тез гошулур. Тодур евэ доғру јолланыр. Јолда көрүр ки, бир касыб гыз башга бир варлынын ипэклэрини јујур. Тодур гамчысына учлуг дүзэлтмэк үчүн ондан бир аз ипэк истэјир. Гыз бир учлуг дүзэлдир вэ Тодура верир. Бу гыз саһибкарын јанында чох пис јашајырмыш вэ Тодура дејир ки, евэ кетмэјэ чох горхур. Онда Тодур ону арабасына миндириб јолуна давам едир.

Елэчэ икиси дэ кедиб бир көрпүјэ јетиширлөр. О көрпүнүн алтындан бир див чыхыр вэ арабанын бир тэкэрини гырыр. Иши белэ көрөн Тодур өз бөјүк гамчысы илэ диви вурур. Див ағрыдан өзү тэкэр олур.

Јолларына давам едиб јетиширлөр евэ. Доггаза чатанда чамаат чашбаш галыр. Тодур һэлэ узагдан саһибкара бағырыр ки, дарвазалары ачсын.

Саһибкар исэ дејир:

— Дивлөр ачсын сэнэ дарвазалары.

Див дэ арабанын алтындан бағырыр:

— Див мәнэм, тэкэр олмушам.

Һэјэтэ кирэн кими саһибкар чанавары вэ ајыны көрүб горхур ки, онун вар-дөвлэтинин һамысыны јејэчэклөр вэ Тодура дејир ки, онлары өлдүрсүн. Тодур онлары өлдүрмэк эвэзинэ гојунун ахуруна салыр. Саһибкар сәһәр галхыб бахыр, көрүр ки, гојунлар јохдур, чанаварла ајы исэ гачыблар.

Иши белэ көрөн саһибкар фикирлэшир ки, Тодурдан кэрэк јахасыны гуртарсын вэ бу иш үчүн анасыны бир ағача миндирир. Гары башлајыр бағырмаға: «Ку-ку! Ку-ку!...» Саһибкар елэ билир ки, Тодур гугу гушунун сәсини ешидэн кими онларын јанындан кедэчэк, чүнки гугу гушу өтөнэ гэдэр нөкәрлик етмэлијди.

Тодур исэ гугу гушунун сәсини декабр ајында ешидир вэ чашыр ки, бу нечэ олур ки, гыш вахты гугу гушу олур. Бир бөјүк дэјәнэк көтүрүб вурур гугу гушуну вэ салыр јерэ. Баханда көрүр ки, бу гугу гушу дејил, саһибкарын ихтијар анасыдыр.

Саһибкар иши белэ көрөндэ һај вурур нөкәрлэрэ ки, кэлиб Тодуру өлдүрсүнлөр. Нөкәрлөр исэ Тодурун үстүнэ чуммаг эвэзинэ саһибкары тутуб салырлар бир чөллэјин ичинэ, сонра да хырманын ортасындакы дэрин гујуја туллајырлар. Тодур онлара тәшәккүр едир вэ дејир ки, саһибкарын вар-дөвлэтиндэн нэ истэјирләрсэ, көтүрсүнлөр.

Өзү исэ онун гамчысына учлуг дүзэлдэн гызла евләнир вэ елэ бөјүк бир тој, бөјүк бир гонаглыг дүзэлдир ки, бу тој ики һәфтэ ики күн давам едир. Тојда кимләр јох иди!? Мән дэ орадајдым, лап Тодурун јанында отурмушдум вэ эн дадлы јемәкләрдән јејирдим, эн јахшы шәраблардан ичирдим. Истәдим ки, гопартдығым сүмүју гапыдан көпәкләрэ атам, дэјди Кости гардашын чәнәсинэ. О, инди дэ өјри чәнәјлэ кәзир.

Данышмаға чох шәјләр варды, амма тој битди, һағыл да бурада сона чатды.

ПИРКУ

Бири вармыш, бири јохмуш, бир гарыјла бир гоча вармыш. Онларын Пирку адында бир оғлу вэ котан, араба гошдуглары ики өкүзлэри вармыш. Пирку елэ балача имиш ки, овучда ојаја билэрмиш.

Бир дэфэ гоча гарысына дејир:

— Дәјирмана ун үјүтмәјэ кетмэк لازمдыр.

Бу вахт Пирку собанын үстүндэ отуруб исинирмиш. Бу сөзлэри ешидэн кими башлајыр гочаја јалвармаға ки, ону да дәјирмана аларсын. Гоча разылашмыр:

— Сән балачасан, орада нэ едэчэксэн? Өлэрсән, гарыјла мәнэ дэрд олар. Јахшы олар ки, евдэ галасан.

Пирку дејир:

— Баба, мән өкүзлэрэ бахачағам. Онлары отарачағам.

— Горхурам ки, сәни итирәм.

Онда Пирку башлајыр гарыја јалвармаға ки, гочанын ону дәјирмана апармасына разылыг вермәси үчүн она көмэк етсин. Икиси бир тәһэр гочаны јола кәтирилләр.

Сәһэр күн доғмамышдан гоча Пиркуну ојадыр:

— Пирку, өкүзлэри гош, мән дә чуваллары арабаја дашыјым.

Гоча чуваллары арабаја јүкләјир. Пирку өкүзлэри гошур вэ онлар дәјирмана кедирләр.

— Ho-ho, тез олун! Ho, чәлд!—дејә Пирку шән сәслә өкүзлэрә бағырыр.

Күнортаја јахын онлар дәјирмана јетиширләр. Гоча чуваллары ендирдикдән сонра Пиркуја дејир:

— Пирку, сән өкүзлэри бостанда кәләмликдэ отар, мән дә уну үјүдүм.

Пајыз вахтыјмыш. Кәләмлэри чохдан јығмышдылар, амма бостанда чохлу кәләм јарпағы галмышды. Онларын бәзилэри елэ бөјүкмүш ки, алтында адам кизләнэ билэрмиш. Пирку өкүзлэри чохму отарыр, азмы отарыр, бирдән мөһкәм јағыш башлајыр. Исланмасын дејә Пирку кирир бир кәләм јарпағынын алтына. Өкүзләр исә «харп-харп» отлајырлармыш. Отлајан өкүзлөрдән бири кәләм јарпағы илэ бир јердә чөјнәмәдән Пиркуну да удур.

Гоча уну үјүдүр. Јағыш дајаныр. Киши өкүзлэри вэ Пиркуну апармаға кедир. Бостана јетишәндә көрүр ки, өкүзләр отлајыр, амма Пирку һеч јердә көрүнмүр. Гоча фикирләшир ки, јәгин о, јағышдан кизләниб. Башлајыр ону чағырмаға. Чағырыр, чағырыр, амма һеч кәс чаваб вермир. Гоча дәјирмаңа гајыдыр, һамыдан сорушур ки, ушаг көрмәјибләр ки.

— Көрмәдик,—дејә дәјирмандакы адамлар чаваб верирләр.

Гоча фикирләшир ки, јәгин Пирку јағышдан горхуб евэ гачыб. Өкүзлэри гошуб евэ кәлир. Чатан кими гарыдан сорушур ки, Пирку евэ кәлмәјибми?

Гары јериндәчә донур, күчлә дејир ки, кәлмәјиб.

Гоча аглајыр, гары аглајыр, гоншулар аглајырлар ки, бәс јазыг Пирку итди. Беләчә бир нечә күн кечир.

Бир сәһэр гары өкүзлэри сајмаға кедир. Бир дә бахыр ки, елэ бил зәиф адам сәси кәлир, амма һарадан—анлаја билмир. О, буну гочаја данышыр.

Ертәси күн өкүзлэри сајмаға гоча өзү кедир вэ сәси о да ешидир. Гоча да сәс верир вэ баша дүшүр ки, бу сәс өкүзүн гарнындан чыхыр. О, дүшүнүр:

— Бәлкә Пирку орададыр?

Онлар гарыјла өкүзү кәсмәк гәрарына кәлирләр. Һајлајырлар ону чај кәнарына вэ кәсирләр. Гарныны чыхардырлар вэ чевирилләр. Ахтарырлар, ахтарырлар, өкүзүн гарнында Пиркуну тапа билмирләр. Чәмдәји дә көтүрүб евэ кәлирләр.

Бу вахт тәзә эт гоһусуна бир ач чанавар кәлир. Чох дүшүнмәдән бүтүн гарыны удур вэ кедир. Пирку исә гарынын ичиндә имиш.

Бир күн дә кечир, чанавар јенә ачыр, бир сүрү гојун көрүр. Чобан ағачын алтында јухулајырмыш. Көпәкләр дә јанында јатырлармыш.

— Аһа, инди тәзә гојун эти јејәчәјәм,—дејә чанавар фикирләшир вэ синә-синә сүрүјә јахынлашыр. Бу вахт Пирку чанаварын гарынын ичиндә отурурмуш. О, вар гүввәсилә бағырыр:

— Чобан, чобан, галх, чанавар гојуну тутмаг истәјир!

Чобан вэ көпәкләр ојанырлар вэ тез чанавары говурлар.

Чанавар күчлә онлардан јахасыны гуртарыр. О, ачлыгдан инилдәјә-инилдәјә гачыр. Бир сүрү инәк вэ бузов көрүр.

— Һеч нә олмаз. Бузовчуғаз гојундан да дадлы олур,—дејә чанавар дүшүнүр. Лакин о, бузовлара јахынлашан кими Пирку јенә дә инәк отаранлары чағырыр. Нахырчылар чанавары говурлар. О, јенә ач галыр вэ күчлә ајагларыны сүрүјә-сүрүјә јолуна давам едир.

Ертәси күнү чанавар довшан эти јемәк фикринә дүшүр, анчаг Пирку довшанлары да мәјус етмир.

Чанавар ачлыгдан вэ гачмагдан елэ әлдән дүшмүшдү ки, елэ бил бу саат јыхылыб өләчәкди. О, отуруб дәрдли-дәрдли улајыр. Бу уламаг сәсинә бир һиләкәр түлкү кәлир.

— Сәнә нә олуб, мәним севимли гудам, белә дәрдли-дәрдли улајырсан? Нә олуб сәнә, достум?

— Оф, демә, гуда,—дејир она чанавар вэ өз дәрдини түлкүјә данышыр.—Гуртар мәни, гуда, бу дәрддән. Сәни һеч вахт унутма-рам.

Түлкү дүшүнүр, өз-өзүнә күлүмсәјир вэ дејир:

— Чох асан гуртула биләрсән.

Чанавар тез сорушур:

— Нә чүр?

— Кег, гуда, чаја вэ гум је, су ич, гум је, су ич, та-а гарнын ши-

шәһә кими. Сонра һүндүр бир даға чых вә ашағы јуварлан. Гарнында нә варса, һамысы чыхачаг.

— Сағ ол, гуда, мәсләһәтин үчүн,—дејә чанавар чаја јолланыр. О, гарныны су вә гумла шиширди. Сонра чыхыр даға вә башлајыр ашағы јуварланмаға. Јуварланаркән илишир бир гамыш көкүнә, гарны јыртылыр вә кәбәрир.

Пирку чанаварын гарнындан чыхыр, онун дәрисини сојур вә мешәјә кедир. Түлкү чанаварын дәрисини көрәндә достларыны топлајыб гонаглыг верир.

Пирку кедир-кедир, бирдән дајаныр. Этрафына бахыныр вә анлајыр ки, јад јердәдир. Күн батмаға јахынлашырды. Пиркуну дәрәд көтүрүр. Бир ағачын дибиндә отурур вә дәрәдән ағламаға башлајыр. Бир гуш Пиркуну көрүр, көтүјә гонур вә сорушур:

— Оғлан, нијә ағлајырсан?

Пирку башына кәләнләрин һамысыны она данышыр.

Гуш дејир:

— Бу бөјүк дәрәд дејил. Евини тапмаға мән сәнә көмәк едәрәм.

Сонра о, башлајыр көзәл бир сәслә түркү чалмаға. Онун сәсинә гушлар кәлмәјә башлајырлар. Биринчи гу гушу кәлир. Гушчуғаз Пиркунун дәрдини гу гушуна данышыр. Гу гушу башыны ашағы салыр вә дејир ки, онун евинин һарада олдуғуну билмир. Сонра башга гушларла бир јердә гушлар падшаһы гартал да кәлир. Онлар һамысы Пиркунун дәрдинә јанырлар, амма евинин јерини билмирләр.

Гаранлыг гарышмаға башлајыр. Бирдән һараданса гарангуш кәлир. Гушлар ону чағырыб сорушурлар ки, бу оғланчығын һарада јашадығыны билмир ки?

— Бу ки, бизим Пиркудур! Мән ону таныјырам. О, мәним јуварларымы чардагдан һеч вахт учурмур. Биз һамымыз орада онун јох олмасына кәдәрләнирик.

— Мин мәним белимә, Пирку,—дејир гу гушу.—Мән сәни тез евә апарарам.

Пирку минир гу гушунун белинә, тутур онун түкләриндән вә онлар евә учурлар. Гарангуш ирәлидә учараг јолу көстәрир, архасынча да гу гушу Пирку илә учур. Евә јетиширләр. Пирку гу гушунун белиндән енир вә дејир ки, ону дышарыда көзләсинләр. Өзү ичәри кирир вә көрүр ки, гоча илә гары стол архасында отуруб ачы көз јашлары төкүрләр. Пирку бағырыр:

— Нијә ағлајырсан, баба? Нијә ағлајырсан, нәнә? Мәнәм, син Пиркунузам, кәлмишәм!

Севинчин учу-бучағы јох иди. Пирку башына кәләнләрин һамысыны онлара данышыр. Сонра бајыра чыхырлар, гу гушујла гарангушу једирдир вә јенә дә әввәлки кими хошбәхт јашамаға башлајырлар. Дејирләр, онлар инди дә јашајырлар.

ЕТИБАРЛЫ АДАМ

Бир нәфәр варлы киши вармыш. Онун сүрүјлә гојуну, мај-гараысы, чохла вар-дөвләти вармыш.

Бир базар күнү үч јад оғлан она гонаг кәлир. Киши онлары гәбул едир, стол ачыр, гонаглыг верир. Оғланлар базар күнү хоружа ојнамаға кедәчәкдиләр. Ојнамаға башлајанда, бүтүн хору дајаныб онлары сејр едир. Онларын үчү дә шејтан имишләр. Шејтан јоруланда шалварын бир балағындан гујруғу ашағы салланармыш, гујруғ ашағы дүшәрмиш. Инди дә варлылардан бири гујруғу көрүр вә бағырыр:

— Балағындан гујруғ көрүнүр, габағыны кәсин, тутун!

Оғланлар иши баша дүшүб тез хорудан чыхырлар, кедирләр јенә дә һәммин варлы евә. Киши билмир ки, бунлар кимдир, кимә гонаглыг верир. Јенә јемәк гојур, јахшыча дојурлар. Оғланлар столдан галханда дејирләр:

— Билирсәнми нә вар? Сән бизә бахдын, гонаглыг вердин. Бир күн етибарлы адамыны да көтүр, бизә кәл. Биз дә сәнә гонаглыг верәчәјик. Биз филан мешәдә, филан гујуда јашајырыг. Орада би-зи тапарсан.

Вахт кәлир, киши истәјир ки, чағырылдығы јерә гонаг кетсин. Инди бәс кими көтүрсүн? Арвадыны көтүрүр, кедир гујунун јанына. Шејтанлар ону јухуја вериб етибарлы адамыны, арвадыны сынагдан кечирирләр. Ону алдадырлар, арвад да һәр шеји ачыр, өјүнүр:

— Биз белә јашајырыг, һәр јеримиз гызылдыр...

— Биз сәнә кими дедик, сән кими кәтирдин? Етибарлы адамы! Бахырыг, сәнин арвадын етибарлы дејил. Кедәрсән, етибарлы адам ла кәләрсән.

Киши көри дөнүр, ертәси күнү анасыны апарыр. Гујунун јанына чатан кими ону јенә ујудурлар, анасынын да ағлыны башындан чыхардырлар. Кишини галдырыб дејирләр:

— Биз сәнә дедик ки, етибарлы адам кәтирәсән, анан да сәнә садиг дејил.

Ертәси күнү нечә етсин? Кими көтүрсүн? Чомағыны да көтүрүб һәммин гујуја јолланыр. Бу кишинин бир гоча, бир дишли көпәји вармыш. Бу көпәк башлајыр һаф, һаф, һаф һүрмәјә. Онун һеч кишинин далынча кетмәји јох имиш, амма инди әл чәкмир. Киши көпәјә бир нечә чубуг вурур. Көпәк зинкилдәјир, зинкилдәјир, јенә дә кишинин далынча кедир. Киши гујуја чатанда шејтанлар ону јенә дә јухуја верирләр. Көпәк онлары гојмур кишијә јахынлашмаға. Киши галхыр, шејтанлар она дејирләр:

— Бах, бу әсл гыфылдыр! Бу етибарлыдыр. Амма арвадынла анан етибарлы дејилләр.

Кишијә гонаглыг верәндән сонра сорушурлар:

— Сәнә нә لازمдыр?

— Шүкүр, мәним һәр шејим вар, сүрүләрим, һејваным, вар-дөвләтим... Мәнә һејванларын дилини анламағы өрәдин: көпәк нијә һүрүр, ат нијә кишнәјир... Истәјирәм онларын дилини өјрәним.

— Биз сәни өјрәдәрик,—дејир шејтанлар,—лакин сән арвадына, ја да ки, анана десән, өләчәксән.

Шејтанлар ону бир илми, нә гәдәр өјрәдирләр, сонра киши кәлир евә, бир ғысыр гатыры вармыш, ону арабаја гошур, дајчаны да көтүрүр ки, кедиб гојунлара, мал-гараја, илхыја, бүтүн вар-дөвләтинә баш чәксин. Арабада кедир. Јолда гатыр кишнәјир, дајча да архадан кишнәјир.

Дајча дејир:

— Нәнә, јаваш-јаваш кетсәнә, ајагларым ағрыјыр.

Киши һамысыны баша дүшүр. Гатыр да дејир:

— Мән нечә јаваш кедим ки, саһибкары да көтүрүрәм, арабаны да дијирләјирәм. Сәнинки ағрыјыр, мәнимки ағрымырмы?

Гоча көпәк дә онларла биркә арабанын ардынча гачыр.

Гојунлара чатанда көпәкләр һүрмәјә башлајыр вә дејирләр:

— Еһ, бир чанавар кәлмир ки, бу гојунлары парчаласын, биз дә бир аз әт јејәк.

Гоча көпәк онлара доғру һүрүр:

— Һаф, һаф, һаф. Чанавар кәлсә, бир дишим вар, амма һарасындан тутсам, әт сыырачағам.

Саһибкар чобанлара дејир:

— Көпәкләрин һамысыны өлдүрүн, бирчә буну сахлајыр. Ону јалныз әтлә јемләјин, гојун, сүрүләри горусун.

Киши кедир илхыја. Бу заман илхыдан бир ајғыр чыхыр вә дејир:

— Еј, гој бизим бу саһибкар кәлсин! О, бизи бу чәмәндә ач сахлајыр, ачындан лап ғырылырыг. Бахса ки, бу ајағымын алтында нә јазылыб, мән онун алнына бир тәпик чәкәрдим.

Киши дејир:

— Өлдүрүн ајғыры!

Өлдүрүрләр. Инди дә кедир нахырларынын јанына. Өнүнә бир буға чыхыр:

— Муу, муу, бу бујнузуму сәнин гарнына илишдирәрдим.

Киши нахырчылара дејир:

— Буғаны кәсин, јејин.

Кәсирләр, јејирләр. Киши евә кәлир. Гајынанасы ғызыјла сөһбәт едирмиш:

— Еј, бизим бу киши нечә олду ки, көпәкләри дә, ајғыры да өлдүрдү, буғаны кәсдирди? Јә’гин бир шеј билир. Сән өзүнү хәстәлијә вурарсан, мән ону сөјләтдирәрәм. Ондан сонра бәлкә дә шејтанлар ону өлдүрәчәкләр, чаныны алачаглар.

Арвада да елә бу лазым иди. Сәһәр о башдан башлајыр:

— Аһ-уф, аһ-уф.

Киши безир, уста кәтиртдирир вә бир сандыг дүзәлтдирир. О, бу

сандыға кириб нә билirmiшсә, һамысыны данышмалыјмыш. Бу вахт гапыја бир хоруз гонур:

— Гук-гу-лу-гууу!

Бу хоруз банлајанда киши анлајыр ки, хоруз дејир:

— Бир гарғыдалы дәнәси тапырам, ғырх тојуг чағырырам. Собанын далында пајалар вар, арвадын хәстә дејил, гап о пајаны.

Киши сандыға бир балта вурур, бир чубуг көтүрүр башлајыр онлары вурмаға. Хоруз өзүнү чатдырмасајды, киши өләчәкди. Нағыл да битди.

ГЫРХ ТОҒЛУ

Бир дәфә бир һиләкәр чобан кешишин јанына кәлир вә дејир:

— Кәнддә ешитдим ки, сәнә чобан лазымдыр.

— Еј, еј,—кешиш севинир,—ғырх тоғлум вар, чобан тапа билмирәм. Кәл разылашаг, мәним тоғлуларымы отар.

Бир парча чөрәк үстүндә разылыға кәлирләр¹. «Чобан, сән тоғлулары Хедерлездән² Гасымачан³ отарачагсан».

Ертәси күн сәһәр тездән кешиш чобанла галхыр, ғырх тоғлуну ајлајыб чөлә говур. О дејир:

— Мәним саһәмдә отарарсан, ахшам үстү исә евә кәтирәрсән. Күнорта јемәјини сәнә мән өзүм кәтирәчәјәм ки, јолларда вахт итирмәјәсән, тоғлулар да тәләф олмасын.

Чобан:

— Јахшы,—дејә чаваб верир.

Күнорта олур, кешиш чобаны јолухмаға кедир. Ора бахыр, бура бахыр, нә чобан, нә дә ки, тоғлулар варды, санки јерә кирмишдиләр. Артыг шәр гарышыр, гаранлыг чөкүр, кешишин чобаны исә јохдур ки, јохдур.

Ертәси күн кешиш башлајыр тоғлуларла чобаны әтраф кәндләрдә ахтармаға. Адамлардан сорушур, амма «көрдүм» дејән олмур. Бир һәфтә, бир ај кечир, нә чобан вар, нә дә ки, тоғлулар. Кешиш артыг итијини тапмаг үмидини кәсмишди.

Алты ај кечир. Хедерлездән Гасымачан олан вахт тамам олур. Кешишлә чобанын сөзләшмәси дә белә олмушдур ки, чобан Хедерлездән башлајачаг, Гасымда һесаблашма олачаг. Дүз Гасым күнү ахшам үстү кешиш килсәдән јеничә кәлмишди, отуруб су гамышындан һазырланмыш касада чөрәклә гатыг јејирди. Бу вахт чобан

¹ Јә’ни чөрәјә анд ичирләр, ону өзләринә шаһид сечирләр.

² Х е д е р л е з — мугәддәс Кеорки күнү, јайын биринчи күнү.

³ Г а с ы м — мугәддәс Дмитриј бајрамы; 8 нојабр (халг тәғвимиңә көрә ғышын башланмасы бајрамы).

ичәри кирир, чијниндә дә чомаг, чомағындан исә тоғлу дәрисе сал-
ланырды.

Кешиш бахыр ки, онун чобаныдыр, атылыр үстүнә вә дејир:

— Еј, ај көпәк оғлу, һаны мәним тоғлуларым?

Чобан тез өзүнү әлә алыр вә дејир:

— Динлә мәни, кешиш баба, инди һәр шеји ајдынлашдырача-
ғам.

Көј чатлады,
Шимшәк партлады.
Отуз икисинин өдү
Бирдән партлады.

— Галдымы,—дејир,—сәккизи?

Кешиш дејир:

— Галды:

Јарғандан атланды гоч тоғлу,
Далынча да кетди беш тоғлу.

— Галдымы,—дејир,—икиси?

Кешиш дејир:

— Галды.

Дүнән өлдү бириси,
Будур букүнкүнүн дә дәрисе.

— Өдә газанчымы, чыхым кедим.

Кешиш ғамыш касаны гатыг гарышыг гапыр ,јапышдырыр чо-
банын сифәтинә.

Чобан ғачыб күчәјә чыхыр вә өз-өзүнә дејир:

— Сағ ол, оғлум, саһибкарын јанындан үзү ағ чыхдын.

Тоғлулар чобана алты аја јетди, нағыл да битди.

БАЧАРЫГЛЫ АРВАД

Бир кишинин арвады бир аз тәнбәл имиш. Јазыг иши һеч севмәз-
миш. Арвадын бундан башга да ахмаглылары вармыш.

Киши артыг о гәдәр безмишди ки, башламышды сөјләнмәјә:
«Бәсдир, мән сәни бәсләдим. Бүтүн күнү јатырсан!»

— Е-е, бәс нә едим?—дејә чаваб верир кәләкбаз гадын,—уша-
ғымыз да јохдур. Нәјә чалышым?

— Инди ушағымыз јохдур дејә ишләмәк лазым дејилми? Бәс-
дир даһа јатдын. Сабаһдан көрүм ки, сән дә бир иш көрүсән!

Арвад сорушур:

— Нә иш көрүм, еј?

— Бах, көр чамаат нә едир, сән дә ону ет.

Ертәси күнү киши чөлә кедән кими арвад кедир гоншулара ки,
бахсын, көрсүн онлар нә едирләр, о да ондан етсин. Гоншуларын
һамысы ғарғыдалы совурурлармыш. Арвад евә кәлир, ғарғыдалы
олмадығындан башлајыр ун совурмаға. Һава исә күләкли имиш:
арвадын үз-көзү, пал-палтары тамам ун олур. Һәјәтин ичи дә сан-
ки ғыров дүшмүш кими ағарыр.

Заваллы киши кәләндә әлләрилә башыны тутур:

— Сән дәлисәнми, ај арвад? Бу Һәјәтин ичи нијә белә ағаппаг-
дыр?

— Ун совурурдум, ај киши. Гоншулар ғарғыдалы совурурду, мән
дә дедим ун совурум.

— Бәсдир, аман? Бир дә белә иш еләмә!

— Бәс нә едим?—дејә арвад сорушур.

— Нә едәчәксән, сән дә башга арвадлар кими бир шеј ју, сүпүр.

— Ертәси күнү арвад јумагдан башлајыр. Көтүрүр кишинин
гыврым папағыны, гојун дәрисиндән олан шалварларыны, узун
күркүнү вә тумач чанлығыны, башлајыр јумаға. Сабунлајыр, са-
бунлајыр, јујур. Һеч дуруламадан кишинин кәлмәсинә јахын пал-
тарлары сәрир. Папағы бир пајаја асыр, күркү, шалварлары вә чан-
лығы да дарвазанын үстүнә атыр. Киши буну көрәндә лап өзүндән
чыхыр. Истәјир ки, арвады дөјсүн, анчаг тәнбәли дөјсән дә, о јенә
дә тәнбәллијиндә ғалыр. Арвад кишијә дејир:

— Сән дедин бир шеј ју, мән дә јудум...

Киши дејир:

— Бәсдир, нә сәнин ишин, нә дә өзүн мәнә лазым дејилсән. Сән
мәни лап дири-дири једин.

— Сакит ол, а киши,—дејә арвад әринә јалтагланыр,—бундан
сонра јахшы иш көрәчәјәм...

Белә-белә кишинин һирси сојујур. Ертәси күнү киши чөлә ке-
дәндә арвад сорушур ки, нә иш көрсүн. Киши бағырыр:

— Бәсдир, мәндән сорушма. Бејнинә нә јерләшсә, ону да елә.

Киши үрәјиндә фикирләшир: «Бахым, көрүм бу дәфә нә едәчәк».
Ишдән ғајыданда көрүр ки, арвад әлиндә бир дәјәнәк күрт тојуғу
говур. Киши бағырыр:

— Ај ғыз, дәлисәнми, нә едирсән?

— Бу мәрәти өлдүрәчәјәм!—дејә арвад кишидән дә һирсли ба-
ғырыр,—чүчәләри әмиздирмир. Заваллылар бүтүн күнү чивилдә-
јибләр.

Кишинин һәм күлмәји кәлир, һәм дә һирсләнир. О, башлајыр
бу ахмаг арвада ағыл вермәјә:

— Ај арвад, бир аз ун көтүр, о чүчәләрә ғарғыдалы унундан

жем назырла, јесинләр, онда сусачаглар, чивилдәшмәјәчәкләр. Күрт тојуг да һеч чүчәләри әмиздирәрми?

Бу һадисәдән сонра киши бу гәрара кәлир ки, арвады бошасын. Дејир:

— Башымы көтүрүб һара кәлди кедәчәјәм. Әкәр мәним бу арвадымдан ахмағыны тапсам, гајыдачағам, тапмасам, јолум бир дә бу јанлара дүшмәјәчәк.

ГАНИШ

Бири вармыш, бири јохмуш, бир гүдрәтли вә күчлү падшаһ вармыш. Бу падшаһын да бир гызы вармыш. Гыз елә көзәл имиш ки, бүтүн дүнјада онун кимиси јох имиш. Ады да Софи имиш. Софи гывраг бојлу, балача ајағлы бир гыз имиш. Бүтүн падшаһлыгда елә бир чәкмәчи вә ја бир дәрзи јох имиш ки, Софијә ујғун палтар ја башмаг тиксин. Чохлары Софијә палтар вә башмаг тикмәк истәмишләр, амма падшаһын үрәјинчә олмамышдыр.

Софи бөјүк гыз оlanda падшаһ өлкәнин чамаатына јајыр ки, ким Софијә бир палтар, бир чүт башмаг тиксә вә онлары Софи бәјәнсә, падшаһ гызыны она верәчәк. Амма ким тикиб баша чыхмаса, ону падшаһ шәһәрин арасындакы акасија ағачындан асачаг.

Чох хошбәхтлик ахтаран тапылар. Чохлары падшаһын күрәкәни олмаг истәјир, амма онларын һеч бири падшаһын бәјәндијини дүзәлдә билмирләр вә чанларындан мәһрум олурлар.

Падшаһын деншик көмәкчиси вармыш. О, чохдан өз оғлуну падшаһын көзәл Софисинә евләндирмәк истәјирмиш. Онун оғлунун ады Јанчијмиш. О, өз оғлуну башга падшаһлыға көндәрир ки, дәрзилик өјрәнсин. Јаны илә дә ики адам көндәрир, тапшырыр ки, Јанчијә нәзарәт етсинләр ки, дәрзилији јахшы өјрәнсин, өзләри дә өјрәнсинләр.

Ики ил Јанчи дәрзилик «өјрәнир», бүтүн күнү динчәлир вә кечә дә гонаглыгларда олур. Сәнәтин атасынын онунла көндәрдiji көмәкчиләр өјрәнирләр. Јанчи исә елә һеј дејәрмиш:

— Мән ишләмәјә, дәрзилик өјрәнмәјә алышмамышам. Гој мәним көмәкчиләрим мәним дә әвәзимә өјрәнсинләр.

Өјрәнмәк вахты битәндә Јанчи бу үмидлә евә јолланыр ки, онун көмәкчиләри Софијә бир көзәл палтар тикәчәкләр, о да олачаг падшаһын күрәкәни. Падшаһ өлөндә дә ону јериндә галачаг.

Евә гајыданда јолда Јанчи бир кәңч чәкмәчи илә растлашыр. Онун ады Ганиш имиш. Ганишин бүтүн дедә-бабалары танымыш чәкмәчи имиш. Онлар чамаата бајрам чәкмәләри тикәрмишләр. Ганиш дә онлардан ајаггабы тикмәк өјрәнмишдир. Атасы өлөндән сонра о, аваданлыглары көтүрүб јолланыр дүнјаны сәјаһәтә. Га-

ниш Јанчијлә сөһбәт едөндә баша дүшүр ки, Јанчи падшаһын күрәкәни олмаг истәјир. О, фикирләшир, фикирләшир вә дејир:

— Мән дә бәхtimi сынасам нә олар ки?.. Бәлкә падшаһ вә онун гызы мәним башмагларымы бәјәнәчәкләр. Онлары гызлар чох бәјәнирләр.

Јанчи буну ешидөндә күлүб дејир:

— Сән нијә араја сохулмаға чалышырсан, ај диләнчи? Сән бир бах, рүбаларын јамаг әлиндән көрүнмүр. Отур евиндә, бурнуну да һәр јерә сохма.

Ганиш бу сөзләрдән инчијир вә дејир:

— Мән сәндән чох касыб кејинсәм дә, бу, бир шеј дејил. Бахыг, һансымыз бәјәнилән иш көрәчәјик.

Беләчә сөһбәт едә-едә онлар падшаһын евинә доғру кедирләр. Јолда бир сәс ешидирләр. Бир гарышга инәјин ајаг изиндәки суда боғулурмуш. Ганиш әјилиб гарышганы чыхардыр. Гарышга севиндијиндән ганадынын бирини чыхардыб Ганишә верир вә дејир:

— Чаван оғлан, буну мәни тапмаг үчүн көтүр. Бәлкә бу дүнјада мән дә сәнә дара дүшөндә бир фајда вердим. Чәтинә дүшсән, бу ганады көтүр вә мәни чағыр.

Ганиш ганадчығы бүкүр, гојур торбасына вә јолуна давам едир. Кедә-кедә кәлиб јетиширләр бир бөјүк вә ити ахан чаја. Бахыб көрүрләр ки, чајын көнарында гумун ичиндә далғанын чајдан атдығы бир балыг дөјүнүр. Балыг онлары көрән кими башлајыр јалвармаға:

— Гојмајын мәни бурада өлмәјә, гардашлар, суја атын. Артыг бу гызмар гумун ичиндә буғланырам.

Јанчи күлүмсәјир вә јолуна давам едир. Амма Ганишин балыг чаны јаныр, онун гујруғундан тутур вә чаја атыр. Балыг дејир:

— Чох сағ ол, гардашым. Мәни тапмаг үчүн ал бу пулчуғу. Бәлкә вахт кәләчәк, мәним дә сәнә көмәјим дөјәчәк.

Ганиш пулчуғу да гојур торбасына вә јолуна давам едир. Кәлиб бир дәрәјә чатырлар. Бу дәрәни су елә басмышды ки, палчығы јаз-јај гурумазмыш. Бирдән бир хошакәлмәз сәс ешидирләр, елә бил кимсә аглајырды. Бир аз да гулаг асырлар, анлајырлар ки, чанавар улајыр. Јанчи вә көмәкчиләри бу горхунч сәси ешидән кими вар күчләри илә гачыб кедирләр.

Ганиш гулаг асыр, асыр вә өз-өзүнә дејир:

— Бу чанавар кефиндән уламыр. Онун башына бир иш кәлиб.

Ганиш јахынлашанда көрүр ки, чанавар батаглыгда батыб, јалныз көзләри парылдајыр, гулаглары титрәјир, сәси дә артыг кәсилр. Чанавар Ганиши көрән кими көзләриндән јаш долу кими ахыр вә дејир:

— Көмәк ет, артыг бу сојуг батаглыг ичиндә мәһв олурам. Эт-рафда һеч кәс јохдур. Ики күн, ики кечәдир ки, бурада титрәјирәм. Мән дә сәни дарда гојмарам.

Ганиш чанаварын гулагларындан тутур вә зорла чәкиб батаг-

лыгдан чыхардыр. Чанавар силкинир, бир балача көлмәчәнин ичиндә јуварланыр, гүјругундан бир нечә түк гопардыр вә Ганишә дејир:

— Ал бу түкләри, гору. Чәтинликдә сәнә лазым олсам, үфлә онлары, мән сәни јерин алтында да олсам, тапыб јардым едәчәјәм.

Ганиш түкләри дә тробасына гојуб јолуна давам едир. Кәлиб Јанчикилә јетишир вә онлар бир јердә кедирләр. Нәһәјәт, падшаһын евинә чатырлар. Јујунурлар, өздәринә кәлирләр вә падшаһын јанына кедирләр.

Нөкәрләри падшаһа дејирләр ки, ики кәнч уста кәлиб. Падшаһ чыхыб усталарын нә үчүн бујурдугларыны сорушур. Ганишлә Јанчи падшаһын өнүндә диз чөкүб дејирләр:

— Биз ешитдик ки, сизин гызыңыз бир палтар вә бир чүт башмаг лазымдыр. Нијјәтимиз будур ки, онлары тикмәјә киришәк.

Падшаһ дејир:

— Јахшы, амма билин ки, бир кечәдә тикмәсәниз вә онлар ејбәчәр олсалар, о сәһәр акасија ағачындан асылачагыңыз.

Усталары бир отаға кечирдирләр вә ахшам үстү онлара палтар вә башмаг тикмәк үчүн материал кәтирирләр.

Јанчинин иши асан иди, чүнки онун үчүн көмәкчиләри ишләјирдиләр, о исә јалныз кәзинир вә онлара бағырырды. Палтар артыг һазыр оlanda күн һалә доғмамышды. Ганиш бүтүн кечәни вар гүввәси илә ишләјир. Көмәкчиләр дохсан доғгуз тәр төкүрләр. Күн доғанда падшаһ гызы вә көмәкчиләри илә кәлир. Јанчинин атасы да онун јанында иди. Софи палтары вә башмаглары кејир. Палтар көзәл тикилмишди, лакин Софи әтәјини галдыранда, ајагларындагы башмаглары көрүб чашбаш галырлар. Онлар елә гывраг вә елә көзәл имишләр ки, сөзлә демәк мүмкүн дејилмиш.

Јанчинин атасы көрәндә ки, башмаглар да јахшы вә гывраг тикилиб өзүнү итирир. О, Ганиш мәнв етмәк истәјир вә падшаһа дејир:

— Көрүрәм ки, мәним гүдрәтли вә гүввәтли һөкмдарым, сән өзүнүн көзәл гызын Софини бу касыб чәкмәчијә верәчәксән, амма вермәмишдән әввәл гој о даһа бир тапшырыг јеринә јетирсин.

— Нә етсин, сөјлә!—падшаһ өзү дә Софини Ганишә вермәк истәмирди.

Јанчинин атасы дејир:

— Гој о бир кечәдә бир дәмрли¹ дары дәнәсини јығсын.

Шәр гарышанда падшаһ дејир ки, бир дәмрли дары дәнәсини чөлә дағытсынлар вә гој Ганиш онлары әлләри илә сабаһа гәдәр топласын. Елә дә едирләр. Неванлары вә гушларын һамысыны бағлы сахлајырлар ки, дарыны јемәсинләр. Сонра һәјәтә бир дәмрли дары дәнәси сәпирләр.

Ганиш әлләрилә башыны тутур вә дүшүнүр. Баша дүшүр ки,

¹ Дәмрли—21,5 кг-а бәрәбәр көһнә чәки ваһиди. Бу чәки ваһиди илә адәтән тахыл чәкәрмишләр.

падшаһа күрәкән олмаг о сандығы кими дә асан дејил. Дүшүнә дүшүнә гарышганын сөзләрини јадына салыр. Торбасындан онун ганадыны чыхардыр вә чағырыр. Гарышга елә бил ки, чоһдан бурада имиш.

Ганиш дәрдини она данышыр вә көмәк истәјир.

— Дәрд чәкмә, мәним хиласкарым. Бу дәррдән мән сәни асанлыгла чыхардачағам,—дејә гарышга јох олур. Бу вахт һәјәт гарышгаларла долур. Нәрәси бир дары дәнәси көтүрүр, дәмрли долур, һәјәтдә һеч бир дәнә дә дары галмыр. Ганиш гарышганы өпүр, һамысына «сағ олун» дејир вә торбасыны башынын алтына гојуб јатыр. О, јухуда көрүр ки, анасы ағлајыр.

Сәһәр нөкәрләр падшаһа сөјләјирләр ки, дәмрли дары дәнәсијлә долуб, һәјәтдә бир дәнә белә јохдур. Ганиш өзү исә јорғунлугдан јатыр. Падшаһ тапшырыр ки, Ганиши ојатсынлар, јујундурсунлар вә ән баһалы рубалар кејиндирсинләр. Анчаг бу вахт Јанчинин зијанкар атасы јенә падшаһа дејир:

— Мәним әзиз вә әвәзсиз падшаһым! О көзәл вә баһалы үзүјүн јадындадырмы? Сән ону дәниздә чимәндә итирмишдин. Мәнә елә кәлир ки, бу фүгәра ону да тапа биләчәк.

Падшаһ бир аз фикирләшир. Күл кими гызыны бу чәкмәчијә вермәјә үрәји кәлмир вә о, Ганишә дејир ки, бир күн, бир кечәнин ичиндә дәниздә онун үзүјүнү тапса, сөзсүз-сөһбәтсиз Софини она верәчәк.

Ганиш башыны ашағы салыр, дәнизин кәнарына кедир, бир дашын үстүндә отуруп вә фикирләшир. Бир аздан сонра гумдан гуртардығы балыг јадына дүшүр. Торбасыны ачыр вә онун ичиндән балығын пулчуғуну чыхардыр. Бирдән уғулту гопур, дәниз гапгара олур, далғалар елә јүксәјә галхыр ки, Ганиш лап горхур. Дәнизә бахаркән балығын сәси ешидилир. Артыг балыг лап саһилә јахынлашмышды.

Ганиш чәтинлијини она баша салыр вә јалварыр ки, она көмәк етсин.

— Неч дәрд чәкмә, гардашым, мән һамысыны билирәм. Инди чә үзүк сәнин бармағында олачаг,—дејә балыг дәнизә чумур.

Бир гәдәр сонра балыг сујун үзүнә чыхыр, ардынча да чүрбәчүр балыглар чыхмаға башлајырлар. Мешәдә јарпағын сајы гәдәр, чөлдә от гәдәр балыг јығылыр. Һамысы да онун өнүндән кечәрәк дејирләр ки, үзүјү тапа билмәјибләр. Һәмин балыг һирсләнир вә башлајыр балыглары сајмаға ки, көрсүн онларын һамысымы дәниздән чыхыб. Бирдән јаваш-јаваш дәниздән үзүк ағзында бир топал вә гоча хәрчәнк чыхыр. Көрәндә ки, үзүк вар, балыглар һамысы дәнизин ичиндә фырланырлар, дәниз дә сакитләшир.

— Сағ олун, балыгчығларым, сағлыгла галын,—дејә Ганиш үзүјү дә көтүрүб падшаһын јанына кедир.

Сәһәр тездән падшаһа сөјләјирләр ки, Ганиш кәлиб, онун итмиш үзүјүнү дә кәтириб. Буну Јанчинин атасы ешидәндә чашыр, һир-

синдэн ағлы башындан чыхыр. Дизи үстә падшаһын ајағларына дүшүб дејир:

—Мәним гүдрәтли падшаһым! Сән билирсән ки, дәвләтин нә гәдәр бөјүк вә варлыдыр. Бизим өлүм вахтымыз јахынлашыр. Сән хәстәләниб өлсән, аллаһын ичәзәсијлә көјә кетсин, нә олачаг? Сәннин бу дүнјада гызындан башга һеч кәсиң јохдур. Амма әкәр сәнин гызынын бир оғлу олса, бу, башга мәсәлә. Онда она үмид еләмәјә дәјәр, амма белә кимә үмид едәчәксән? Сән көзүнү гапајан кими вар-дәвләтин боранда гүрү күл кими дағылачаг. Чәкмәчи бир кечәдә бир дәмйрли дары дәнәсини јығды, бир кечәдә сәнин итән үзүјүнү дәниздән тапды. Инди она тапшыр ки, тојун икинчи күнү бир оғуллаһы олсун.

—Јахшы, мән буну да тапшырачағам. Амма, әкәр тојун икинчи күнү онларын оғуллаһы олса, онда Ганиши јох, сәни акасија ағачындан асачағам. Чүнки мәним Софим сәнин әлиндән чох көз јашы төкүб.

Сонра падшаһ Ганишә тапшырыр ки, тојун икинчи күнү онларын «ана», «ата» дејән бир оғуллаһы олмалыдыр.

О күнү дә тој едирләр, амма Ганиш тојда чох шән дејилди. О, падшаһын тапшырығыны нечә јеринә јетирәчәји һаггында дүшүнүрдү, чүнки, әкәр јеринә јетирмәсә, акасија ағачындан асылачагды.

Тој битди. Ахшам јатырлар, һамысы да ширин јухулар көрүрләр. Тәкчә Ганиш јатмыр, фикирләшир. О, бајыра чыхыр вә бағчанын ичиндә кәзинир. Бирдән онун өлүмдән гуртардығы чанавар јадына дүшүр. Торбасыны ачыр вә чанаварын түкләрини чыхардыр. Баханда көрүр ки, чанавар артыг онун јанында достчасына гујруғуну булајыр. Һава ајдынлыг иди, көјдә минләрлә улдуз парылдајырды. Чанавар дејир:

—Нијә дәрдлисән, достум? Нә чәтинлијин вар, мәнә сөјлә. Мән сәнә көмәк етмәјә һазырам.

Ганиш башына кәләнләри она данышыр вә сорушур ки, падшаһын тапшырдығы бу иш баш тута биләрми?

—Дәрд еләмә, саһибкарым! Бу иши мән өз үзәримә көтүрүрәм. Бир кәнддә бир дул арвад вар. Онун әри бир нечә күн әввәл өлүб, бир бөлүк ушағы јетим галыб. Мән сәнин дәрдини она данышачағам, о да кичик ушағыны сәнә верәчәк, чүнки онлары једиртмәјә, кейдирмәјә һеч нәји јохдур. Сән мәни бурада көзлә. Мән тез о гадынын јанына кедәчәјәм,—дејә чанавар гачыб кедир.

Чанавар кәлир дул гадынын јанына. Мәсәләни данышыр вә кичик ушағыны истәјир. Гадын фикирләшир, фикирләшир вә ушағы јата-јата чанавара верир. Чанавар гачараг ушағы Ганишә кәтирир, өзү исә керижә, чөлә гајыдыр.

Ганиш јавашча ичәри кирир, ушағы кәлинлә өз арасына гојур вә јатыр.

Сәһәр тездән Ганишлә Софи һәлә јатаркән кичик Киру ојаныр

вә башлајыр ағламаға. Онун сәсинә Софи галхыр, ону гучағына алыр. Киру сакитләшир. Сәсә падшаһ кәлир вә Киручуғу көрүр, севинчиндән башлајыр ағламаға. Киру падшаһа бахыр, саггалындан чәкир вә дејир:

—Баба, мәним бабачығым!

Падшаһ Кируну гучағына алыр вә дејир:

—Бағышлајырам сизи, өвладларым. Хошбәхт вә раһат јашајын! Сәһәр тездән зәнк чалыныр. Чамаат топлашыр. Ганишлә Софини тәбрик едирләр. Падшаһ исә Јанчинин атасыны акасија ағачындан асыр.

НАҒЫЛ-ТАПМАЧА

Кечмиш заманларда бир гоча вармыш. О, бәрк хәстәләнибмиш. Өлүм ајағында гоча оғланларыны јанына чағырыр вә дејир:

—Оғланларым, күнләрим ғысадыр. Тезликлә сизи тәрк едәчәјәм. Амма көзләрим гапамамышдан габаг истәјирәм сизә бир нағыл-тамачаны баша салам. Сиз беһсиниз, бәлкә бириниз мәнә онун мәнасыны изаһ едәсиниз.

Оғланлар дөрд көзлә аталарына бахырлар. Гоча да оғланларына бахыр, бахыр вә нағылы сөјләмәјә башлајыр:

—Бир мешәдә бөјүк бир палыд ағачы вармыш. Јүз илләр јашамыш бу палыд ағачы нә сојугдан, нә дә борандан горхмазмыш. Будаглары ағач јоғунлуғунда, гозасы исә чевиз бојда имиш. Бир күн бу мешәјә бир дүлкәр кәлир, мешәнин ичиндә кәзәрәк үјгүн бир ағач ахтараркән көзүнә бу палыд ағачы дәјир. Палыд о гәдәр һүндүр имиш ки, дүлкәр онун дибиндән тәпәсинә нәзәр саланда папалы башындан дүшүр. О, голларыны чырмајыб балтаны әлине алыр вә палыды кәсмәјә киришир. Палыды јыхана гәдәр дүлкәр үч күн, үч кечә ишләјир, будагларыны будајыб доғгуз чүт өкүзлә сүрүјүб евинә кәтирир, тири тахта кими мишарлајыб гурудур. Пајызда онун јанына бир чәлләкчи кәлир, тахталары сатын алыр вә јүкләјиб өз евинә кәтирир. О, тахталардан чәлләк үчүн пәрчимләр вә диб дүзәлдир, һалгаларла бәркидәрәк бөјүк бир чәлләк һазырлајыр. Һәр ил пајызда чәлләјә шәраб төкүб тој, јас, хач сујуна салма мәрасими үчүн чамаата сатыр. Нечә ки, чәлләк мөһкәм имиш, бу чүр давам едәрмиш. Лакин бир күн чәлләјин һалгалары гопур, шәраб ахыр, чәлләк гурујур. Чәлләкчи хәбәр тутанда исә артыг кеч иди: чәлләјин пәрчимләри араланмыш, һалгалары дүшүб дағылмышды. Нә едәсән, бир јығын тахта пәрчим олсалар да чәлләк дејилдиләр. Артыг ушаглар күчәдә һалгалары дијирләјирди. Ев саһибәси исә диб вә пәрчимләри одун јеринә јығмышды. Дејин, нә олду о мөһкәм чәлләјә?

Инди бу нағылын мәнасыны мәнә ајдынлашдырын.

Беш гардаш фикирлэшә-фикирлэшә галмышды, амма бири дә бу тапмачаны аламамышды.

О заман аталары демишди:

— Сиз кәнчсиниз, она көрә дә бу нағылы баша дүшмәдиниз. Бунун мәнасыны мән сизә ајдынлашдырачагам: нәһәнк ағачлы мешә бизим өлкәмиздир; чәлләк бир аиләдир; пәрчимләр биз, аилә үзвләријик; һалгалар бирлик вә разылыгдыр; шәраб севинч вә хошбәхт һәјатдыр. Аиләдә бирлик вә разылыг варса, хошбәхтлик дә вар. Разылыг олмајан аиләјә һејф. Горујун пәрчимләри, оғулларым!

Бөјүк огул диз чөкәрәк гочанын әлиндән өпүр вә дејир:

— Сағ ол, ата, дәјәрли нәсиһәт үчүн. Нә гәдәр ки, биз сағыг, ону унутмајачағы.

ЭДАЛӘТ

Бир нәфәр ишләјир, чалышыр, пул топлајыр, тәзә бир ев алыр. Сонра башлајыр һәјәтдә гују газмаға. Газаркән бир күпә гызыл пул тапыр вә дејир:

— Бу күпәни гызыл пулларла бир јердә евини мәнә сатан адама апармаг лазымдыр, чүнки мән она јалныз јерин үстүндәкинин пулуну вермишәм, јерин алтындан нә тапылса, она дүшүр.

Нечә фикирләшмишдисә, елә дә едир. Күпәни көтүрүб евини она сатан адамын јанына кедир вә дејир:

— Һәјәтдә гују газырдым. Бах, бу гызыл пул долу күпәни тапдым. О сәнә дүшүр, чүнки мән сәнә јалныз јерин үстүндәкиләрин пулуну вермишәм. Бујур!

О бири дејир:

— Көтүрә билмәрәм! Пуллар артыг сәиндир, чүнки мән еви сәнә торпагла бирликдә сатмышам.

— Көтүр, көтүрмәјәчәјәм,— башлајырлар чәкишмәјә, дава еләмәјә. Ағыллы бир адама јалварырлар ки, эдаләти бәрпа етсин, онлары разы салсын. Гоча чалышыр онлары разы салсын, пулу гардаш пайы кими бөлсүнләр, амма мәһкәмәни баша чатдыра билмир: бири верир, о бири алмыр. Көрәндә ки, белә разылашмадан бир шеј чыхмајачаг, ариф адам сорушур:

— Сизин ушагларыныз вармы?

Бири дејир ки, дәлиганлы бир оғлу вар; о бири дә дејир ки, бөјүк гызы вар.

Агил дејир:

— Онлары евләндириң! Күпәни дә гызыл пулларла биркә онлара вериң!

Онлар о саат разылашырлар, ушагларыны евләндирирләр, гуда олурлар, гызыл пуллу күпәни дә кәнчләрә верирләр.

БАЛАКИР ВӘ САҢИБКАР

Бир күн Балакирин ушаглыг досту нөкәр Митрани онун јанына жәлир вә дејир:

— Артыг саһибкара ишләмәјә тагәтим јохдур. О, арвадымла мәнә чох әзијәт верир. Елә һеј ешидирәм: «Аваралар, тәкчә чөрәк јемәји билирсиниз, сиздән һеч бир фајда јохдур.

Митрани дәрин бир аһ чәкир вә әләвә едир:

— Чөрәк... Биз онун адыны да унутмушуг. Јалныз гарғыдалы унундан һазырланмыш сыјыг бизи доғурур. Нөкәрләрин һамысы ачындан дишләрини гычырдырлар. Сөјлә мәнә, Балакир, нә едим? Биз сәнинлә көһнә достуг.

Балакир дејир:

— Еј достум, Митрани, сөзлә көмәк етмәјәчәксән. Ағыллы башлы бир шеј фикирләшмәк лазымдыр. Кет евә, көзлә. Мән өзүм кәләчәјәм.

Бир нечә күн кечир. Балакир һәммин гәддар саһибкарын јанына кедир вә она дејир:

— Мәни нөкәр көтүр. Мән күчлү вә әсил ишчијәм. Өкүз кими ишләјәчәјәм. Һагг да лазым дејил. Јалныз күндә мәни үч дәфә једирт, бир дә кечә дүшүнмәјимә мане олма.

Саһибкар дејир:

— Јахшы, разыјам.

Чох кечмир саһибкар шәһәр базарына буғда сатмаға һазырлашыр. О, ешитмишди ки, базарда чохлу оғру вар вә һәр күн арабалары сојурлар, ат, пул, нә тапсалар, апарырлар. Саһибкар дүшүнүр: «Балакири дә өзүмлә базара апарачагам. Гој о атларла арабаны көздәсин».

Балакир ән јахшы атлары гошур. Араба зыңгыров кими зыңгылдајыр. Арабаны буғда чуваллары илә јүкләјир, саһибкарла арабаја минирләр вә шәһәрә јолланырлар. Шәһәр чох узаг дејилмиш. Ахшам үстү онлар ораја јетиширләр. Бир јердә гонаг галырлар. Саһибкар Балакирә дејир:

— Бах һа, сән кечә јатма, атлары гору.

Балакир дејир:

— Фикир еләмә, мән јухуја кетмәрәм.

Саһибкар узаныр, амма чох јата билмир. Арабајла атлар бејиндән чыхмыр. О, өзүнү елә көстәрир ки, куја јатыр, амма Балакири күдүр. Бир саата гәдәр көзү јумулу узаныр, сонра көзләрини ачыб Балакирдән сорушур:

— Јатмырсан ки?

— Јатмырам, саһибкар.

— Бәс онда нә едирсән?

— Фикирләширәм, саһибкар.

— Нә фикирләширсән, Балакир?

— Фикирләширәм ки, аллаһ бу дағлары дүз сујун ичинә нечә гојуб ки, онлар һеч боғулмурлар.

— Сән бах һа, арабајла атлары оғрулатмајасан, бурах о дағлары...

— Һеч фикир еләмә, саһибкар. Мән онлары јахшы горујурам. Јат, динчәл.

Саһибкар кечә јарысы ојаныр вә Балакирдән сорушур:

— Балакир?

— Нәдир, саһибкар?

— Јатмамысан ки?

— Јатмамышам, саһибкар

— Јенә дә дүшүнүрсәнми?

— Дүшүнүрәм, саһибкар.

— Нә дүшүнүрсән?

— Дүшүнүрәм ки, аллаһ бу улдузлары көјә нечә мыхлајыб ки, һеч мисмарлары көрүнмүр.

Саһибкар јенидән јухуја кедир. Сәһәр олур. Күнәш ишыг сачмаға башлајыр. Саһибкар ојаныр вә күлүмсәјәрәк сорушур:

— Һәлә дүшүнүрсәнми, Балакир?

— Дүшүнүрәм, саһибкар.

— Сәһәр тездән нә дүшүнүрсән?

— Дүшүнүрәм ки, арабајла атлары апардылар. Бојундуругла чиловлары далында евә ким дашыјачаг?!

АЈЫ ГУЛАГЛЫ ОҒЛАН

Бири вармыш, бири јохмуш (олмасајды, һеч кәс сөјләмәзди). бир гочанын бир гызы вармыш. Дүнјада бу гыздан көзәли јох имиш. Гоча һәмишә онун бир сөзүнү ики еләмәзмиш. Онлар ишләјәр, алын тәрилә газанылан бир парча чәрәк јејәр, ширин-ширин сәһбәт едәр, һәмишә дә доғру данышарлармыш.

Бир сәһәр гоча чөлә кетмәјә һазырлашыр, амма онларын торбаја гојмаға чәрәкләри јох имиш. Гыз гочаја дејир.

— Мән тездән бир нечә көмбә һазырлајыб сәнә кәтирәчәјәм, анчаг билмирәм ки, сән һансы тарланы әкәчәксән.

Гоча дејир:

— Гызым, сән ушаг дејилсән, она көрә дә асанлыглар тарланы тапачагсан, амма јенә дә сән јолу чашмајасан дејә мән ону дүз тарлајачан чызачагам. Сән бу излә тарлаја кәләрсән.

Гоча еркән галхыр, тохуму, котаны арабаја гојур, атлары гошур вә тарлаја јолланыр.

Гызчығаз көмбәләри һазырлајыр вә күнорта чағы јолу әлине

алыб гочанын нишанладығы јерлә кетмәјә башлајыр вә тәләсир ки, гоча атасына бир парча исти чәрәк чатдырсын.

Гоча јолда нишан гојанда узагдан бир ајы буну сәјр едир вә баша дүшүр ки, гочанын далынча гызы кәләчәк. Ајы бу чызлары позур, јолу нишанлајыр дүз өз јувасына. Бу јол мешәнин ичиндән кечирмиш. Бундан башга гыз алдансын дејә ајы јола чохлу көзәл мунчуглар сәпир.

Гызчығаз кәлиб мунчуглара јетишир вә алданыб башлајыр онлары јығмаға. Беләчә, мунчуглары јыға-јыға кәлиб јетишир ајынын јувасына. Ајы исә гызын ардынча кедир вә дешијә чатан кими гызы голтуғуна вуруб сохур өз јувасына вә чыхмаг истәјәндә јуванын гапысыны бир ар¹ бөјүклүјүндә дашла гапајыр ки, гыз асанлыглар орадан чыхыб кетмәсин.

Гоча бүтүн күнү бир парча чәрәксиз, ач вә сусуз ишләјир, ахшам оlanda евә кәлир, бахыр ки, гызы јохдур. О баша дүшүр ки, гызы кимсә тутуб. Дәјәнәји әлине алып, торбаны чијинә кечирдир, гызыны ахтармаға кедир. Гоча ахтарыр, ахтарыр, амма бүтүн чалышмалары бош иди, чүнки о билмирди ки, онун көзәл гызы ајынын бөјүк бир дашла өртүлү дәрин јувасындадыр. Гоча лап әлдән дүшәнә гәдәр ахтарыр, амма еләчә дә гызыны тапа билмир вә дәрддән өлүр.

Гыз хејли вахт ајынын јувасында јалгыз јашајыр, ајы ону бајыра чыхмаға һеч гојмур, горхур ки, гачар, ја да бирдән кәлиб-кечәнләр ону апарар.

Вахт кәлир, гызын өзүнә охшајан бир көзәл оғлу олур, амма тәкчә гулаглары ајы гулагы имиш. Анасы онун адыны Мити гојур. Мити күнү-күндән бөјүјүр вә нәһәнк бир оғлан олур. Бир гәдәр кечәндән сонра күләшдә ајыны үстәләмәјә башлајыр. Инди анасыјла һарада олдуғларыны биләндән сонра о, башлајыр ондан сорушмаға:

— Ана, нијә биз бу гаранлыгда дуруруг, нијә ишыға чыхмырыг? Анасы она чаваб верир:

— Оғлум, она көрә гаранлыгда дуруруг, она көрә ишыға чыхмырыг ки, биз бөјүк бир даш тыханмыш ајы јувасындајыг вә о дашы галдырмаға бир адам јохдур. Әкәр чыхсаг да ајы бизә чатар, керијә гајтарар, ја да истәмәсән, парчалајар.

— Сән ондан горхма, ана. Мән инди бу дашы галдырачагам вә биз чыхыб кедәчәјик. Ајыдан исә мән һеч горхмурам.

Сөзүнү битирәр, битирмәз Мити бөјүк пәнчәләрилә дешијин үстүндәки дашдан јапышыр вә ону бир тәрәфә атыр.

— Инди бизим горхусуз чыхыб кетмәјә имканымыз вар. Артыг биз дә ишыглы дүнјада јашајачағыг.

Анасыјла икиси дә чыхырлар. Мити бөјүк бир ағач чыхардыр, чијинә алып вә анасынын кәдинә јолланырлар.

¹ А р—100 кв м.-ә бәрәбәр саһә ваһиди.

Каш олмајајды, ајы бу вахт чох да узагда дејилди вә көрүр ки, даш јериндә дејил, гача-гача кәлир ки, бахсын көрсүн онун јува-сында нә олуб. Баханда көрүр ки, нә көзәл гыз, нә дә оғлан вар, икиси дә кедибләр. Буну көрәндә ајы елә бағырыр ки, бүтүн мешәјә сәс дүшүр, орада нә гәдәр чанлы вардыса, һамысы ојаныр, лакин ајы анлајыр ки, гыз да, оғлан да кетдиләр вә дүшүр онларын далынча, вар күчү илә гачыр вә нәһајәт, мешәнин кәнарында он-лара јетишир.

Ајы јахынлашан кими Мити бекарчылыгдан јолда кедәркән һазырладыгы ағачы јерә јыхана гәдәр ајынын белинә вурур. Сонра ону чијинләринә галдырыр вә јерә елә чырпыр ки, ајы јерин ичинә батыр. Мити анасынын голундан тутур вә чатырлар онларын кән-динә. Кәндә јетишән кими биринчи кедирләр гочанын торпаг өрт-мүш дахмасына, анчаг әбәс јерә, чүнки гоча чохдан өлмүш, һәјәт-бача исә дағылмышды.

Көрәндә ки, бурада көрмәли бир иш јохдур, јолу алырлар ана-сынын гоһумларыкилә. Гоһумлар гызы көрәндә чашбаш галыр-лар, бөјүк севинчлә онлары гаршылајыр, стол ачыр, үстүнү дә чүр-бәчүр јемәкләрлә долдурурлар.

Амма гонаглыгдан сонра һамы башлајыр Митинин гулаглары-рына күлмәјә вә буна көрә дә о анасына дејир:

— Ана, мән сәни бир мүддәт тәрк едәчәјәм. Бурада гоһумларын-ла јаша, мән исә кедим ишыглы дүнјаны кәзим, көрүм нә вар, нә јох. Сонра јенә дә кәлиб сәнин јанында јашајачағам.

Митинин анасы көзләриндә јаш ону јола салыр, јалварыр ки, өзүнү горусун, анасыны унутмасын, чалышсын евә тез гајытсын.

Мити анасы илә худаһафизләһиб узаг сәфәрә јола дүшүр. Јол-да һава чох исти олур вә о, сусајыр. Она көрә дә бир ахар суја ча-танда әјилир ки, сәрин судан ичсин, көрүр ки, су буланды. Бир дә бахыр ки, дагда күчлү, нәһәнк бир адам дурур, ири дашлары ов-чунда сыхыб тоз едир вә суја атыр. Она көрә дә су буланыр.

Буну көрән Мити ондан сорушур:

— Дејәсән ишин-күчүн јохдур, су буландырырсан, гојмурсан ичәм. Јохса чанындан безмисән?

— Ким, сәнми?—Һәммин адам чашараг сорушур.—Мән Даш Эзә-нәм вә сәндән һеч бир дамчы да горхмурам. Әкәр истәјирсәнсә, кәл, күлөшәк.

— Мән дә сәндән горхмурам вә инди тутушмаға да разыјам.

Бунлар икиси дә башлајырлар күлөшмәјә. Даш Эзән тутанда Митинин дәриси әлиндә галыр, анчаг Мити јапышанда Даш Эзән-дән әт гарышыг сүмүк дә чыхардыр. Чох чәкмир Мити ону чијнинә алыб јерә елә вурур ки, он сажын јерә батыр.

Даш Эзән билмир нә етсин, башлајыр Митијә јалвармаға ки, бирчә ону јердән чыхартсын, досту олачаг.

Мити ону јердән чыхардыр, онлар дост олурлар вә јолларына давам едирләр. Кедә-кедә кәлиб јетиширләр бир мешәјә. Бир дә

бахырлар ки, орада нәһәнк бир адам вәләс ағачларындан јапышыб чаты кими долајыр.

— Бура бах, Вәләс Долајан, башга ишин јохдурму? Нијә ағач-лары корлајырсан?—дејә Мити вә Даш Эзән ондан сорушурлар.

— Сизи бура ким чағырды? Мәнимлә нә ишиниз вар, мән күчү-мү сынајырам, көрүрәм ки, мәндән күчлү адам јохдур. Она көрә дә гачын бурадан, анчаг арада инчиклик олмасын.

Биринчи Вәләс Долајан јапышыр Даш Эзәндән ки, күлөшсин. Амма әбәс јерә. Чүнки икиси дә хејли әзијјәт чәкирләр, лакин бир-биринә үстүн кәлә билмирләр.

Онда Мити күлөшмәјә киришир. О, Вәләси көтүрүб күләк кими јерә вурур, ону да он сажын јерә батырыр. Вәләс Долајан көрүр ки, ајры әлач јохдур, башлајыр јалвармаға ки, ону орадан чыхарт-сын, онларла дост олмаға һазырдыр.

Онлар Вәләс Долајаны јердән чыхардырлар, үчү дә дост олуб мешәнин ичи илә ирәлијә доғру кедирләр. Кедә-кедә кәлиб јети-ширләр бир талаја, отуруб динчәлмәк үчүн бир јер сечирләр.

Бу вахт Мити дејир:

— Мән Вәләс Долајанла бир аз ов етмәкчүн мешәјә кедәчәјәм, сән исә, Даш Эзән, гал бурада, бир јахшы исти шорба бишир. Һа-зыр оlanda гышгырыб бизи чағырарсан.

Бунлар ов етмәјә кедирләр. Даш Эзән исә шорба һазырлајыр. Шорба һазыр олур. О, сүфрә ачмаға башлајыр ки, достларыны ча-ғырсын, бу вахт һараданса бирдән-бирә узун саггаллы бир гоча пеј-да олур, тәпији илә вуруб шорбаны ашырдыр вә јох олур. Бәс инди Даш Эзән нә етсин? О, јенидән јемәк һазырламаға башлајыр, амма шорбаны ода гојмамыш достлар кәлирләр.

Јахынлашанда Мити сорушур:

— Нијә сән јемәк һазырламаға белә кеч башламышсан вә бизи ач гојурсан? Биз лап әлдән дүшмүшүк.

— Нә едим? Мән јемәк һазырладым, лакин узун саггаллы бир гоча кәлди, ајағы илә вуруб һазыр шорбаны чевирди. Она бахмаға мачал тапмамыш јох олду.

Икинчи күн Вәләс Долајаны јемәк һазырламаға гојурлар ки, је-мәк һазыр оlanda достларыны сәсләсин. Вәләс Долајан шорба һа-зырлајыр вә истәјир ки, сүфрә ачыб достларыны чағырсын, јенә о гоча кәлир, бир тәпик вуруб шорбаны чевирди. Вәләс Долајан ис-тәјир јенидән јемәк биширсин, амма ода гојмаға мачал тапмамыш достлар мешәдән кәлирләр.

— Нәдир, Вәләс Долајан, јемәк һазырдырмы?—дејә достлар он-дан сорушурлар.

— Јох, гардашлар. Тәзәчә һазырламышдым ки, о гоча кәлди, јенә дә чевирди.

Үчүнчү күн јемәк биширмәјә Мити өзү галыр. Мити газаны јер-ләшдириб тәзәчә јемәк биширмәјә һазырлашырды ки, һәммин гоча си-нәрәк ағачын далында кизләнир. Мити буну көрүр, тез тутур ону

саггалындан, сарыҗыр бир ісҗун ағача, учуну да сохур ағачын чатына вә гочаны орада гоҗур. Өзү исә шорбаны һазырлаҗыр, сүфрә ачыр вә динчәлмәк үчүн узаныр.

Достлар овдан кәләндә көрүрләр ки, ағача бир узун саггал сарылыб, һәр јери дә гандыр. Онлар Митини оҗадырлар. Мәлүм олур ки, гоча тарта-тарта саггалыны гопардыб гачыб.

Үч дост шорбаны јејир вә гочанын саггалындан ахан ганын изи илә кедирләр ки, көрсүнләр гоча һарада јашаҗыр.

Кедә-кедә кәлиб јеҗиширләр бир гуҗуја. Бурада гочанын изи итирди вә мәлүм иди ки, гоча гуҗуја кирмишди.

Онлар бир узун чаты тапыр вә биринчи Даш Эзәни ораја саллаҗырлар вә дејирләр: «Әкәр чыхмаг истәсән, чатыны јеллә». О, бир гәдәр енир, бир дә бахыр ки, ора иланларла долуду. Даш Эзән горхур вә тез чатыны јелләјир ки, ону чыхартсынлар. Достлар ону чәкиб чыхардырлар.

Икинчи Вәләс Долајаны саллаҗырлар, лакин о да иланлара чатан кими чатыны јелләјир вә кері чыхыр.

Ахырда Мити кирир, иланлара чатанда белиңдән бычағы чыхардыр, онлары доғрам-доғрам едир вә орадан кечиб бир хејли кедәндән сонра кәлиб бир гапыја чатыр. Гапыны ачанда нә көрсә јахшыдыр? Үч көзәл гыз јумшаг чарпаыда отуруб чораб тохујурлар. Чарпаынын бириндә исә чәнәси дәмалла бағлы бир гоча јатыр.

Гызлар Митини көрән кими ондан сорушурлар:

— Бурада нә ахтарырсан? Тез чых кет, чүнки гоча галхса, сәни јејәчәк.

— Аһа! Мән елә ону ахтарырам вә сизи дә хилас едә биләрәм. Истәјирсинизми?

— Истәјирик!—дејә гызлар үчү дә бирдән чаваб верирләр.

Беләчә разылашыб Мити ән бөјүк гызы чатыја бағлаҗыр, учуну јелләјир вә бағырыр.

— Бу, Даш Эзән, сәнә!

Буну чәкирләр.

Ортанчыл гызы бағлаҗыр, чатыны јелләјир вә бағырыр:

— Бу, Вәләс Долајан, сәнә!

Достлар буну да чәкирләр.

Ахырда Мити ән көзәл кичик гызы бағлаҗыр, чатыны јелләјир вә бағырыр:

— Бу да, достлар, мәнә!

Сонра Мити өзүнү кәндирә бағлаҗыр, лакин достлар ону чәкмирләр, јары јолда чатыны кәсир, гызлары да көтүрүб ишыглы дүнјада јашамаға кедирләр. Мити исә јерин алтында галыр. О, чохларына көмәк едир ки, чыхыб ишыглы дүнјада јашасын, анчаг јенә гаранлыгга галыр.

Мити јерин алтында кәзмәјә башлаҗыр. Кедир, кедир, бир дә бахыр ки, бир ағачын башында хырман бојда бөјүк бир гартал јуvasы вар, ичиндә дә беш бала. Онлар Митини көрән кими башлаҗыр-

лар ағламаға вә ону баша салырлар ки, јахынлыгга бөјүк бир илан кәзир. Бу илан онларын гардашларыны чохдан јемишдир, инди балалар горхурлар ки, онлары да јејәчәк. Она көрә дә онлар һамысы бирдән јалвармаға башлаҗырлар:

— Биз инди чох горхурут. Нечә бачарырсанса, бизи гору, анамыз кәләндә она дејәрик, о да севиниб сәнә јахшылыг едәр.

Буну ешидән Мити он ики башлы һәмин иланы ахтарыр, тапыр вә онунла дәһшәтли дејүшә башлаҗыр. Мити бир-бир јапышыб иланын башларыны гопардыр, динчәлмәдән үч саат әзијјәт чәкир, иланы парча-парча едиб бир тәпәјә јығыр.

Балалар буну көрәндә чох севинирләр. Митијә јемәк-ичмәк верирләр вә она дејирләр ки, онларын алтында кизләнсин, чүнки ана гартал көрсә ки, илан өлмүшдүр, севиндијиндән ону јејә биләр.

Бирдән һараданса бир курулту гопур, јер титрәјир, дағлар инилдәјир, гартал јуvasына гадыдыр. Јуваја гонан кими севинчәк сорушур:

— Бизә бу јахшылығы ким етди? Ким өлдүрдү бу иланы? О икиди мән һарада көрә биләрәм?

— Мән бурадајам,—дејә Мити балаларын ганадлары алтындан бағырыр.

— Бура чых, бир сәни көрүм. Сөјлә, буна көрә мәнән нә истәјирсән?

— Мәнә һеч нә лазым дејил, бирчә јалварырам сәнә, мәни ишыглы дүнјаја чыхарт.

— Буну етмәјә имканым вар, ахы сән мәним балаларымы хилас етмисән. Мән бир аз динчәлим, сиз исә, једди чәлләк су, једди пуд әт һазырлаҗын ки, јол боју мәнә јетсин. Јолда мәнә «гак» десәм су верәрсән, «гык» десәм әт.

Гартал кедир динчәлмәјә, Мити исә балаларла көмәкли ики саатын ичиндә једди чәлләк су, једди пуд да әт һазырлаҗыр. Сују вә әти гарталын архасына јүкләјәрәк Мити өзү дә минир онун белинә.

Гартал ири ганадларыны јелләјәрәк һаваја галхыр вә гасырға кими учур. Ахырда әт гуртарыр вә Мити дабанындан бир парча кәсиб гартала верир. Әт гартала дузлу кәлир вә о баша дүшүр ки, бу әт дабандандыр вә јемир.

Тезликә онлар ишыглы дүнјаја чатырлар. Мити әл вериб көрүшүр, башлаҗыр ахсаја-ахсаја кетмәјә, лакин гартал ону кері гајтарыр. О, әт парчасыны Митинин дабанына јапышдырыр вә дејир:

— Кет, хошбәхт ол! Ишыглы дүнјада хошбәхт јаша!

Мити кәзә-кәзә кәлиб бир ев тапыр. Орада Даш Эзән вә Вәләс Долајан јашаҗырлармыш, онун арвадыны исә гуллугчу едибләр-миш.

Достлар Митини көрән кими һәр шеји гојуб гачырлар. Мити исә галыб арвады илә хошбәхт јашаҗыр. Әкәр өлмәјибләрсә, инди дә јашаҗырлар.

ҲАЗЫРЧАВАБ ГЫЗ

Өввәлләрдә Сопа кәндиндә гыз јалһыз иһи илә дејил, һәм дә сөһбәти вә ағлы илә танынармыш...

Дембел кәндиндән ики оғлан ешидирләр ки, Сопа кәндиндә чох ағыллы вә сөһбәтчил гыз вар вә һазырлашыб атларыны минирләр вә бу ағыллы, танынмыш гыза гонаг кедирләр. Онлар Сопа кәндинә, гызын евинә јетиширләр, гапыны дөјүрләр.

— Гонаг истәмирсәнми?—дејә оғланлар сәсләјирләр, амма чаваб верән олмур. Онлар јенә дә чығырлар:

— Гонаг истәјирсәнми?

Јенә кимсә чаваб вермир. Онда бу дәлиганлылар өзләри гапылары ачыб һәјәтә кирирләр... Гыз ичәридә халча тохујурмуш, она көрә дә сәси ешитмәмишди, амма гонаглар һәјәтә кирәндә атлылары пәнчәрәдән көрүр. Тохучу дэзкаһынын архасындан чыхыр ки, дәлиганлылары гаршыласын.

— Гонаг истәмирсәнми, кәнч гыз?

— Бујурун, бујурун, андыра галсын зәнксиз еви, һеч һәјәтә кирдијинизи дүјмамышам...

Гонаглар башлајырлар фикирләшмәјә ки, бу «зәнксиз ев» сөвү нә олан шеј иди? Онлар бир-ики бахышырлар, билмирләр нә чаваб версинләр вә сөһбәти дәјишдирирләр:

— Де көрәк, ај гыз, атлары һара бағлајаг?

Гыз:

— Истәјирсиниз јазлыға, истәјирсиниз гышлыға —дејир вә өзү дә бахыр ки, бу оғланлар нә едәчәкләр.

Онлар, заваллылар бир-бирләринә бахыб дүшүнүрләр ки, бу јазыг, гышлыг нә олан шејдир? Фикирләшир, фикирләшир, лакин бунун нә олдуғуну тапа билмирләр вә атлары һара кәлди, дүз һәјәтин ортасындакы хизәјә бағлајырлар. Гыз башлајыр гонаглары ичәри дөвәт етмәјә:

— Ди кәлин, утанмајын, бујурун бајыры ешин, ичәри кириң...

Оғланлар билмирләр нә етсинләр... Фикирләширләр ки, бу гыз һәигәтән дә шејтан баласына охшајыр. Онун сөзләри дә елә дүзүлүб ки, сәни дүшүнмәјә мәчбур едир...

Онлар ичәри кирирләр, сөһбәт едирләр. Оғланлар сорушурлар:

— Атан һарададыр?

Гыз дејир:

— Атам кетди бугданын адыны дәјишдирмәјә, тез кәлмәјәчәк.

— Бәс анан һарададыр?

— О да кетди борч ағламаға...

Оғланлар бу чавабларын үстүндә баш сындырырлар, амма гызын сөзләрини анлаја билмирләр...

Ахшам олур, һава позулур, бајырда јағыш јағмаға башлајыр. Гыз оғланлара тәклиф едир:

— О атлары гышлыгдан ачын, дама салын.

Оғланлар атлары јерләшдирирләр. Дамда онлар өзләринә кә-

лирләр вә өз араларында данышырлар ки, бәс «гышлыг»—хизәк, «јазлыг» исә араба имиш.

Ахшамүстү гыз тохучу дэзкаһындан чыхыр вә анасындан сорушур ки, гонаглары һансы отагда јерләшдирсин. Анасы да дејир...

Гызын вә анасынын сөзләриндән гонаглар дујурлар ки, анасы өлмүшдүр...

— Аһ-аа, демәли о борч ағламаг да елә бу имиш.

Гыз дејир:

— Ахшам сүфрәсинә нә һазырлајым? Анаданмы јохса кәлирдәнми?

Оғланлар билмирләр ки, сөһбәт нәдән кедир, амма нә кәлди дејирләр:

— Бизә кәлирдән һазырла.

Гыз стола сојутма јумурта кәтирир. Шам јемәјини јејәндән сонра гыз истәјир ки, гонагларла бир аз сөһбәт етсин вә онларын отағына кәлир. Кәнчләр күлүб данышыр, сөз күләшдирирләр. Бу гыз оғланлары лап үстәләјир. О дејир:

— Күнортадан бәри биздәсиниз, ағлыныза кәлмир ки, адымы сорушасыныз, јадыныза салмасам, һеч сорушмајачагдыныз да. Сиз өз адларынызы дејин, мән дә дејәчәјәм.

Оғланлар фикирләширләр ки, немә онлар да бары бир дөфә гызы алдатсынлар. Бир дејир:

— Мәним адым Чухурдур.

О бири дә бир аз дүшүнүб дејир:

— Мәним дә адым Лигарадыр.

Гыз дејир:

— Јахшы адларыныз вар. Бизим атамыз чухура зибил атарды, лигара илә дә очаг галајарды...

— Ишә дүшдүк,—дејә оғланлар фикирләширләр,—бурада да үстәләди.

Динчәлмәк үчүн узанырлар. Икиси сөһбәт едир. Бир дејир:

— Мән һәлә белә гыз көрмәмишәм. Онун һәр бир сөзү үзәриндә бир ил фикирләшмәк лазымдыр. Демәсәјди ки, «гышлыгдан» атлары көтүрүн, биләмәјәчәјдик ки, «гышлыг» хизәк имиш.

О бириси дејир:

— «Јазлыг» да јәгин ки, арабадыр.

— Кәл фикирләшәк, көрәк о «бајыры ешин, ичәри кириң» нә демәкдир. Дүшүнә-дүшүнә оғланлар өзләрини топлајыб баша дүшүрләр ки, гыз бу сөзлә онлара тәклиф едир ки, ајагларыны бајырда силсинләр. Гызын «андыра галсын зәнксиз еви» сөзүнү дүшүнәндә анлајырлар ки, һәјәтдә көпәк јохдур, чүнки бөјүк гардашы чобаи имиш, көпәкләри сүрүјә апармышдыр...

Бу ики дәлиганлы фикирләширләр ки, гыза елә бир шеј еләсинләр ки, борчлу галмасынлар... Онда онлар кечәнин бир вахты галхыб бир газан јумшаг палчыг јығырлар вә очагдакы күллә үстүнү әртүрләр ки, гыз сәһәр күлү атанда әлләри чејиллијә батсын.

Анчаг о гочаг гыз неч вахт эллэри илэ күл атмазмыш, күлү хэкэндазла атармыш. Сәһәр тездән дујанда ки, бачада палчыг вар, тезчә дәлиганлы гонаглар ојанмамыш онларын торбаларындакы газанчаны көтүрүр вә очагдакы күллү палчыгла долдурур. Бачаны сүпүрүр, тәмизләјир вә көзләјир ки, бу һәрифләр галхсынлар.

Јенә дә онлары једирдир. Оғланлар јола һазырлашырлар. Онлар атларына миниб кедәркән евә тәрәф дөнүб дејирләр:

— Сағлыгла гал, ај гыз! Һоппала-һоп, бачалыгда топ.

Гыз да тез баша дүшүр ки, сәһбәт нәдән једир вә онлара чаваб верир:

— Салам, дәлиганлылар. Һоппала-һоп, газанчада топ...

Дәлиганлылар атларына бир гамчы вурурлар вә Сопа кәндиндән чыхырлар. Кәнддән кәнарда бахырлар ки, бәс топ газанча имиш.

ИВАНЧУ

Бири вармыш, бири јохмуш, бир касыб кишинин үч оғлу вармыш. Бир дәфә гардашлар хошбәхтлик ахтармаг үчүн сәфәрә чыхмаг гәрарына кәлирләр. Јола чыхмамышдан габаг аталары бөјүк оғлуна тилов, ортанчыја бир көһнә чувал, кичик оғлу Иванчуја исә бир шәфаверичи от көкү верир вә дејир:

— Сағ-саламат кедин, өвладларым! Сизә вермәјә башга неч нәјим јохдур.

Оғланлар кедәндә јолда бир гоча киши дә гошулур онлара. Кедирләр, кедирләр, бир дә көрүрләр ки, чәмәнликдә бир дәстә гарға вар. Бөјүк гардаш дејир:

— Әкәр бу гарғалар гојун олсајдылар вә мәним олсајдылар, мән кәлиб-кечәни тәзә пендир вә гузу әти илэ дојурардым.

Гоча буну ешидир вә дејир:

— Бу баш тутан ишдир.

О, сөзүнү битирмәмиш чәмәнликдә бир сәс-күј гопур. Баханда көрүрләр ки, гарғаларын һамысы дөнүб олублар гојун.

Гоча бөјүк гардаша дејир:

— Оғлум, гал бурада вә истифадә елэ.

Кедирләр, кедирләр, кәлиб кур сулу бир чаја јетиширләр. Ортанчысы дејир:

— Әкәр бурада бир дәјирманым олсајды, кәләни-кедәни исти көмбә илэ дојурардым.

О сөзүнү битирәндә гоча дејир:

— Бу да баш тутан ишдир.

Гоча сөзүнү тамамламыш бирдән санки јерин алтындан бөјүк бир су дәјирманы пејда олур. Иванчунун бу гардашы да галыр

дәјирманда, о исә гоча илэ јолуна давам едир. Кедирләр, кедирләр, Иванчу елэ һеј сусур. Гоча өзүнү сахлаја билмәјиб сорушур:

— Сән нијә бир шеј демирсән? Бөјүк гардашларын хошбәхтликләрини тапдылар, сән исә елэ һеј сусурсан.

Иванчу чәсарәтини топлајыр вә дејир:

— Баба, мән евләнмәк истәјирәм. Анчаг истәјирәм елэ гыз олсун ки, үрәји мәнимки кими олсун.

Баба сусур, фикирләшир вә дејир:

— Елэ бир гыз вар, амма нишанлыдыр, сабаһ да тојудур. Кәл, тәләсәк, оғлум, бәлкә чатдыг.

Онлар кедирләр, кедирләр, кәлиб јетиширләр бир кәндә. Кәндин бүтүн адамлары шәнләнирләр, чалғычылар чалырлар, тој едирләр. Јолчулары да шәнлијә дәвәт едирләр. Баба дејир:

— Сағ олун! Сағ олун! Хејирхаһ инсанлар! Әкәр кәлини бах бу оғлана версәниз, биз дә шәнләнәрик,—вә Иванчуну көстәрир.

Чаванлар гочаја һирсләнирләр. Һазырлашырлар ки, баба илэ Иванчуну говсунлар вә дејирләр:

— Јахшы, биз кәлини Иванчуја вермәјә разыјыг. Анчаг әввәлчә кәрәк онларын бәхтини сынајаг. Мис ведрәләрдә хоруз вә һиндушкалар гајнајыр. Әкәр хорузлар сүфрәләрә гонуб банласалар, һиндушкалар исә гырынтылары дәнләсәләр, верәчәјик.

Онлар сөзләрини битирмәмиш хорузлар атылыб мис ведрәләрдән чыхырлар вә сүфрәјә гонуб банлајырлар, һиндушкалар исә гачараг кәлир вә столун алтындакы гырынтылары дәнләјирләр.

Ајры әлач јох иди, кәлини Иванчуја вермәјин вахты чатмышды. Һамы чашбаш галараг дејир:

— Көрүнүр, онларын гисмәти бир имиш.

Иванчу кәлинлэ тојда галыр, баба исә јолуна давам едир.

Хејли вахт кечир. Баба үч кәнч јол јолдашыны јадына салыр вә кедир ки, бахсын, көрсүн онлар нечә јашајырлар. Су дәјирманына чатыр. Ишин гајнар вахты имиш. Бири чуваллары чәкир, башгалары дашыјыр, үчүнчүләри дә пулун верирмиш. Саһибкар исә садәчә олараг кәзинир вә севинчдән элләрини овушдурурмуш. Гоча она јашынлашыр вә дејир:

— Мән јолчујам. Оғлум, мәнә бир дилим чәрәк вер. Чох јорулмушам, һәм дә ачам.

Саһибкар дејир:

— Сиз диләнчиләр чохсунуз. Әкәр һәрәнизә бир дилим чәрәк версәм, сиз дәјирманы да јејәрсиниз.

Гоча она бахыр вә дејир:

— Нә? Бу да баш тутан ишдир.

Бирдән боран гопур, јағыш јағмаға башлајыр, су дәјирманы алыб апарыр. Саһибкар гуру јурдда галыр.

Гоча јолуна давам едир вә көрүр ки, чәмәнликдә ағылын јанында бөјүк бир гојун сүрүсүнү сағырлар. Гоча саһибкара јахынлашыр вә дејир:

— Мән јолчујам. Мәнә бир парча пендир вер, лап ачам. Саһибкар гочаја дејир:

— Бураларда сәнин кими диләнчиләр чох кәзир. Әкәр мән һа-мынызы дојурсам, тәкчә бу тиловла галарам.

Гоча она бахыр вә дејир:

— Бу да баш тутан ишдир.

Гоча сөзүнү битирмәмиш бирдән гојунларын һамысы гарға олур, учур. Саһибкар галыр әлиндә тилов, гоча исә јолуна давам едир. Јетишир Иванчунун евинә вә өзүнү хәстәлијә вурур. Иванчунун ар-вады чыхыр вә гочаны ичәри чағырыр. Гоча кәлинә дејир:

— Әринин сәнә ачығы тутачаг.

Бу вахт Иванчу да кәлир, гочанын голтуғундан тутур вә ичәри кечирдир, јумшаг дөшәкләрин үстүнә узадыр.

Иванчу кәдәрли һалда сорушур:

— Сәнә нә олуб, баба?

Гоча уфулдаја-уфулдаја дејир:

— Хәстәјәм мән, оғлум. Јә'гин ки, өләчәјәм. Мәним хәстәлијимин тәкчә бир әлачы вар, о да шәфаверичи отун көкүдүр, анчаг сән ону тапа билмәјәчәксән, о чох баһалыдыр вә аз тапылыр.

Иванчу арвадына, арвады да Иванчуја бахыр вә дејирләр:

— Биә бу дәрманы тапачағыг, тәки сән сағал.

Иванчу арвадыјла кечир о бири отаға, көкү сандыгдан чыхар-дыб кәтирирләр вә гочаја дејирләр:

— Будур, баба, һәмин көк, бирчә тез сағал.

Гоча дөшәкдән галхыр, Иванчунун бојуну гучаглајыр вә дејир:

— Сән хејирхаһ адамсан, Иванчу. Сәнин арвадын да хејирхаһ-дыр. Әсил инсансыныз. Хошбәхт вә кенинә-болуна јашајын!

Гоча сол әлини јелләјир, овчундан күмүш пуллар, сағ әлини јелләдир, гызыл пуллар төкүлүр. Иванчу вә арвадыјла әл вериб көрүшүр вә јолуна давам едир.

ӘЛ ДӘЈИРМАНЫ

Кечмиш заманларда, һәлә сүнбүл көвдәдә оланда, бабам саллан-гачда, атам исә дүнјада јох имиш, анам башлајыр килсәјә кетмәјә. Аз кедир, үз кедир, дәрә-тәпә дүз кедир, алты ај, бир пајыз кедир, гәһвә ичәрәк, түтүн чәкәрәк, лалә-замбаг бичәрәк кедир, јетишир бир тәпәјә. Отурур ки, бир аз динчәлсин. Һајандан-һајана бир үзүм дәнәси көрүр, атыр ағзына вә ағырлашыр. Чох кечмир ки, бир оғлу олур. Ушаг күнлә дејил, саатла бөјүјәрмиш. Бир он сәккиз, он дог-гуз јашы оланда анасындан сорушур ки, атасы нә сәнәтин саһиб олуб.

* * *

Бири вармыш, бири јохмуш, бир гуш падшаһы вә бир сичан пад-шаһы вармыш. Онлар динч, сакит гоншу јашајырлармыш. Һара-данса онларын арасында бир пахыллыг, һәсәд јараныр, бир-бирини көрмәк белә истәмирләр. Бу пахыллыг јаваш-јаваш онларын халг-ларына да кечир. Аз сонра араларында мұһарибә башлајыр. Чох-му чәкир бу мұһарибә, азмы—биз өјрәнә билмәдик. Бизә сәда јет-мишди ки, о чох кәскин, һәм дә чох дәһшәтли имиш: чајлар долу ган ахырмыш. О заманадәк јер үзүндә кимсә белә мұһарибә көрмә-јибмиш. Һәр ики тәрәфдән сәјсыз-һесабыз әскәр өлмүшдүр.

Мұһарибә битдикдән сонра хәстәлик јайылмасын дејә һөкүмәт нүмајәндәләри мејидләри дәфн етмәји әмр верир.

О вахтлар о тәрәфләрдә бир гоча илә бир гары јашајырлармыш. Онларын да ики өкүзү вармыш. Гоча да леш дашымаға кедир. Чохму ишләјир, азмы ишләјир бизим гоча, бир дә ешидир ки, ин-сан дилиндә бир гуш јалварыр: «Мәнә гыјма, атачан, мән гуш пад-шаһыјам. Јардым ет сағалым, сәни дарда гојмарам. Сәндән хош-бәхт јер үзүндә кимсә олмајачаг».

Гочанын јазығы кәлир, зорла гушу арабасына гојур вә евинә кәтирир. Гары севинчәк ону гаршылајыр: бир нечә вахтлыг азугә вар. Ешидәндә ки, гушу бәсләмәк лазымдыр, башлајыр гочаны дан-ламаға. Һәлә биләндән сонра ки, гушу өкүз әтијлә бәсләмәк ла-зымдыр вә гоча өкүзүн бирини кәсмәк истәјир. Гары һирслә дүшүр онун үстүнә:

— Һирсләнмә, арвад! Сәнин сачын узундур, амма ағлын гыса-дыр.—Гоча ағыллы вә тәмкинли инсан имиш. Јаваш-јаваш гарыны баша салыр ки, алданмазлар. Гарыны инандырандан сонра өкүзүн бирини кәсиб гуш падшаһыны бәсләмәјә башлајыр. Чохму, азмы вахт кечир, әт гуртарыр. Гуш исә сағалмаға башлајырды, лакин бир ганадыны һәлә тәрпәдә билмирди. Белә ки, һәлә бир аз да вахт вә әт лазым иди. Гоча кечир о бири өкүзә. Әт гуртармамыш гуш сағалыр, «саламат галын» дејир вә ганадларыны дүзәлдиб учур. Гочанын раһатлығы јох иди. Гары она дејирди: «Сән еләсән, сән беләсән. Сән сәфеһсән, сән ахмагсан. Бир чут дартанымыз варды, ону да мәһв етдин. Хејирсизин хејирсизисән. Мәним сачым узун, ағ-лым гысадыр? Сәнин сачын да, ағлын да гысадыр».

Гоча сусурду. Нә гәдәр узаныр бу ачы күнләр, билмирик. Гоча јашамагдан да безмишди. Бир сәһәр уғулту гопур. Гапы өнүнә бө-јүк вә көзәл бир гартал гонур вә дејир:

— Еј, атачан, һесаблашмаг вахты кәлди. Сәнин јахшылығынын әвәзини чыхмалыјам. Мин архама.

Гоча дирилер. Әбасыны көтүрүр, минир гарталын архасына вә учурлар. Бир хејли учандан сонра гаршыларына бир ат илхысы чыхыр.

Гартал дејир:

— Бунлар мәнимдир.
Јенә дә учурлар. Бир сүрү ири бујнузлу мал-гара көрүнүр. Гар-
гал јенә дә дејир:

— Бунлар мәнимдир.

Бундан сонра бир сүрү гојун көрүнүр.

Гаргал:

— Бунлар да мәнимдир.— дејир.

Узагдан бөјүк, көзөл тикилиләр пејда олур. Гаргал јерә гонур
вә дејир.

— Бу мәним гонағымдыр.

Бүтүн аилә онлары гаршылајыр. Гочаны бөјүк бир адам кими
гәбул едирләр. Һәрмәтин учу-бучағы јох имиш: јујурлар, тәмизлә-
јирләр, стол ачырлар. Бизим гоча өмүндә бу чүр јемәкләр, ичмәк-
ләр көрмөмишди.

Сонра гочаны гојурлар динчәлмәјә. Сәһәриси күн гаргал гоча-
нын әлине бир топ ачар верир вә дејир:

— Сән, ата, мәни өлүмдән гуртардын. Нә гәдәр ачар вар, о гә-
дәр дә отаг ачагасан. Нә бәјәнсән, нә гәдәр истәсән, һамысы сәнин
олачаг.

Гоча биринчи отағы ачыр, чашбаш галыр. Көзү дөрд о...р:
баһалы-баһалы көзөл шејләр! Һамысы да күмүшдән. Гочанын је-
риндән тәрпәнмәјә һалы галмыр. Буна әл вурур, о бирини әлине
алыр, бу отагдан ажрыла билмир. Фикирләшир ки, отаглар чохдур,
ачыр икинчи отағы. Бурада даһа баһалы, даһа парылтылы шејләр
вар иди. Гызыл тәпәләри ичәријә ишыг сачырды. Үчүнчү отагда кү-
нәш кими көзгамашдырычы гијмәтли даш-гашлар вар иди. Гоча
өзүнү итирмишди, билмирди нәјә бахсын, нәји сејр етсин. Беләчә
отагдан отаға кечдикчә бизим гоча учу-бучағы көрүнмәјән зәнкин-
лик көүрдү. Хошбәхтликдән о лап сәрсәм олмушдур. Он икинчи
отағы ачмаға кедәндә дүшүнүр: «Бурада јә'гин ки, падшаһын ән
баһалы, ән лазымлы шејләри вар». Галыны ачыр, чашбаш галыр:
дөрд дивар, о да бош, бир күнчдә јахшы гурулмуш әл дәјирманы—
ици дәјирми, кәлә-көтүр јасты даш, бири алтда, бири үстдә, бир дә
үстдәки дашда тутачаг. Гоча јериндә донур. Бу нә ишдир? Бу гәдәр
вар-дөвләт ичәрисиндә ики даш парчасы, Гочанын ағлына чох шеј
кәлир. Бу бошуна дејил. Бурада бир иш вар. Нәһајәт, үрәкләниб
тутачагдан јапышыр... Үстүндәки дашы саға чевирир, бир бүтөв ағ
исти чөрәк дүшүр. Чевирир сол тәрәфә, бир гызыл пул дүшүр.

— Ба!— дејир гоча.— Бу лап мәним үчүндүр! О парылтылы көзөл
шејләр мәнә јарамаз.

Гоча бу гајаны истәмәк гәрарына кәлир. Кери дөнүр. Һеч нә ин-
ди ону марагландырмырды, о, Һеч нә көрмүрдү.

— Падшаһым! Чох вар-дөвләт, чох көзәллик көрдүм. Онлар мә-
ним кими садә адама јарашмазлар. Әкәр мүмкүнсә, он икинчи
отагдакы о ики дашчыгазы мәнә бағышла. Онлар лап мәним үчүн-
дүр.

— Сән нә данышырсан, ата? Бу гәдәр зәнкинлик ичиндә сән бе-
лә әһәмијјәтсиз бир шеј ајырырсан?!

Гоча өз сечдијинин үстүндә мөһкәм дурур. Гаргал разы олур,
гочаја истәдијини верир, дәјирман дашыны да, гочаны да архасына
јүкләјиб кәтирир евинә.

Гары һирсиндән шимшәк тәк чахыр:

— Мән бурда ачындан кәбәрирәм, бу да мәнә гаја кәтириб! Нә
үјүдәчәксән онда?

Гоча динмәзчә јаваш-јаваш гајалары күнчдә јерләшдирир, че-
вирир сағ тәрәфә. Бир тәзә, исти көмбә дүшүр. Гарынын көзләри
бөјүјүр. Амма өзүнү о јерә гојмур:

— Нә олсун? Чох јашајачагсан јаван чөрәклә?

Гоча чевирир сол тәрәфә, бир гызыл пул дүшүр. Гары јериндә
дура билмир вә дејир:

— Аһ, вер мән дә чевирир. Доғруданда мәним сачым узун, ағ-
лым гысадыр.

Гочајла гары барышырлар вә хошбәхт јашајырлар. Өлмәјиб-
ләрсә, бәлкә инди дә јашајырлар.

ЧҮЧӘ ТОДУР

Кечмиш заманларда хырман һәлә саманлыгдајкән, мән саллан-
гачдајкән, атам да дүнјада һәлә јохкән, мәним анам Алача Монаст-
ра јолланыр. Аз кедир, үз кедир, алгы ај бир пајыз кедир, гәһвә
ичәрәк, түтүн чәкәрәк, лалә-замбаг бичәрәк кедир, кәлиб јетишир
һајдуг чешмәсинә. Отурур ки, динчәлсин, бир дәнә үзүм атыр ағ-
зына, ағыр галыр вә мәни доғур, мәнә бу нағылы данышыр. Ону
мән унутмушдум, инди јадыма салдым.

* * *

Әстәк-пәстәк, ешшәјә бир көтәк, ким гулаг асыр—бөјүк гарда-
шымдыр, ким гулаг асмыр—алнына дамға.

Кечмишдә бир гоча илә бир гары вармыш. Онлар үстү суваглы
бир дахмада јашајырлармыш. Дахманын бачасында һачылејләк-
лар јува гулар, һәр ил бала чыхардарлармыш. Гочаларын ики
өкүзү—бири топал, бири кор, бир дә ки, ики илдә бир кәрә бәрәкәт
верән бош тарлалары вармыш. Анчаг онларын ушаглары олмурмуш
вә бу һәр икисини чох кәдәрләндирәрмиш.

— Гары, кедәчәјәм тарлаја дары әкмәјә, бәлкә бу ил бәрәкәт вер-
ди.

— Ач нара кедэчэксэн, евдэ неч нэ јохдур. Эввэлчэ бир аз балыг тут, јемэјэ бир шеј назырлајым, сонра кедэрсэн тарлаја.

Гоча эл торуну көтүрүб Албалы көлүнэ кедир. О, тору суја атыр, бир нечэ гырмызы үзкэчли балыг чыхардыр. Бир дэ атыр, бахыр ки, торун бир күнчүндэ балача бир ушагчыгаз вар—боју бир гарыш, бығлары ики гарыш, ајағларында да сарғылы чарыг.

— Күн ајдын олсун, ата!—дејэ ушагчыгаз салам верир.

Гоча сорушур:

— Сэн кимсэн вэ киминсэн?

— Мэн сэнин оғлун. Бир даш үстүндэ көлүн дибиндэ отуруб көзләјирдим ки, бир мэрһәмэтли гоча мәни чыхартсын вэ евлэринэ апарсын. О гэдэр көзләдим ки, бығларым артыг мөндөн узун олдулар. Сэнин торуну көрөн кими атылдым онун ичинэ, дедим чыхым, бахым көрүм ишыглы дүнјада нэ вар, нэ јох. Инди мәни апар евимизэ, ахы мэн јолу танымырам.

Гоча ушағы балыгларла бир торбаја гојуб јолланыр евэ. Гары ушағы көрөндэ севинчиндэн дили тутулур.

— Аһ, сэн мәним ушағымсан,—дејэ һејрәтләнир.—Сэнин артыг бығларын да бөјүјүб. Адыны исэ гојачағам Чүчэ Тодур.

Гочанын да севинчи ашыб-дашырды, оғлунун башыны сығаллајыб јер шумламаға кедир. Наһар үстү Чүчэ Тодур тарлаја гоча үчүн балыг шорбасы кәтирир. Атасы өкүзләри дајандырыб сүфрә ачыр.

Чүчэ Тодур бекарчылыгдан безмишди, тутур кор өкүзүн гујруғундан, минир архасына, кирир гулағына вэ кәскин бир сәслэ бағырыр:

— Но, Мартин! һеј, Брэзу!

Өкүзләр чәркәләрлэ кедирләр вэ Тодур атасынын эвэзиндэн онлары сүрмәјэ башлајыр. Бир чыз чәкир, икинчини чәкир, чығырлар тел кими дүз, нэ бир хәрәк, нэ башга бир шеј, тәкчэ Чүчәнин фити ешидилирди.

Бу баша јетишәндэ о, гочаја дејир:

— Ата, сэн бир аз јат динчәл, мэн өзүм сүрәчәјәм. Әкәр кимсә мәни сатын алмаг истәсә, сат, горхма, мэн јенә кери гајыдачағам.

Гоча динчәлмәк үчүн узаныр вэ јухулајыр. Бу вахт тарладан варлы бир тачир кечирмиш. Көрүр ки, экинчи кәнарда көлкәдә јатыр, өкүзләр исэ өзләри кедирләр. Бахыр ки, бу лап мө'чүзәдир!

— Еј!—дејэ тачир бағырыр.—Бу нэ көрүмәмәиш ишдир?

— Нэ олуб!—сәксәнир гоча.

— Лап чашбаш галмышам, анлаја билмирәм, нэ чүр олур ки, өкүзләр өзләри кедирләр?

— Сэн бәс о бојда көзләри нејнирсән? Онлары мәним оғлум һајлајыр.

— Бәс о һаны?—тачир о гэдэр чашмышды ки!

— Одур еј, орда, өкүзүн гулағында.

Тачир јахынлашыр өкүзә, көзләрини бәрәлдиб ушаға бахыр, чашыб галыр. О, гочаја јалварыр:

— Сат ону мәнә, экинчи.

Гоча сорушур:

— Нә гэдэр верәчэксэн?

— Јүз гызыл пул.

— Олду, ал ону.

Тачир пуллары сајыб гочаја верир, Чүчэ Тодуру чибинэ сохур вэ јолуна дүзәлир.

Јолда Тодур тачирин чибини дешир, шалвары илә енир чәкмәләринә, орадан да јерә атылыр, кизләнир бојмадәрәнин көлкәсиндә. Неч нәдән хәбәрсиз тачир јолуна давам едир. О, хејли узаглашан кими Чүчэ Тодур Бабадағ мешәсини кечир, јетишир кәндлә үзбәүз көрпүјә вэ бурада кечәләмәји гәрара алыр. Көрпүнүн алтынды өзүнә јер едир, көзүнү гапамыш гапамамыш бу дәм һајдуглар да топлашырлар бураја.

Бириси дејир:

— Эт истәјирәм.

Икинчиси дејир:

— Шишдә биширилмиш эт.

Үчүнчүсү дејир:

— Шиш кабабы истәјирәм.

Башчылары дејир:

— Шиш кабабы да, басдырма да олачаг. Бу кечә кәндин кәнарындан гочанын өкүзүнү оғурласаг, һамысы олачаг. Разысынызмы?

— Разыјыг!—дејэ о бириләри бир ағыздан бағырырлар.

— Гардашлар, мәни дэ көтүрүн—дејэ Тодур ғышгырыр.

— Еј, сән кимсэн? Нарадан пејда олдуң?—Һајдуглар горхурлар. Күчлә гаранлыгда Чүчәни көрүрләр.

— Аһа, бизә елә сән лазымсан. Биз сәни чоҳдан ахтарырдыг. Сән гапынын арасындан дама кирәрсән, гапылары ачыб өкүзү чыхардарсан.

Кедирләр, јетиширләр кәндин кәнарына. Чүчэ Тодур евләрини танымышды. Һајдуглар көмәк едирләр ушаг гапынын арасындан кечир, өзләри дэ јерә синиб көзләјирләр.

— Гардашлар, һајдуглар, һансыны бағлајым, топалымы јохса коруму?

— Сус, ба, балачаајаг шејтан. Кору чыхарт.—дејэ һајдуглар хысылдашырлар.

— Еј чатыны бағлајыммы?—дејэ Чүчэ Тодур јенә дэ ичәридән бағырыр.

Башчы һирсләнмәјэ башлајыр:

— Нә едирсән ет, бирчә чыхарт. Нарадан тапдыг бу фәрсизи. Аләми ајаға галдырачаг.

Һајдуглар өкүзү мешәјә кәтирирләр, кәсиб сојурлар, әтини пај едирләр. Чүчэ Тодур бир парча гара чијәр, бир дэ гурсаг дүшүр.

Һајдуглар пайларыны алыб дағылырлар, ушағы исә җаддан чыхардырлар.

Тодур Сојуг булага кедир, гурсағы јујур, ичинә кириб јатыр. Кечә јарысы бир ач чанавар ону көрүр вә удур. Ушаг ојаныр, дөрд тәрәфи гаранлыг, билмир һарададыр. Бир дә бурнуна ит ијиси кәлир. Баша дүшүр ки, ја көпәк, ја да ки, чанавар ону удуб. Чанаварын гарнында аддым-аддым кәзәрәк кәлиб чыхыр боғазына, этраффа бахыр. Гурд енишдә отлајан сүрүјә тәрәф аддымлајыр. Чобанлар јатмышды. Гурд гузуну тутмаға аз галмыш ушаг бағырыр.

Чобан ојаныр, көпәкләрә тыс вурур, чанавар күчлә чаныны гуртарыр. Кичиткан коллары арасында кизләниб довшан күдмәјә башлајыр. Довшан јахынлашанда, Тодур јенә бағырыр:

— Гач чәпкөз, узаглаш бурадан, јохса дәрисиз галачагсан.

Довшан кәнара тулланыб јоха чыхыр.

Чанавар бағырыр:

— Кимдир мәним ичимдә кәзиб шикарымы горхудан?

— Мән, Чүчә Тодур.

— Сән мәндән нә истәјирсэн?

— Апар мәни евимизә, атамын-анамын јанына.

— Онлар һарада јашајырлар?

— Одур, о јахын кәнддә.

Чанавар нә етсин, гујругуну гысыр, кәндә тәрәф гачыр. Гочанын евинә јетишәндә гурд дајаныр, һәјәтә кирә билмир. Гоча һөрмә һасар чәкиб, икичә дәнә кечид гојуб вә тәлә гуруб ки, довшан тутсун. Тодур јенә дә гурдун ағзындан дишләри арасындан бағырыр вә дејир:

— Бу кечиддән ичәри кеч.

Чанавар дејир:

— Горхурам, бурада илкәк гојублар.

Тодур јенә:

— Горхма,—дејир.—Еһтијатла башыны сох илкәјә, кечәчәксән.

Гурд башыны илкәјә кечирән ким илкәк дартылыр. Тодур дејир:

— Сал мәни чөлә, мән сәнә көмәк едәчәјәм.

Гурдун ағзындан атланыб бир чығыр-бағыр галдырыр ки:

— Ата-ааа, ана-ааа, бура кәлин, өлдүрүн чанавары. Биз ону сојачағыг, мәнә бир күрк тикәчәјик.

Гоча балтаны гапыр, гары чомағы, чанавары өлдүрүрләр, дәрисини сојурлар. Гоча ону дузлајыр, ов низәсинә кечирдир ки, гурусун.

— Бурада мәнсиз нечә јашајырдыныз?—дејә Чүчә Тодур бығларыны бура-бура сорушур.

— Лап јахшы, амма сәнсиз чох дарыхмышдыг,—дејир гочалар.

Гары о дәридән оғлуна бир күрк, бир чүт дәри шалвар вә һәмгыш, һәм дә јаз-јај үчүн көдәкчә, өзү илә гочаја да бир чүт шапшап тикир. Инди дә онлары кејинирләр.

ОВЧУ

Бир киши өзүнү овчу сајырмыш. Саатда бир ова кедәрмиш. Бир дәфә арвады ондан сорушур:

— А киши, сән нечә овчусан ки, неч түфәнкин дә јохдур?

— Мән түфәнксиз дә горхмурам неч нәдән. Будур еј, бычаг, онунла һәр бир чанавары өлдүрәрәм.

Бу чүр «чәсур» овчу чөлү-бијабаны кәзәрмиш, амма евә һәмишә бош торба илә гајыдармыш. Арвадынын күнү-күндән бу фәјдасыз овчулуға даһа чох ачығы тутармыш. О, дејир:

— А киши, сән јенәми бош-бошуна овда кәзәчәксән?

Киши дејир:

— Мән овчулуғу севирәм.

О јенә дә әввәлки кими һәмишә ова кедәрмиш. Бир күн киши бычағыны јахшыча итиләјир, чевириб о тәрәф, бу тәрәфинә бахыр, бир кыхмыг көтүрүб јохлајыр ки, көрсүн јахшымы кәсир вә арвадына дејир:

— Мән бу ити бычагла бу дәфә нечә олурса, олсун нә исә өлдүрәчәјәм.

Арвады дејир:

— Чашма, а киши, ағрымаз башына бәла нә лазым?

Киши арвада гулаг асмыр. Бычағы бир аз да итиләјир вә јенә ова кедир. Кедир, кедир, мешәнин ичиндә бизим овчу бир өлү чанавара раст кәлир. Әввәл-әввәл горхур, амма сонра јахынлашыр, кәнардан гурдалајыр ки, көрсүн һәгигәтән дә өлдүрмү. Чанавар доғрудан да өлү иди. Бу горхаг лешин этрафында бир аз кәзинир. Бир аз өз-өзүнә данышыр вә дүшүнүр ки, јахшы олар ки, бу бәладан узаглашсын. Башлајыр јолуна давам етмәјә. Јолда фикирләшир:

— Көрәсән бу чанавары ким өлдүрүб?

Бу вахт о, јолда дикәр ики овчу илә гаршылашыр. Онлар бизим кишидән сорушурлар:

— Овун бәрәкәтлидирми?

Јаланчы исә дејир:

— Бу күн бәрәкәт аздыр. Јалныз бирчә чанавар өлдүрмүшәм. Овчулар башлајырлар ијләјиб-чүјләмәјә...

— Бөјүкдүрмү?

О бириси/ сорушур:

— Дәрсини һаны?

Овчу өзү дә өз јаланындан чашараг дејир:

— Мән дәрсини сојмадым. Өлдүрдүм, сојмадым, еләчә дә гојдум.

Овчулар сорушурлар:

— Нијә дәрсини сојмадын?

— Һајды, дөнәк көрәк сән нечә чанавар өлдүрмүсән—дејәрәк онлар достумузу сыхышдырыр, һәгигәти өјрәнмәјә чалышырдылар.

Онлар керијә, өлү чанаварын јанына дөнүрләр. Лешин этрафында хејли фырланырлар. Чашырлар ки, бу овчу түфәнксиз, бычагла бу гоча чанавары нечә өлдүрүб. Бир дә чанавара јакынлашмаға чәсарәт етмир. Ахырда о ики овчу даһа чәсарәтли чыхырлар. Јакынлашыб өлү чанаварын дәрисини сојурлар. Овчу адәтина көрә чанавары ким өлдүрәрмишсә, дәриси дә она чатармыш.

Овчу архасында дәри евә кәлир вә һәлә узагдан башлајыр өјүнмәјә:

— Ај арвад, мән сәнә демәдимми ки, бу бычагла нә исә өлдүрәчәјәм? Елә дә олду. Бир чанавар өлдүрдүм.

Горхмуш арвад севинәрәк дејир:

— Быј, а киши! Сән нечә горхмајыб бу дәрини евә кәтирдин? Әкәр бу чанаварын гардашлары, гоһумлары варса, сәни јемәјә кәлмәјәчәкләрми?

Үрәкли овчу дејир:

— Мән онлары да өлдүрәчәјәм. Сән бир чанаварданмы горхурсан?

Киши дәрини һәјәтә туллајыр, амам өзү о ахшам јата билмир. Фикирләшир...

«— Доғрудан, әкәр бирдән чанаварын гоһумлары кәлсәләр, мән нә едәрәм?»

Сәһәр тездән галхан кими арвады ондан јапшыыр:

— Рәдд елә бу дәрини, бәләја дүшәчәјик.

— Бу горхаглыгла сән нә едәчәксән,—дејә киши гаш-габағыны саллајыр.

— Јахшы, сорушмаға кәлсәләр, мән дејәчәјәм ки, сән өлдүрмүсән, гој сәни дә јесинләр.

Киши өзүнү елә кәстәрир ки, куја горхмур, амма арвадын көзүндән оғурланыб дәрини һәјәтдән кәтүрүб хырман јеринә атыр.

Лакин арвады ондан да бич имиш. Кишисинин горхаг олдуғуну билirmiш. Өз-өзүнә дејир:

— Бир дајан, мән сәнин кефини дүзәлдәчәјәм.

О, бир аз хәмир кәтүрүр вә онунла пәнчәрәләрин чәрчивәләрини сувајыр ки, ахшам көпәкләр бураја топлашсынлар.

Кечә онлар јатанда көпәкләр һүрмәјә вә чәрчивәләри газмаға башлајырлар. Арвад дејир:

— Ди ал. Мән демәдимми ки, кәләчәкләр. Инди нә едәчәјик? Һајды, чых, бах, көр нә истәјирләр?

Киши дејир:

— Сән чых.

— Чанавары мән һа өлдүрмәмишәм. Сән чых!

— Чых, ај горхаг гыз, де ки, киши евдә јохдур,—дејә киши арвадына ачыгланыр.

Арвад һәјәтә чыхыр. Бахыр ки, һәјәтдә һеч кәс јохдур. Јалныз көпәкләр хәмир үстүндә боғушурлар. Инди бу арвад нә етсин ки,

әрини овдан узаглашдырсын? Горхаг кишини лап горхутмаг гәрарына кәлир. Башлајыр һәјәтдә өз-өзүнә данышмаға:

— Нә истәјирсиниз? О евдә јохдур. Ону нејләјирсиниз? Сабаһ кәләчәк—дејир вә ичәри кирир, кишијә дејир:

— Одур еј, бу овчулуғунла иш ачдын, башымызы бәләја салдыг. Сәни сорушдулар. Дедим, сабаһ кәләчәк.

Киши горхудан түпүрүр:

— Тфу, нијә демәдин ки, кәлмәјәчәк? Ағзыны јајдын? Данышмағы да билмирсән, ај горхаг.

Ертәси күнү арвад фикирләшир ки, кәрәк кишини елә горхутсун ки, о, овдан әл чәксин. Ахшамдан бөјүк бир зәнбили һәјәтин ортасына гојур, үстүнә дә чанаварын дәрисини атыр, чатынын бир учуну зәнбилин гулпуна бағлајыр, о бири учуну исә һәјәтә гојур. Гаранлыг чөкән кими көпәкләр јенә топлашырлар хәмирли пәнчәрәләрин јанына, мырылдаја-мырылдаја боғушурлар.

— А киши, нә едәчәјик? Јенә кәлдиләр. Бу дәфә дә сән чых. Мән горхурам.

Арвад јаландан еләсә дә, киши тир-тир титрәјирди:

— Арвад, бир аз дајан, чыхма, әһвалатын әслиндә нечә олдуғуну данышым: мән ону өлү тапмышам. Дәрисини дә өзүм сојмадым, ики башга овчу сојду вә мәнә верди. Чүнки мән онлары алдатдым. Дедим ки, мән өлдүрмүшәм.

— Буну башдан дејәрдин, ај јаланчы, мән дә ахшам онлара чатдырардым. Бәлкә бу күн кәлмәјәчәкдиләр. Инди онлара нә дејим?—дејә арвад сорушур.

— Кет де ки, ону өлү тапыб.

Арвад һәјәтә чыхыр, башлајыр јенә дә өз-өзүнә данышмаға:

— О күнаһкар дејил! Киши ону өлү тапыб. Дәрисини дә о сојмајыб.

Көпәкләр бајырда һүрүрләр. «Үрәкли» овчу ичәридә титрәјир. Бирдән арвад гапыны тәләм-тәләсик бағлајыр вә дејир:

— А киши, ајры әлач јохдур! Чых, сәни чағырырлар. Һајды, чых!

Киши башлајыр арвадындан сорушмаға:

— Бәс инди мән нә едим?

— Нә едәчәксән, чых! Дурмаға вахт јохдур, бура кәләчәкләр. Көрүрсәни, итләр нечә һүрүрләр,—дејә арвад бу горхагы лап сыхышдырыр.

Киши дејир:

— Дајан, һәјәтдән кәрәнтини кәтир. Мән ону гуршагла чәпәки белимә бағлајым, елә билсинләр ки, түфәнкдир.

О, кәрәнтини билдији кими чәпәки белинә бағлајыр вә онлар бајыра чыхырлар. Киши астача бајыра чыхыр вә синә-синә һәјәтә аддымлајыр. Гапынын јанында зәнбили көрүр. Кәрәнтини түфәнк кими тутур вә сорушур:

— Нијә кәлмисән? Мән ону өлү тапмышам. Дәрисини дә өзүм сојмамышам. Кет о филән-финман овчуларын јанына, онлар сојублар.

Бу белә дејәркән арвад һәјәтдән чатыны дартыр, зәнбил кишини үстүнә атылыр. Киши горхудан бағырараг өзүнү ичәри атыр, папағы дүшүр. Гапыда кәрәнти чәпәки кәләрәк чарт едиб ғырылыр Киши горхараг отага гачыр вә арвадына бағырыр:

— Нә бахырсан, ај горхаг, чых, папағымы кәтир!

Бу әһвалатдан сонра «үрәкли» овчу һәмешәлик овчулуғун дашыны атыр.

ДАҒ ОҒЛУ

О вахтлардан чох илләр кечиб, лап чох. Хејли су ахыб Дунајдан, хејли улдуз дүшүб көјдән. О вахтлар инсанлар јер үзүндә һеј кәзир, өзләринә данми јашајыш јери тапа билмирдиләр. Бүтүн өмүрләрини јолларда кечирирдиләр.

Беләчә онлар јер үзүндә көчәри һәјәт тәрзи кечирирдиләр, бу јердән о јерә көчүр, чөлү-дузу кәзир, өзләринә мувафиг јашајыш јери ахтарырдылар. Бәлкә дә Дағ оғлу олмасајды, елә бу күн дә кәзирдиләр.

Бәс бу чәсарәтли, күчлү, көзәл вә чүссәли Дағ оғлу дүнјаја нечә кәлмишдир?

Чәтин вахтларын бириндә инсанлар бөјүк бир дағын әтәјиндә динчәлмәкчүн дајанырлар ки, ертәси күн јенә дә адәтләри үзрә јолларыны давам етдирсинләр. Намы динчәлмәкчүн јатыр, тәкчә бир гоча јатмыр. Бөјүк дәрди олдуғу һалда ихтијар баба јухујамы кедә биләрди? Гочанын доғгуз оғлу, доғгуз ғызы вармыш. Онларын һамысы ағыр хәстәликдән јолларда өлмүшдүләр. Јазыг гоча бу фани дүнјада ғијамәтә гәдәр тәк дирәк кими галмышдыр.

Киши артыг гочалмышды вә она көрә дә истәјирди ки, һеч олмаса, өвладларындан биринин мазарыны тапсын, онун үстүндә көз јашы төкәрәк чаныны тапшырсын. Лакин һеч биринин јерини билмирди. Чүнки о ағыр заманларда инсанлар јолда доғулур, јолда да өлүрдүләр. Һарада өлсәләр, орада да басдырырдылар. Галанлар исә јенә дә јолуна давам едирдиләр. Инсанлар чил кими гара торпағын үстүнә сәпәләнмишдиләр. Һәр күн јерләрини дәјишдирир, кечмиш мәскәнләринә бир даһа ғайтмырдылар...

Гоча дөрд тәрәфинә бахыр, көјә, көјдәки улдузлар нәзәр салыр. Артыг сәһәрин ачылмасына аз галмышдыр. Гоча ағлаја-ағлаја дејир:

— Мәним һеч олмаса, бирчә оғлум галсајды, инди онунла өлүмдән данышардым, сонра да өләрдим!

Дан јери ағарыр, улдузлар сәјрәкләшир, адамлар јаваш-јаваш јухудан ојанырдылар. Чоху артыг мал-гараны јола чыхармаға һазырламышды, лакин бирдән дағ араланыр, орадан һүндүр, еңлику-

рәк, ғызылкүл кими көзәл бир оғлан чыхыр вә башлајыр инсанлар јол көстәрмәјә:

— Еј инсанлар,— дејир,— мән сизи чәтинликдән гуртармаға кәлмишәм. Сиз хошбәхтсиниз ки, бу дағын әтәјиндә дајанмысыныз. Мән бу дағын оғлујам, адым да Дағ оғлудур.

Дағ оғлу чох сөзләр дејир... Инсанлар Күнәшин чыхдығыны белә һисс етмирләр, чүнки Дағ оғлунун көзәллији онун габағыны кәсмиш, сөзләри инсанлары сәһрләмишдир. Дағ оғлу дејир:

— Кәлин, мән сизи дәниз кәнарына, јашыл чәмәнлијә, күллү бағчалыға апарачағам. Орада һеч кәс өз јерини тәрк етмәсин, һамыныз даим бир јердә биркә јашајын...

Инсанлар Дағ оғлунун далынча кедирләр. Дағ оғлу кениш көвдәсилә онлара јол ачыр, өз нәфәсилә донмушлары исидир, үрәкачан сөзләрилә дәрдләри дағыдырды.

Узун вә чәтин јол кечдикдән сонра Дағ оғлу инсанлары дәниз кәнарына кәтирир. Дәнизин сују дуру иди, лакин арабир ағ көпүклү далғалар тәпә кими галхараг саһилә һүчум чәкирдиләр. Бағчадакы күлләри боран-човғун јапыхтырмыш, чәмәни су басмышды.

Дағ оғлу инсанлара дејир:

— Бурада мәскән слын. Һәр кәс өзүнә јер сечсин. Бура сизин јурд јериниз олачаг.

Дағ оғлу өзүнүн дағ күчү илә инсанларла биркә башлајыр чәмәнин сујуну гурутмаға, онлара күл бағчаларыны, мејвә бағларыны ғадасына салмагда, көзәл үзүмлүкләри чана кәтирмәкдә көмәк едир. Һеч кәсә јериндән тәрпәнмәјә, ону дәјишмәјә, јурдуну тәрк етмәјә ичазә вермир. Намы Дағ оғлуну сеvir, сөзүнә гулаг асыр, она «сағ ол» дејир.

Гочалар бир ағыздан:

— Сән бизи көчәриликтән гуртардын! Сәнә о шан-шөһрәтин һалалдыр,— дејирләр.

Дағ оғлу дејир:

— Мән сизи бурада јерләшдирдим, торпагда ишләмәји өјрәтдим. Артыг мәним вәзифәм баша чатды. Мәним анам чөлдүр, дағдыр. Атам исә гара торпагдыр. Онлар мәни өз гојнуна чағырыр.

Дағ оғлу сөзүнү битирәр-битирмәз дөнүб инсанларын мәскән салдығы бу чөллүкдә бир дағ олур. Кәндлиләр узун мүддәт Дағ оғлуну унутмурлар. Онун јанына күл-чичәклә кәлир, бош вахтларын да адыны анырлар. Узун илләр инсанлар беләчә јашајырлар.

О заманлар һамы динч вә әмин-аманлыгда јашајырмыш. Лакин бир дөфә Гара дәнизин сују буланыр, далғалар ев һүндүрлүјүнә галхыр. Бир ај дәнизин сују дурулмур. Нәһәјәт, дәнизин кәнарындакы көзәл чәмәнликдә, шән бағчаларда гулдурлар пејда олур. Ғызылкүл бағчаларында күлләр солур, шән түркүләр ағырларла әвәз олунур, күнаһсыз чамаат кәнддә бир-биринә гатылыр. Гулдурлар бир чандан ики дәри сојурдулар. Пул, мејвә, мал-гара, чөрәк— һеч нә бу ачкөз вә тамаһкар гулдурларын ағзыны јума бил-

мир. Ахырда да онлар башлајырлар көзөл гызлары вә учабој кәлинләри апармаға. Неч кәс буна дөзә билмир. Чамаат тез-тез Дағ оғлуну хатырлајыр:

— Дағ оғлу, кәл, бизи бу гулдурлардан хилас ет,— дејир гочалар.

— Кәл,— дејир чаванлар.

— Кәл,— дејир намы.

Бир күн дағ-даш ләрзәјә кәлир. Гара торпаг гулдурларын гәддарлыгына дөзә билмир вә јенә дә Дағ оғлу пејда олур.

О, намыны дүшмәнләрлә дөјүшә галдырыр. Чохлары өлүр, чох аналар өвләдларыны итириләр. Гызлар, кәлинләр дә дүшмәнлә вуршурлар, лакин гулдурлар онлары үстәләјир. Чохлары истәјир ки, јурд јерләрини тәрк едиб башга јерләрә пәнаһ апарсынлар, анчаг неч бири буна чүр'әт етмир, чүнки мүдафиәчиләрин башында Дағ оғлу өзү дурурду. О, вар күчү илә дүшмәнлә вуршур, лакин галиб кәлә билмирди. Дағ оғлу көрәндә ки, дүшмән гәддар вә даш үрәклидир, дөнүб чамаата дејир:

— Сизи бураја мән кәтирдим, мән дә сизи бурадан апарачағам! Ким мәни сеvir вә мәнә инанырса, ардымча кәлсин.

Дағ оғлу ағ атына минир вә јенә дә инсанлары көпәк үрәкли чәлладларын гылынчындан хилас едәрәк једди дағ вә бир чај ашараг башга торпаглара, дүзәнликләрә апарыр.

Јени торпагларда бир инч-чинс јох имиш. Сүрү-сүрү чанаварлар кәзир, улајыр вә арабир әсән гуру күләјин сәсиндән белә горхуб гачырдылар.

Дағ оғлу бу чөллүјә бахыр вә дејир:

— Бурада мәскән салачагыг. Бундан сонра дүшмән әли бизә чатмаз. Бурада јашајачагыг.

Инсанлар Дағ оғлунун сөзүнә гулаг асыр вә бурада мәскән салырлар... Јенидән башлајырлар ев тикмәјә, бағ-бағча салмаға. Бир дә ешидиләр ки, гулдурлардан бири—Көмүр бәј диләнчи палтары кејиниб Дағ оғлунун адамларына гарышыб. Јени јурд јериндә Көмүр бәј чох фикирләшир ки, бу күнаһсыз гачынлара нә пислик етсин вә ахырда да тапыр. О, чөлдә бөјүк бир булаг көрүр вә башлајыр онун әтрафыны газмаға. Газдыгча су јайылыр, чохалыр, дәрә-тәпәни, јашајыш јерләрини су басыр. Неч кәс сујун һарадан кәлдијини билмир.

Инсанлар Дағ оғлунун башына јығышыб ондан көмәк истәјирләр. Дағ оғлу чох фикирләшмир. Әмр едир ки, гырх араба јун јығыб онун далынча кәлсинләр. Чамаат елә дә едир. Онлар булагын јанына чатанда Көмүр бәј јенә дә адамларын арасында көздән јайыныр. Дағ оғлу дејир:

— Јабаларла јуну булагын ичинә атын, үстүнә дә торпаг төкүн. Намамы тыртыл кими ишләјир.

Көрәндә ки, чамаат булагы үстәләјир, Көмүр бәј башлајыр бир тәрәфдән јенә дә булагы ојмаға. Жөрмәсинми буну Дағ оғлу?! Ати-

ны һирслә Көмүр бәјин үстүнә сүрүр, гылынчы илә ону өлдүрүр, лакин өзү дә аты илә бәрабәр булага дүшүр. Бирчә бу сөzlәри дејә билир:

— Сағлыгла галын, сеvimли гардашлар! Ахырынчы дүшмәндән дә сизи гуртардым. Онун ады Көмүр бәјдир! Мән ону таныдым, чүнки онунла Гара дәнизин саһилиндә вуршумушдум. Сиз булагы долдуранда, о да бир тәрәфдән ојурду. Булагы долдурун вә хошбәхт јашајын, һәрдән мәни дә јада салын!..

Дағ оғлу сујун дибинә кедир, дуру су ону өз ағушуна алыр. Инсанлар тезликлә булагы долдурур вә өмүрлүк бу јерләрдә јашајырлар. Онлары бура чәсарәтли вә гочаг Дағ оғлу кәтирмишдир!

Бу күн дә Кубеј дүзүндә бир булаг вар, анчаг о инди неч кимә зијан вурмур, чүнки дәрин јери јунла, торпагла, Дағ оғлунун ири бәдәни вә онун ағ аты илә түтулмушдур. Дағ оғлунун булагына кәдән һәр бир кәс онун еләдији јахшылығы јада салыр. Чамаат Дағ оғлунун хатирәсини јад едәрәк сәрин судан ичиб сүкута далыр.

МИНБИР ИВАНЧУ

Бир касыб кишинин мин бир ушағы вармыш. Саадыч¹ тапа билмирләр ки, мин биринчи ушаға ад гојсунлар. Мин биринчи ушаг олдуғу үчүн анасы өзү онун адыны Минбир Иванчу гојур. Минбир бөјүк олдуғундан доғулан кими јемәк истәјир. Ешидәндә ки, бу да јемәк истәјир, Иванын атасы дәррдән, чәтинликдән бу гәрара кәлир ки, башыны көтүрүб евдән кетсин вә арвадына дејир:

— Кедирәм, арвад, көзүм һараны көрүрсә, ора. Јемәк тапсам, гајыдачағам, тапмасам, бил ки, өлмүшәм. Бөјүјәндә ушаглара бу гәдәр касыб олдуғумузу демә.

Ајдындыр ки, киши јемәк тапа билмир вә гајытмыр. Арвад галыр бу һај-күјүн ичиндә тәк. Минбир Иван һәр шејлә марагланан ушаг имиш. Бир ајлыг оlanda анасындан сорушур:

— Мәним атам вардымы?

— Варды,— дејир анасы.

— Биз чохму касыб идик?

— Јох,— дејә анасы чаваб верир.

— Бәс нијә инди касыбыг?

— Чүнки бизи гулдурлар сојублар.

— Бәс атам сағ оlandа нијә сојмурдулар?

¹ Саадыч—кирвә (үмүмхристиан адәтинә көрә хач сујуна салынма вахты ушаға кирвә түтулүр. һәмин кирвә она ад верир вә бөјүјәндә тојунда ата-анасыны әвәз едир. Русларда бу посажоньј отетс, гагауцларда исә саадыч кими ишләнир).

- Чунки онун гылынчы вә јахшы бир аты варды.
- Бәс о гылынч ханы?—дејә Минбир Иван анасындан сорушур.
- Одур еј, орда, талварын алтындадыр.
- Бәс аты ханы?
- О да ордадыр.

Иван дејир:

- Мән гулдурлары өлдүрмәјә кедәчәјәм.

— Хара истәјирсән кет, оғлум,—дејир Ивана анасы,—бирчә о дағын далына кетмә. Орада гулдурлар атаны өлдүрдүкләри кими сәни дә өлдүрәрләр.

Иван ата минир. Минән кими о, арыг, өлләш ат дөнүб олур чәлд, гывраг вә сағлам бир көһлән. Минбир Иван һәммин дағын далына кедир. Орада бир јол атыјла кәрдиш едир вә вар күчү илә бәркдән фит чалыр. Елә бәркдән фит чалыр ки, бүтүн гулдурлар текүлүб кәлирләр. Иваны гырх гулдур эһатә едир. Азмы вурушур Иван, чохму, анчаг отуз сәккизини кәсиб доғрајыр, отуз доғгузунчуну гујуја атыр, лакин гырхынчы, гулдурларын башчысы гачыб чаныны гуртарыр.

Минбир Иванчу чалышыр ки, гулдурларын башчысы тугу. Ону үч күн, үч кечә говур, артыг јахынлашыр, башыны бәдәниндән ајырмаг истәркән, бирдән гулдурларын башчысы чибиндән бир бәлача будаг чыхардыр. Иванын гаршысында сых вә бөјүк бир мешә эмәлә кәлир. Мешә елә сых вә гаранлыг иди ки, һеч чүр кечмәк мүмкүн дејилди.

Иши белә көрән Минбир гуршағыны атыр, мешәнин ичиндә бир јол эмәлә кәлир. Иван бу јолла кедир вә будаг башында атдан енир. О, бурада мешәдә јашајанлардан бириндән сорушур:

- Гулдурларын башчысы бурдан кечмәди ки?

— Елә инди кечди,—дејир һәммин адам,—бир чәнәси јердә, бири көјдә, ағачлары ғыра-ғыра кетди.

- Дајан,—дејир Иван,—мән инди атымы сулајыб она чатарам.

Аты сулајаркән новун ичиндә бир узунсов бөчәк вармыш. О, Ивана јалварыр:

- Мәни хилас ет, гардашым, сәнә хејирим дәјәр.

— Һм,—дүшүнүр Иван,—бу узунсов бөчәјин мәнә нә хејри дәјә биләр?

- Анчаг она јазығы кәлдијиндән дејир:

— Кәл сәни дә хилас едим. Јахшылыг едәрсән, лап јахшы, етмәсән дә мәнә борчлу дејилсән.

— Борчлујам, борчүјам,—дејир бөчәк,—гара ајағымдакы тилишкәнләрдән бирини көтүр, гој кисәнә. Чәтинә дүшсән, мәни чағырарсан.

Минбир онун дедији кими едир, атыны суладыгдан сонра јенә дә гулдурун далынча кедир. Она чатһачатда гулдур бирдән фит чалыр. Иванын гаршысында бөјүк бир чај эмәлә кәлир. Бәс инди Иван нә етсин? Гулдура нечә чатсын?

Тез көтүрүб дәсмалыны сујун үстүнә атыр, орада бир көрпү эмәлә кәлир. Көрпүдән кечир вә гулдуру јахалајыр. Лакин бирдән гулдур бағырыр:

- Ана-ча-а-а-н!

Минбир Иванын гаршысына бир Чәһәннәм Гарысы чыхыр. Онун бурну эјри, көзләри гара имиш. Ордунун бириндә шимал күләји әсир, о бириндә гәтран гајнајырды.

Гајыт кери,—дејир о Ивана,—Әкәр гајытмасан, сачларымы габағына дөшәјәчәјәм, ордумдакы сојуг күләји үфүрүб сәни елә долашдырачағам ки, гуртула билмәјәчәксән. Мән Чәһәннәм Чаду-кәријәм, гулдурун анасыјам.

- Бирдән гуртулсам?—дејә Иван сорушур.

— Ордан гуртулсан,—дејир гары,—габағына гәтран төкәчәјәм. Онун ичинә батыб галачагсан.

Минбир башлајыр фикирләшмәјә ки, нә етсин, бирдән бөчәк јалына дүшүр. Тез онун гара тилишкәсини чыхардыр вә бөчәји көмәјә чағырыр. Бөчәк бир көз гырпымында һазыр олур вә сорушур:

- Нә олуб?

— Белә-белә чәтинлијә дүшмүшәм,—дејә Минбир әһвалаты бөчәјә данышыр.

Бөчәк бирдән кирир Чәһәннәм Гарысынын гулағына вә башлајыр гарынын бејини дешмәјә. Гары о тәрәф, бу тәрәфә вурнухур. Бу вахт фүрсәтдән истифадә едән Минбир тез гылынчла гарынын башыны ики јерә бөлүр. Узунсов бөчәк гарынын гулағындан чыхыб кедир.

Минбир Иван гулдурун далынча кедир вә онун гызыл галасына чатыр. Дохсан доғгуз гапы ачыр, јүзүнчү гапыны ачанда гулдурла үзбәүз кәлир. Онлар башлајырлар әлбәјаха вуруша. Гулдур нә гәдәр күчлү олса, да, Минбир ондан да күчлү иди. Үч күн, үч кечә вурушурлар. Иван гулдуру үстәләјир вә өлдүрүр. Сонра галанын гапысыны бағлајыб анасыны вә гардашларыны кәтирмәк үчүн евләринә јолланыр.

Гулдурлардан бирини Минбир гујуја атмышды, лакин о, өлмәмишди. Иванын анасы гујудан су чыхарданда башлајыр она јалвармаға:

- Мәни хилас ет, нә истәсән, верәчәјәм.

- Бир торба гызыл версән, чыхардарам.

- Верәрәм,—дејир гулдур.

Арвад чатыны саллајыб гулдуру чыхардыр. Чыхандан сонра гулдур арвада бир торба гызыл верир. Өзү дә чыхыр күчәјә, башлајыр арвадын оғлу Минбир Иваны көзләмәјә ки, ону өлдүрсүн. Арвадын евиндә јашајыр вә өвүнү чох мағмун көстәрир.

Минбир Иван евләринә кәләндә бу көзбағлыјычы гулдур ону анасы илә бәрабәр гаршылајыр. Анчаг Иванын аты гулдуру көрән кими башлајыр фынхырмаға. Онда Иван да гулдуру таныјыр вә атыны үстүнә сүрүб јерә јыхыр, тапдалајараг әзир.

Минбир Иван анасыны вэ мин гардашыны да көтүрүб гулдурун галасына кэлир. Бу күн дэ орда вар-дөвлэт ичиндэ јашајырлар.

ДИМИТРАШ-ПЫТЫРАШ

Нағыл, нағыл матлады,
Нағыл күпү чатлады,
Ордан бир нағыл атланды...

Кечмиш заманларда бир Димитраш-Пытыраш вармыш:

Ијнэ бојда бојујмуш,
Ағыллы да сојујмуш,
Сифэти гашыг бојда,
Бир көзү элэк бојда.

Касыб имиш Димитраш-Пытыраш. Неч кэс она иш вермэзмиш, чүнки ишэ јарајачаг бир јери јох имиш. Онунса доггуз ушагы вармыш. Бир күн биширмэјэ бир шеј тапмајан арвады Димитраша дејир:

— Ај Димитраш, сэн дэ башгалары кими кет, бир шеј газан, биз дэ бу касыбчылыгдан гуртараг. Бу ушаглар сабаһ нэ јејэчэклэр?

— Нара кедим?—дејэ Димитраш эввэл-эввэл һирслэнир, анчаг көрөндэ ки, арвады һаглыдыр, дејир:

— Нара кэлди, кедэчэјэм, бэлкэ бир шеј тапдым:

Димитраш јолу элине алыб кедир. Онун аддымлары о гэдэр балача иди ки, ахшама кими евдэн бир үч бој арасы араланмыш вэ базар јолуна чатмышды. Елэ тэзэчэ базар јолуна чыхмышды ки, бир дэ бахыб көрүр ки, јолун конарында бир бал чэллэји вар. Димитраш баша дүшүр ки, бу чэллэк базара кедэн арычыларын арабасындан дүшүб, анчаг о, нэ едэ билэрди? Неч нэ: һәм боју балача иди, һәм дэ ачлыгдан күчү галмамышды.

Евэ апармаг нэдир, Димитраш о чэллэји неч јериндэн дэ тэрпэдэ билмээди. О, чэллэјэ јакынлашыр вэ гарныны дојдурмаг үчүн бармагыны бала батырыб јалајыр. Бу вахт көрүр ки, чэллэјин этрафында чохла милчэк вэ бир сичан вар, онлар да бал јејирлэр. Димитраш бир чубуг көтүрүб вурур вэ бир дэфэјэ бир нечэ милчэк вэ бир дэ сичаны өлдүрүр. Сонра да бир парча кағыз тапыб ораја белэ јазыр:

Димитраш-Пытыраш
Гырх учанла
Бир гачаны
Бир дэфэјэ
Тэлэф етди

Сонра да јорулдуғу үчүн чэллэјин көлкэсиндэ узаныр вэ јатыр. Димитраш-Пытыраш белэчэ динчэлмэкдэ олсун, сизэ кимдэн дејим, базар јолујла кечэн бир нечэ дивдэн. Дивлэр елэ һүндүр, елэ күчлү идилэр ки, дашы сыхсајдылар, сүју чыхарды. Онлар мешэдэ үч бир, беш бир јашајыр, һијләкэрлик нэ олан шејдир, билмээдилэр.

Дивлэр бал чэллэјинэ раст кэлэндэ дајанырлар. Бахырлар ки, чэллэјэ бир кағыз јапышдырылыб, үстүнэ дэ нэ исэ јазылыб.

— Сэн бир буна бах!—дејэ дивлэрдэн бири кағызы охујандан сонра чашмыш һалда көзүнү дөјүр.

— Бу нечэ пәллэвандыр!—дејир о бириси.

— Бир дэфэјэ гырх учан? Зарафатдырмы?—дејир дивлэрин үчүнчүсү.

Сөһбэт едэркэн дивлэр көрүрлэр ки, чэллэјин көлкэсиндэ бир нэфэр динчэлир. Фикирләширлэр ки, Димитраш-Пытырашын ким олдуғуну ондан сорушсунлар.

— Ај јорғун киши,—дејэ онлар чағырыр вэ Димитрашы дүртмэлэјирлэр.

Димитраш од басмыш адам кими јухудан дик атылыр.

— Еј, дост,—дејэ дивлэрдэн бири сорушур,—билмирсэн бу Димитраш-Пытыраш кимдир?

— Мәнэм Димитраш,—дејэ о көзләрини дөјэрэк архајынча чаваб верир.

Дивлэр чашбаш галырлар. Онлар башлајырлар фикирләшмэјэ ки, нечэ олур ки, бу балачалыгда киши гырх учанла бир гачаны бир дэфэјэ өлдүрсүн. Онлар башлајырлар Димитраша јалтагланмаға:

Бағышла, Мити ага¹, јухуна мане олдуғ.

Дивлэр Димитрашдан һардан кэлиб, нара кетдијини, нечэ јашадыгыны сорушурлар...

— Бэс бу бал чэллэјини һардан алдын,—дејэ дивлэрдэн бири сорушур.

— Нарадан? Базарда арычылардан алмышам. Бураја гэдэр кэтирдим, дедим бир аз узаныб динчэлим.

— Бизэ јолдаш олмаг истэјирсэнми?—дејэ дивлэрин башчысы Димитрашдан сорушур. Онун сөһбэтдэ дэ дирибаш олмасы дивин хошуна кэлмишдир.

— Нијэ истэмирэм,—дејир Димитраш.—Елэ мән өзүм дэ јолдаш ахтарырдым, амма кэрэк эввэлчэ бу бал чэллэјини евэ апарым, сонра јолдашыға башлајағ.

Онлар дост олмаға разы олурлар, дивлэрдэн бири тез чэллэји өз белине јүклэјир. Онларда адэт белэјмиш: тэзэ доста јардым едэрмишлэр. Намысы үз тутур Димитрашын евинэ тэрэф. Евэ чатһачатда Димитраш дејир:

— Еј, достлар, сиз бурада дурун, мән кедим евэ, арвадыма де-

¹ А г а—бөјүк гардаш, јашча бөјүк гоһум (гаг.). Бурада һөрмэт эламэти олараг ишләдилэр.

жим ки, бир јемэк һазырласын. Елә шеј олмаз ки, илк дәфә евимә кәләсиниз, јемәксиз-ичмәксиз кедәсиниз.

— Әкәр белә лазымдырса, онда кет,—дејә дивләр разылашырлар.

Димитраш гачараг евә кедир, арвадына тапшырыр ки, өзүнү елә көстәрсин ки, куја шорба биширир. Әслиндә исә шорба биширмәјә Димитрашларын бир шеји јох иди. Ушагларына исә дејир:

— Һәрәниз бир бычаг көтүрүн. Бизә гонаглар кәләчәк. Онлар бир аз отурандан сонра бычаглары итиләјә-итиләјә див әти истәмәјә башлајын.

— Див әти нәдир?

— О див әти нә олан шејдир?

Димитраш дејир:

— Сусун! Нечә дејирәм, елә дә един! Чох шеј билмәјиниз лазым дејил.

Сонра Пытыраш даһа бир иш көрүр: чувала саман долдурур вә ону гапынын ағзына гојур. Арвадына да тапшырыр ки, гонаглар кәлинчә чувалы көтүрмәсинләр. Сонра да тез дивләрин јанына гајдыр.

— Бујурун, кәлин, достларым. Бағышлајын, бир аз јубандым.

— Зәрәр јохдур,—дејир дивләр,—биз инчимәрик,—вә башлајырлар кетмәјә. Онлар һәјәтә кирән кими Димитраш башлајыр һирслә арвадына ғышгырмаға:

— Бу ғызыл чувалыны бурада гојум, бурада да тапдым. Биринизин ағлыныза кәлмир ки, ону чардаға атасыңыз,—дејир вә өзү саман чувалыны көтүрүб чардаға атыр вә:

— Див достум, сән дә бу бал чәлләјини чардаға гој,—дејир.

Јазыг див нә етсин, зорла да олса, чәлләји галдырыб чардаға гојур.

— Көрдүнүзмү,—дејә дивләр пычылдашырлар,—бапбалачадыр, амма ғызыл долу чувалы түк кими атды чардаға.

Онлар отагда отурур, ордан-бурдан сөһбәт едирләр. Бирдән... ушаглар бычагларыны итиләјә-итиләјә башлајырлар ғышгырмаға:

— Ата, мән див әти истәјирәм! Ата, мән див әти истәјирәм!

— Сусун! Гарға кими нә гарылдашырсыңыз!—дејә Димитраш онлары сакитләшдирмәјә чалышыр.

Буну ешидән дивләр вургун вурмуш кими бир-бирләринә бахырлар. Ушаглар о гәдәр һәј-күј салырлар ки, ахырда Димитраш јериндән галхыб достларындан биринә јахынлашыр вә дејир:

— Див достум, галх, бојнундан бир тикә кәсим, јазыг ушаглар әт истәјир.

Буну ешидән дивин түкләри биз-биз дурур вә о дејир:

— Јох, Мити ага, биз тәләсирик.

Дивләр бир-биринин ардынча һәјәтә чыхырлар. Димитраш дејир:

— Еј, дајанын. Белә олмаз ахы... Шорба һазыр...

Дивләр исә чавабында:

— Биз тәләсирик. Достлуг етмәк истәјирсәнсә, бизимлә кәл, истәмирсәнсә, сағлыгла гал.

— Нечә јәни истәмирәм,—дејир Пытыраш,—бир дәфә сөз вердим, вәссалам. Инди сизә чатарам.

Димитраш јағмурлугуну көтүрүб дивләрлә кедир, балы исә ушагларына гојур ки, јесинләр.

Бизим бу достлар кедир, кедир, кәлиб дивләрин јашадығы мешәјә чатырлар. Мешәнин кирәчәјиндә дивләр бөјүк бир тут ағачы көрүрләр. Јазыглар о гәдәр ач имишләр ки, тез ағача дырмашараг башлајырлар тут јемәјә. Һамысы ағачын башына чыхыр, тәкчә Димитраш јердә галыр.

— Сән дә тут јесәнә, Мити ага!

— Нә,—дејир Димитраш,—тулла гарынмы дојдурмаг олар? Истәмирәм.

Димитраш да тут јемәк истәјирди, амма әли будаглара чатмырды, ағача да дырмаша билмирди.

Дивләрдән бири буну көрүр, будаглардан биринин үстүндән басыр вә ону Димитраша тәрәф әјир.

— Бујур, Мити ага, сән дә је,—дејир.

Димитраш будагдан тутур вә башлајыр тез-тез тутлары ағзына өтүрмәјә, лакин бирдән див будағы бурахыр. Будаг Димитрашы галдырыр вә ағачын о бири тәрәфинә атыр. Пытырашын бәхти вармыш! Јерә дүшүб өлмүр, орадан кечән бир довшанын белинә дүшүр вә бәрк-бәрк ондан јапышыр! Бир аз өзүнә кәләндә Димитраш дејир:

— Нечә вахтды ки, бу довшаны күдүрәм. Дејирәм, о јандан кечсәм, көрәчәк, бу јандан кечсәм, көрәчәк. Дедим, атылым ағачын үстүндән, тутум!

Буну ешидән дивләр јенә чап-баш галырлар. Ағачын башында бир-бирләринә бахырлар вә фикирләширләр:

— Сән бир буна бах, көр бу чыртданда нә чәсарәт вар! Ағачын үстүндән тулланыб довшан тутур!!!

Дивләр ағачдан енир вә бу гәрара кәлирләр ки, дахмаларына кедиб довшаны биширсинләр. Кәлән кими дивләрдән бири башлајыр довшаны сојмаға, бири су кәтирир, о бири очаг галајыр, Димитрашы исә одуна јоллајырлар. Һамынын иши өз күчүнә көрә иди. Тәкчә Димитрашы дәрд көтүрүр ки, беш-алты чөр-чөпү галдырмаға күчү олмадығы һалда одуну нечә кәтирәчәк. Јенә дә һијлә ишләтмәк фикринә дүшүр. О, мешәнин ортасына чатанда ағачлардан биринин габығыны сојур вә башлајыр о габыгла ағачлары бир-биринә бағламаға.

Дивләр көзләјирләр ки, инди Димитраш одун кәтирәчәк. Көзләјирләр, көзләјирләр... Пытыраш кәлмир ки, кәлмир!..

Дивләрдән бирини јоллајырлар ки, бахсын, көрсүн, о, орада нә

едир. Див көрөндө ки, Димитраш ағачлары бир-биринә бағлајыр, сорушур:

— Мити ага, нијә бош ишлә мәшғул олурсан?

— Им,—дејир Пытыраш,—бош нијә олур. Күндә мән сизә одун дашымајачағам ки! Беләчә ағачлары бир-биринә бағлајыб бүтүн мешәни дахманын јанына кәтирәчәјәм.

— Јох, Мити ага, елә шеј олмаз,—дејә див башлајыр јалвармаға,—биз мешәдә јашајырыг. Дәдә-бабадан бир мешәмиз галыб, ону да көкүндән чыхартсан, бәс биз һарада јашајарыг? Бурах, лазым дејил! Одуну мән апарарам.

Див бир шәлә одун јығыр, Пытырашы да мешәни көкүндән чыхартмағ фикриндән дашындырыр. Онлар кедирләр довшаны бишир-мәјә. Дахмаја кәлиб шорбаны һазырлајыр вә отуруб јахшыча јејирләр. Сонра һәрәси динчәлмәкчүн өзүнә јер ахтарыр. Бу ара Димитраш јоха чыхыр. Дивләр көрөндә ки, Димитраш јохдур, башлајырлар ондан данышмаға.

Див дејир:

— Әкәр чатмасајдым, бүтүн мешәни көкүндән чыхардачагды. Бу нечә адамдыр?!

О бири див дејир:

— Евләринә кедәндә, ешитдинизми, ушағлары да див эти истәјирдиләр.

— Нечә едәк ки, ондан чанымызы гуртараг?—дејә дивләрин башчысы сорушур.

Башчынын бу сөзүнү ешидән дивләр бу гәрара кәлирләр ки, ахшам Димитрашы өлдүрсүмләр. Һамы разы олур. Дивләр сөһбәти кәсирләр. Бу вахт Димитраш отагда пејда олур. О, гапынын далында дүруб дивләрин сөһбәтинә гулаг асыр вә сусурмуш. Ахы балача Димитраш бу бојда дивләрә нә едә биләрди? О, јенә бир нијлә иш-ләтмәк фикринә дүшүр.

Ахшам олур. Дивларын һамысы узанараг бахырлар ки, көрсүмләр Димитраш һара кедәчәк. О исә јағмурлуғуну көтүрүр вә бајыра чыхмағ истәјир.

— Һара кедирсән, Мити ага? Ахшам олур,—дејә дивләр сорушур.

— Јатмаға кедирәм,—дејә Пытыраш инчик сәслә чаваб верир.

— Нијә отагда бизимлә бир јердә јатмырсан?

— Мән орда, зирзәмидә јатачағам, отагда чох истидир,—дејир Пытыраш.

— Гој һарада истәјир, орада да јатсын,—дејә дивләр фикирләширләр.—Даһа јахшы. Бу ахшам ону өлдүрмәк асан олар.

Димитраш зирзәмијә кедир, өзү бојда бир буд көтүрүр, ону јағмурлуғу илә өртүр, өзү исә зирзәминин бир күнчүндә јухуја кедир...

Кечәнин бир вахты дивләр сјаныр, һәрәси әлине бир дөјәнәк алыр вә... Димитрашы өлдүрмәјә кедирләр. Јағмурлуғу о ки, вар дөјәчләјәндән сонра бири дејир:

— Ди бәсдир. Биз ону чохдан әзишдирмишик!

— Һајды кедәк,—дејир о бириләри дә.

Онлар күлә-күлә сөһбәт едирләр.

— Пытырашын пәһләванлығы битди,—дејир бири, кәрәк кедиб өлүсүнү зирзәмидән бајыра атаг.

Онлар беләчә сөһбәт едиркән сәһәр чағы Димитраш дәлик-дешик олмуш јағмурлуғу да чијниндә пејда олур.

— Быј, Мити ага,—дејә һајандан-һајана дивләрден бири Димитрашдан сорушур,—нә тез ојанмысан? Бу кечә нечә јатдын?

— Сизин о зирзәми кими десән ојадар,—дејә Димитраш чаваб верир.—Бирә илә долудур. Бу кечә онлар о јанымы, бу јанымы, далымы тамам далајыблар. Бүтүн кечәни јата билмәмишәм.

Дивләр бир-бириләринә бахырлар, аз галыр ки, дәли олсунлар: — Сән бир буна бах, бизим вурмағымыз она бирә даламасы кими көрүнүб!

Онлар галхыр, һәрәси өз ишинә кедир. Кимиси ова, кимиси балыг тутмаға ки, ахшам јемәјә бир шеј олсун. Пытырашы һеч јерә јолламаырлар, билирләр ки, онсуз да һара кетсә, бир иш һасил олмајачаг.

Ахшам үстү дивләр кәлирләр—бири чөл өрдәји вуруб, бири довшан, бири балыг тутуб, бәзиси исә һеч нә тапа билмәмишдир. Пытыраш да бүтүн күнү көлкәсиндә јатдығы ағачын алтындан чыхыр. Онлар башлајырлар ахшам сүфрәсини һазырламаға: кими одуна кедир, кими очаг галајыр, кими һәјәти сүпүрүр. Тәкчә Димитраш әли белиндә кәзир. Буну көрән дивләрин башчысы дејир:

— Бизимлә отуруб јејәчәк. Ону да бир ишә јоллајын.

— Мити ага,—дејә дивләрин башчысы ону чағырыр,—һәрә бир иш көрүр, сән нијә белә бош-бекар кәзирсән?

— Нә едим,—дејир Димитраш,—бир ишә бујурмурсунуз. Сиз иш тапшырын, мән дә едим. Нә олсун ки, балачајам!

Дивләрин башчысы дејир:

— Јахшы, тулуғу көтүр, бир тулуғ су кәтир. Шорбаја төкмәјә су јохдур.

Димитраш тулуғу көтүрүб булаға кедир. Ону су илә долдурмағ әвәзинә һава илә долдуруб шиширди вә ағзыны бағлајыр. Билир ки, су долу тулуғу көтүрмәк нәдир, һеч јериндән дә галдыра билмәз. Димитраш һава долу тулуғу чијнинә алыб өзүнү елә көстәрир ки, куја чох ағырдыр. Тәрини силә-силә дивләрин јанына кәлир. Буну көрән дивләр үрәкләриндә дејирләр:

Шүкүр, бу хејирсиз һеч олмаса бирчә дәфә дә олса, тапшырылан иши ахырачан көрдү! О да бир тулуғ су кәтирди.

Пытыраш кәлиб динчини алмағ үчүн дахманын јанында отурур, тулуғу да бөјрүнә гојур. Дивләрин көзүндән јайынан кими тулуғу ачыб һаваны бурахыр. Ашбаз див истәјир ки, шорбаја су гөксүн, бахыб көрүр ки, су јохдур.

— Бәс су һаны, Пытыраш?

— Ым,—дејир Пытыраш,—сују ичдим. Мәнә зорла чатды.

— Тфу!—ашбаз див түпүрүр,—бәс билмирсән ки, шорбаја су лазым олачаг? Кәрәк елә индими сусајајдын? Тез гач кет бир тулуг су кәтир,—дејә о дивләрден биринә әмр едир.

Див тез тулуғу көтүрүб суја кедир, о бири дивләр исә чашбаш галырлар.

Иши белә көрән дивләр фикирләширләр ки, бу Димитрашдан јахаларыны нечә гуртарсынлар. Чүнки онун зијанындан башга дивләрә һеч бир хејири јох иди.

Ертәси күнү сәһәр тездән дивләрин башчысы јолдашларына дејир:

— Писликлә биз бу хејирсиздән јаха гуртара билмәјәчәјик. Кәлин јахшылыгга чалышаг. Өзүмзү елә көстәрәк ки, куја ајрылыг. Нәјимиз вар, бөләк, шеј-шүјләримизи көтүрәк, һәрәмиз бир тәрәфә кедәк. Бирчә бу баладан гуртараг.

Елә дә едирләр. Димитрашы чағырыб дејирләр ки, јолдашларын ајрылмаг вахтыдыр.

Дивләрин башчысы дејир:

— Индијәдәк јыгдыгларымыздан һәрәјә бир чувал гызыл дүшүр. Һәрә өз пајыны көтүрсүн, һара истәјир, кетсин.

Димитраш өзүнү елә көстәрир ки, куја хәстәдир. Дивләрден бири јахасыны Димитрашдан гуртармаг үчүн онун да пајыны көтүрүб евләринә апарыр.

Дивләр Пытырашы көндәрдикдән сонра јенә дә мешәјә топлашыр вә раһат јашамаға башлајырлар, һәрдән Димитрашы да јада салырлар. Пытырашын да ишләри дүзәлмишди. Јемәјә бир шеј олмајанда бир-ики гызыл сатыр, бир чувал ун алыр, бир аз јашајыр, ун гуртаран кими јенә дә гызыллардан сатырды. Беләчә бу күн дә јашајырлар. О вахтлар кетди, нағыл да битди.

СКРИПКАЧЫ ВӘ ШЕЈТАНЛАР

Бөјүк бир чајын кәнарындакы кәндә мәшһур бир скрипкачы јашајырмыш. Скрипка онун әлиндә о гәдәр көзәл сәсләнәрмиш ки, ән гәмли адамы белә шәнләндириб ојнадармыш. Бүтүн өлкәдә бу кишини таныјырлармыш. Һарада бир тој, гонаглыг олурмушса, ону чағырарлармыш.

Скрипкачынын сорағы шејтанлара да чатыр. Онларын башчысы Топал Шејтан өзүнә бир чалғычы ахтарымыш ки, онун бу атылыб-дүшән шејтанчыгларыны севиндирсин вә ојнатсын.

Бир күн Топал Шејтан орада олан бүтүн шејтанлары чағырыр вә әмр едир:

— Нечә олур-олсун, бу камил скрипкачыны бураја кәтирин!

Шејтанларын табе олмагдан башга чарәләри јох иди, чүнки башчылары чох ачыглы вә гәдәрмыш, сөзүнә бахмајанын гара көзләринин пәрдәсини бизлә дешир, архасына да мых чалырмыш.

Шејтанлар башлајырлар кишини күдмәјә. Бир күн скрипкачыны чајын о тајындакы кәндә тоја чағырырлар...

Киши скрипкасыны вә диқәр шеј-шүјләрини гајыға јығыр вә чајын о тајына үзүр. Саһилә чатан кими гајығы бир ағача бағлајыр, өзү тоја кедир. Орада бир күн, бир кечә скрипка чалыр, сонра да арагчылара гонаг кедир. Гонаглыг узун чәкир. Киши кечә јарысы ишини битириб евинә дөнүр. Саһилә чатанда көрүр ки, гајыг јохдур!!!

— Бу нә ишдир?—дејә киши һирсли-һирсли чајын саһили илә о тәрәф, бу тәрәфә кедәрәк өз-өзүнә сорушур.

Ону да демәк лазымдыр ки, шејтанлар бу кечә кишини мүтләг тутуб Топал Шејтанын јанына апармалы идиләр. Чүнки бундан көзәл фүрсәт бир дә чәтин ки, әлә дүшәрди: киши кефлијди, тојун һајкүјүндән, вур-чатласындан башы һәрләнирди, евә дә чох кеч гајыдырды (хоруз банына һәлә чох варды). Белә вахтлар шејтанлар кәзмәјә чыхырлар.

Киши гајығы хејли ахтарыр. Орда гајыг, бурда гајыг, гајыг јохдур ки, јохдур! Шејтанлар һеч кәс тапмасын дејә ону сујун дибинә батырмышдылар. Бирдән онлар чашбаш галан скрипкачынын габағына чыхыр вә инсан сәсилә сорушурлар:

— Дост, нә ахтарысан?

Скрипкачы дејир:

— Гајығымы ахтарырам. Чајын о тајына кечмәк истәјирәм.

— Кәл биз сәни кечирәк,—дејә шејтанлар јалтагланырлар,—бәс сән бизә чајын ортасында скрипка чалачагсанмы?

— Бурада чәтин нә вар ки?—дејир киши,—Сиз скрипка чалмағы мәнән сорушун, башга шејлә ишиниз јохдур. Сизә нәинки чајын ортасында, лап шејтанын јувасында да чаларам.

— Кедәк бизимлә,—дејә шејтанлар тәклиф едирләр. Онлардан икиси кишинин әлләриндән тутур. Шејтанлар ајаг үстә сујун үзәри илә кедир, киши дә онларла бир јердә.

Шејтанлыға бир бах! Бири дә суда батмыр. Киши буну көрүб лап чашыр. Сујун ортасына чатанда шејтанлар дајанараг «чал, чал» дејә дүшүрләр кишинин үстүнә.

Шејтанын бири сујун үстүндә бир көтүк гојур вә дејир:

— Отур бунун үстүндә, чал!

Киши чалыр, шејтанлар да онун әтрафында сују шаппылдада-шаппылдада хору ојнајырлар. Су исә ахыр, онлары чај ашағы апарыр, Топал Шејтанын јувасына јахынлашдырды (онун јувасы дәнизлә чајын бирләшдији јердә иди). Киши скрипканы чалыр, шаппылтыны ешидир, лакин зиндан кими гаранлыгга шејтанлары сечә билмир. Бирчә отурдуғу көтүјүн үстүндәки ағ бошгабы чәтин-

ликлә дә олса, көрүр. Арабир шејтанларын көлкәләри бу бошгабын үзәринә әјирилди.

— Сиз о бошгабда нә едирсиниз?—дејә киши шүбһәли-шүбһәли сорушур.

— Нә едәчәјик,—дејә шејтанлардан бири чаваб верир,—бошгабдакы јағла көзләримизи јағлајырыг...

— Мән дә јағлајыммы?—дејә киши сорушур.

Шејтанларын һамысы бирдән бағырыр:

— Сән јағлама, кор оларсан!

Бу кишијә чох гәрибә көрүнүр вә о: «Бу нечә ишдир?!»—дејә дүшүнүр.

— Нә олур олсун, мән дә көзләrimi јағлајачағам,—дејә гәрара алыр.

Бармағыны јағ бошгабына батырыр вә һеч кәс көрмәдән азачыг сағ көзүнүн бир учуну јағлајыр. Әзиз динләјичиләрим, нечә билирсиниз, јағлајан кими о көзүлә зил гаранлыгда күндүз олдуғу кими шејтанлары ачыг-ајдын көрүр. Онларын гујруглары гәтран кими гара, гулаглары сиври, дырнаглары узун, саггаллары сејрәк вә боз иди.

Киши ишин нә јердә олдуғуну анлајыр. Суја баханда көрүр ки, онлар чај ашағы, Аллаһ билир, һараса кедирләр. Бәс инди киши нә етсин ки, бу гаракөзлүләрдән чаныны гуртарсын... Башлајыр чала-чала һаваны дәјишәндә шејтанлара бир ајағыла бадалаг вурмаға. Гујруглулар хысылдашырлар:

— Бизи көрүр.

— Һәнгәтән көрүр...

Бу вахт бирдән хоруз банлајыр, шејтанлар санки јерә кирмиш кими јоха чыхырлар. Заваллы скрипкачы исә чајын ортасында гапыр. Истәјир бошгабы көтүрсүн, о да јоха чыхыбмыш. Шејтанлар дәли дејилдиләр ки, о чүр сәһрли бошгабы гојуб кетсинләр...

Киши јаваш-јаваш әлләрилә авар чәкә-чәкә саһилә чыхыр вә евинә кәлир, әһвалаты арвадына данышыб динчәлмәк үчүн узаныр. Гујруглу гара шејтанлар онун јухусуна да кирирләр.

Бир нечә күн кечир. Скрипкачы мешәдән одун кәтирмәјә кедир. Јолун кәнарында шејтанларын бошгабындакы јағла јағладығы сағ көзүлә көрүр ки, ики шејтан јоғун бир палыд ағачыны кәсирләр. О, сорушур:

— Сиз бурада нә едирсиниз?

— Бах, бу ағачы кәсирик,—дејир шејтанлар,—Топал Шејтан бизи јоллајыб ки, бир кишини өлдүрәк, биз дә билмәдик нечә едәк. О, инди бу јолдан кечәчәк, биз дә бу јары кәсилмиш ағачы онун үстүнә јыхыб өлдүрәчәјик.

— Нечә, нечә едәчәксиниз?—киши өзүнү елә көстәрир ки, куја баша дүшмүр.

Шејтанлар бир дә изаһ едирләр.

— Бир көстәрин көрүм, о киши һарадан кечәчәк?

Шејтанлар јола чыхыб көстәрирләр. Онлар кәсик ағачын бәрабәринә чатанда киши палыды онларын үстүнә јыхыр. Шејтанлар ағачын алтында галыр, дилләрини бир гарыш чыхардырлар вә башлајырлар кишијә јалвармаға:

— Нә олар, бизә көмәк елә!

— Инсанлара бир дә пислик едәчәксинизми?—дејә киши сорушур.

— Бизим кұнаһымыз јохдур,—дејә шејтанлар ағламсынырлар,—бизи Топал Шејтан јоллајыб...

— Сизә көмәк едәчәјәм, анчаг кәрәк Топал Шејтаны вә јағлы бошгабы мәнә кәтирәсиниз...

— Кәтирәрик, кәтирәрик,—дејә шејтанлар јалварырлар,—бирчә бизи бурадан хилас елә.

Скрипкачы дејир:

— Мән бурада көзләјәчәјәм. Ди кедин, амма елә билмәјин ки, алдада биләчәксиниз. Мән сизи һәр јердә көрәчәјәм...

Киши көзләјир, көзләјир... шејтанлар кәлмир ки, кәлмир. Чалларыны гуртарыб арадан чыхмындылар.

Киши ахшам өкүзләри гошуб евә кәлир, үрәјиндә фикирләшир: «Сиз бир дәфә көрүнәчәксиниз мәним бу јағлы көзүмә...»

Елә дә олур. Скрипкачы беш-он күндән сонра базара кедир. Көрүр ки, һәмин шејтанлар чамаатын арасында, о башабасда о тәрәф, бу тәрәфә гачырлар, лакин онлары һеч кәс көрмүр. Онларын бири бир кишини өјрәдир ки, оғурласын, о бири сатычыны өјрәдир ки, тутсун. Бир сөзлә, бу гујруглулар елә һеј чалышырлар ки, инсанларын ишини долашдырсынлар. Скрипкачы буна дөзә билмир, тез дүканын гапысыны өртүр, шејтанлары гапынын арасында гојур:

— Демәдимми ки, вахт кәләчәк, јенә әлимә кечәчәксиниз?

Киши бир парча мәфтил көтүрүр вә башлајыр бу гујруглуларын күрәјинә вур ки, вурасан. Һара вурурса, ган чыхардыр.

— Аман, бурах, бурах, нә десән едәчәјик!—дејә шејтанлар бағырышырлар.

Киши дејир:

— Кәрәк Топал Шејтаны мәним јаныма кәтирәсиниз.

— Изин вер, кәтирәк!—дејә шејтанлар гышгырышырлар.

— О әввәлки ахмаглыг инди јохдур,—дејир киши,—бириниз кедиб Топал Шејтаны вә онун јағлы бошгабыны кәтирәчәксиниз, о бириниз бурада, мәним јанымда галачагынын.

Шејтанлардан бири Топалы чағырмаға кедир. Вәзијјәти она баша салыр. Топал дејир:

— Дајан, бир кедим, бахым, көрүм о скрипкачы нечә адамдыр.

Амма скрипкачы да ахмаг дејилмиш. Чатыны көтүрүб илкәк дүзәлдир вә базарын кирәчәјиндә Топалы көзләјир. Шејтанларын башчысы кәлән кими илкәји атыр, онун белиндән тутуб сыхыр...

— Бура кәл, оғлум,—дејир.

Топал Шејтанын аз гала ағлы башындан чыхыр вә о сорушур:

— Сән мәни нечә көрдүн?

Киши дејир:

— Бах, бу көзүмлә.

Шейтан фүрсәт тапыб кишинин јағлы көзүнү чыхардыр, лакин илкәјин учу скрипкачынын әлиндә галыр. О, хирсиндән шейтанын гарнындан басыр вә чатыны елә сыхыр ки, Топалын дили бир аршын чыхыр...

— Вај, сыхма,—дејә шейтан бағырыр,—өлдүрәрсән.

Киши дејир:

— Бошгабы әлимә вер, сыхмајым.

Шейтан билмир ки, нә етсин. Чан ширин шейдир, бошгабы кишијә верир.

Киши тез о бири көзүнү јағлајыр вә шейтаны көрүр. Чатыны Топал Шейтанын белиндән бојнуна сүрүшдүрүр, көзүнү чыхартдығына көрә ону дар ағачындан асыр. Сонра о, базардакы адамларын һамысынын көзләрини јағлајыр ки, аравуран шейтанлары көрсүнләр.

ГОЧА ИЛӘ ГАРЫНЫН НАҒЫЛЫ

Бири вармыш, бири јохмуш, бир гоча илә бир гары вармыш. Гоча чох инад вә хәсис имиш. Она көрә дә гары илә ајры јашајырлармыш. Гарынын еви мәрчимәкдән, гочанын еви исә дуздан имиш.

Бир дәфә гары гајнамаг үчүн бир газан мәрчимәк асыр вә гочанын јанына кедир.

— Гоча, бир аз борч дуз версәнә.

— Совуш башымдан, гары, сәнә һеч күл дә вермәјәчәјәм,—дејә гоча хирсләнир.

— Аллаһ еләсин, јағыш јағсын, сәнин евини әритсин, сән дә инад көпәк, гуру јурдда галасан.

Гары сөзүнү битирмәмиш бир човғун, бир гијамәт башлајыр ки, кәл көрәсән! Үч күн, үч кечә јағыш јағыр. Гочанын дуздан тикилмиш еви әријир. Гарынын мәрчимәкдән олан еви исә даһа да јашыллашыр. Бајырда һәлә дә јағыш јағырды. Сојугдан гочанын дишләри бир-биринә дәјирди. О, гарынын ләнчәрәсинә јахынлашыр вә јалварыр:

— Гары-ы, һеч олмаса ичазә вер, артырманын бир күнчүндә дурум. Өләчәјәм. Тамам сујун ичиндәјәм, донурам.

— Мән сәндән бир дамчы дуз истәјәндә вердинми?—дејә гары сорушур.—Ди инди, гоча кафтар, сән дә ешиқдә бир аз дон...

Гоча көрүр ки, бајыр чох сојугдур, бир-ики дәфә удгунуб јенә дә башлајыр јалвармаға:

— Гары-ы, өлүнчә унутмарам, бары артырманын бир күнчүндә јер вер. Мәним ихтијар чаныма јазығын кәлсин...

Гарынын үрәји јумшалыр, јенә дә гочаја јазығы кәлир. Чәфтәни јавашча ачыб гочаны артырмаја бурахыр.

— Бах, о күнчдә дуларсан,—дејир.

— Сағ ол, гары, сағ ол! Јахшы ки, һеч олмаса, бураја разы олдун. Буна да шүкүр,—дејир кәләкбаз гоча.

Гары өзү исә отаға кирир, архасы илә дә гапыны јахшыча өртәрәк чәфтәсини кечирир. О, собаја сәјкәнир. Һәјәтдә күләк әсирди. Гоча јаш вә донмуш олдуғундан һеч исинә билмир. О, јенә дә башлајыр гарыја дил төкмәјә:

— Гары, тәк дарыхмырсанмы? Гары, јатдынмы, нәди? Гары, ичазә вер, отаға кири! Сүпүркәнин далында дурачағам.

— Ај гоча, сыртыг олма!—дејә гары хирслә чаваб верир,—елә етмә ки, чыхыб орадан да говум.

Лакин гоча сусмур, гарыја раһатлыг вермир. Гары билмир нә етсин, әләчсыз галыб отаға кирмәсинә ичазә верир, анчаг дејир:

— Бах, одур сүпүркә. Алтындан чыхма һа-а!

— Сағ ол, гары, сағ ол ки, бураја да разы олдун.

Гочаја да елә бу лазыммыш. Артыг ахшам иди, гары собанын үстүнә чыхыр ки, јатсын. Гоча дејир:

— Гары-ы, собанын кәнарында һеч кәс јохдур, јер бошдур. Гој-сана орада исиним.

— Гоча, о јеринә дә шүкүр елә, јохса о да әлиндән чыхар—дејә гары дилләнир, амма гоча әл чәкмир, елә һеј арабир сорушур:

— Гары-ы, о собанын кәнарына кечимми? Гары-ы, собанын кәнарына кечимми?

Ихтијар гарыны гочанын суаллары лап тәнкә кәтирмишди, она көрә дә дејир:

— Ди кәл, кеч собанын ғырағына, амма мәни раһат бурах.

Гоча собанын ғырағында исинир, палтарларыны гурудур, сонра да кечәнин бир вахты һеч гарыдан сорушмадан собанын дибиндә узаныб јатыр, сәһәрә гәдәр јанларыны истијә верир. Сәһәр тездән гары ојананда артыг күн чыхмыш, гушлар чивилдәширди. Баһарын кәлиши өзүнү көстәрирди. Гары истәјир ки, собанын үстүндән дүшсүн, аз галыр ки, гочаны чығнасын:

— Гоча кафтар, сән бурада нә ахтарысан? Кимдән сорушдун?!

— Кимдән сорушајдым? Сән јатырдын,—дејә гоча дилләнир.—Нә сән бурада исинәчәкдин, мән дә дончағдым? Дедим мән дә бу күнчдә исти јердә јатым, динчәлим.

Гары баша дүшүр ки, гочаны һеч отаға бурахмаг лазым дејилмиш, анчаг инди нә едә биләрди.

— Гоча кафтар, бир тәрәфә чәкил, собанын үстүндән еним.

— Чәкилмирам,—дејир гоча.

— Чәкил, јохса үстүнә дүшәчәјәм!

— Чәкилмәјәчәјәм!

— Совуш ордан!
— Совушмајачағам!

Гары башлајыр ағламаға. Гоча азачыг јер едир ки, гары собадан енсин. Гары енән кими башлајыр ишләрини көрмәјә. Бүтүн ишини гуртардыгдан сонра ведрәләрини көтүрүб суја кедир. Гоча тез онун ардыјла гапыны бағлајыр, зирзәсини кечирдир. Өзү дә собанын үстүнә чыхыб гарынын јерини тутур. Гары судан кәлир, бахыб көрүр ки, гапы зирзәлидир. Чағырыр:

Гоча, гапыны сән бағламысан. Ач зирзәни.

Гоча өзүнү елә көстәрир ки, куја ешитмир.

Гары јенә дејир:

— Гоча-а, гапыны ач!

— Ачмајачағам. Дышарыда дур! Мәни дышарыда сахладығын јадындадырмы?—дејә гоча собанын үстүндән дилләнир.

— Гоча, гапыны ач! Ев мәнимдир...

— Сәнин иди!

— Гапыны ач!

— Ачмајачағам.

Гары билмир нә етсин, отуруп пәнчәрәнин алтында вә ағлајыр. Бу вахт бир ары пејда олур, гарыны көрүб сорушур:

— Гары, нијә ағлајырсан?

— Нијә дә ағламајым! Гоча евимә кирди, гапыны да архадан зирзәләди. Мәни ичәри бурахмыр.

— Ағлама, гары нәнә. Мән инди ону отагдан чыхардарам,—дејиб ары пәнчәрәнин аралығындан ичәри кирир, өзүнү верир гочанын гојнуна, башлајыр ијнәси илә ону санчмаға. Гоча собанын үстүндән јерә, орадан да артырмаја атылыр... Артырмада да өзүнә јер тапа билмир!... Ары ону санчмағында давам едир. Гоча артырмадан да һәјәтә тулланыр! Орада исә гары әлиндә мала онун чыхмағыны көзләјирди. Чыхан кими дөрд-беш дәфә бу инадкар гочанын чијинләринә чәкир! Бир дә гочаны ичәри бурахмыр, кедиш-кәлиши дә кәсир.

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

Ө н с ө з (Күллү Јолоғлу)	3
Түркүләр	15
Мааниләр	70
Сөјләјишләр	82
Билмәчәләр	99
Хоча Настрадаинин фыкралары	104
Масаллар	130

QAQOUZ FOLKLORU
(SEÇMƏLƏR)
Bakı · Gənclik · 1996

Рәсәмә Д. Савостин
Бәдһи редактору Ф. Әфәнди
Техники редактору Н. Гасымова
Корректору А. Әһәдова

ИБ № 4096.

Үгылмаға верилмиш 14.01.94. Чапа
имзаланмыш 21. 09. 94. Қағыз форматы 60×84¹/₁₆
Мәтбәә қағызы № 2. Үксәк чап үсулу. Шәрти
ч/в 11,62. Учот нәшр в. 10,5. Тиражы 1000.
Сифариш № 98. Мүгавилә гүмәти илә.

Азәрбајчан Республикасы Мәтбуат вә
Информасија Назирлији.
«Көнчлик» нәшријјаты, Бақы, һүсү һачыјев
күчәси, 4.

«Ғызыл Шәрг» ичарә мәтбәәси, Бақы,
Һ. Асланов күч. 80.